

Tow. Przemysł. Nauk w Przemysłu.

717

~~C16/1~~

D

Tow. Przyjaciół Nauk w Przemyśle.

717	D
616	

Antoni Borzemski

POWIAT SANOCKI

w cyfrach

(Studyum statystyczne)

W SANOKU
NAKŁADEM KOMITETU POWIATOWEGO
Drukiem K. Pollaka
1904

Antoni Borzemski

POWIAT SANOCKI

w cyfrach

(Studyum statystyczne)

W SANOKU
NAKŁADEM KOMITETU POWIATOWEGO
Drukiem K. Pollaka.
1904

Nr inwent. 772

31

SPIS RZECZY.

Wstęp	od str. do str. I. — XIV.
------------------------	------------------------------

Część pierwsza.

Stosunki narodowościowe, wyznaniowe i oświaty ludowej, przedstawione przeważnie na podstawie spisu ludności w r. 1900.

Źgólne zestawienie statystyczne powiatu sanockiego według obliczenia w r. 1900.	od str. do str. 3 — 6.
--	---------------------------

Szczegółowe zestawienie statystyczne:

A.) Stosunki narodowościowe gmin bez obszarów dworskich.

Gminy polskie	7 — 8.
Gminy ruskie	8 — 13.

B) Stan oświaty w gminach powiatu sanockiego.

I. Gminy, w których wszyscy są anal-fabetami	od str. do str. — — 13.
--	----------------------------

II. Gminy, w których czyta lub pisze 1 — 10 mieszk.	13 — 14.
---	----------

III. Gminy, w których mniej niż $\frac{1}{3}$ część mieszk. umie czytać lub pisać	14 — 16.
---	----------

IV. Gminy, w których więcej niż $\frac{1}{3}$ część mieszk. umie czytać lub pisać	16 — 19.
---	----------

Szkoly ludowe w r. 1902.	20 — 21.
----------------------------------	----------

Stosunki wyznaniowe	— — 22.
-------------------------------	---------

A) Izraelici	— — 22.
------------------------	---------

B) Probostwa rz.-katol.	23 — 24.
---------------------------------	----------

C) Probostwa gr.-katol.	24 — 26.
---------------------------------	----------

Tablice statystyczne, uwidoczniające stosunki narodowościowe i wyznaniowe według obliczenia w grudniu 1900 r.

A) Gminy	27 — 30.
--------------------	----------

B) Obszary dworskie	31 — 34.
-------------------------------	----------

Analfabeci	35 — 38.
----------------------	----------

Część druga.

Ruch ludności, własność ziemską i siłę ekonomiczną powiatu w zestawieniu z innymi powiatami i całą Galicyą.

I. Ruch ludności w powiecie sanockim przed r. 1900.

- A) Gminy i obszary dworskie w powiecie sanockim w r. ^{od str. do str.} 1890. i 1900. 41 — 42.
- B) Stosunki procentowe wyznań, narodowości i wykształcenia elementarnego w r. 1890. i 1900. — — 42.
- C) Ruch ludności:
 - 1) Emigracya — — 42.
 - 2) Małżeństwa — — 43.
 - 3) Urodziny — — 43.
 - Dzieci nieślubne — — 43.
 - 4) Skony 43 — 44.
- D) Stosunki zdrowotne w powiecie:
 - a) Śmiertelność dzieci — — 44.
 - b) Śmiertelność z powodu chorób nagminnych 45 — 46.
 - c) Wypadki gwałtownej śmierci — — 46.
- E) Przyrost ludności od r. 1869. — — 46.
- F) Podział gmin powiatu podług liczby ludności w r. 1869. i 1900. — — 47.

II. Własność ziemską.

- A) Powierzchnia powiatu a Galicyi 47 — 48.
- B) Podział własności ziemskiej podług rodzaju uprawy 48 — 51.
- C) Obszar pod uprawę i zbiór pszenicy, żyta, jęczmienia i owsa 51 — 53.
- D) Maszyny w usługach rolnictwa 53 — 54.
- E) Zwierzęta domowe 54 — 55.
- F) Oddział sanocki Towarzystwa gospodarstwa galicyjskiego — — 55.

— III —

	od str. do str.
G) <i>Kółka rolnicze</i>	55 — 56.
H) <i>Ilość opłacających podatek gruntowy i ilość parcel i arkuszy gruntowych</i> .	56 — 57.
I) <i>Licytacje sądowe i posiadłości tabularnych w okręgu sądu obwod. w Sanoku</i> . . .	— — 57.
J) <i>Licytacje sądowe posiadłości włościań- skich i małomiejских</i>	58 — 64.
K) <i>Obszar wielkich i małych posiadłości</i> .	64 — 66.
III. Siła ekonomiczna powiatu .	66 — 69.
A) Podatki bezpośrednie	69 — 73.
Podatki bezpośrednie własności nieruchomej w powiecie	73 — 78.
Podatki zarobk. od przedsiębiorstw .	78 — 86.
Podatek osobisto-dochodowy, ren- towy i od płac	86 — 88
Udział w podatkach bezpośrednich pojedynczych okręgów sądo- wych powiatu, większej i mniej- szej własności	88 — 93.
Podatki bezpośrednie w r. 1883. .	93 — 94.
Dodatki do podatków bezpośredn. .	94 — 99.
B) Podatki pośrednie	99 — 108.
Budżety wydatków powiatow- wych, miasta Sanoka i gmin wiejskich	108 — 112.
Dokończenie	112 — 116.

WSTĘP.

Wiązanke cyfr przedkładam. A cyfry te — takie martwe, suche! Zebranie ich, ugrupowanie, zestawienie toż praca żmudna, nudna. A czytelnik ileż cierpliwości mieć musi, by je odczytać, jak bujną wyobraźnię, by wlać w nie życie, by stworzyć sobie barwny obraz tego zakątka galicyjskiego, jakim jest powiat sanocki. Dlaczegoż, wiedząc o tem, podjąłem się takiej pracy? Oto patrzyłem na usiłowania coraz częstsze, ale ciągle jeszcze słabe, by w całym kraju rozwinąć i pogłębić, a przede wszystkim zorganizować pracę nad podniesieniem dobrobytu materyalnego i moralnego społeczeństwa.

A praca taka to obowiązek nietylko państwa ale i społeczeństwa. Państwo ma dwa główne zadania do spełnienia. Pierwsze, to strzeżenie pokoju na zewnątrz i bezpieczeństwa osobistego obywateli wewnątrz, drugie, to popieranie wszechstronnego rozwoju na polu narodowościowem, ekonomicznem, etycznym i oświaty.

Drugie to zadanie jest tak rozległe, że państwo tylko wówczas może je jeszcze teraz spełniać, jeśli znajdzie dzielną i energiczną a dobrowolną pomoc u samych obywateli. Co więcej, obywatele muszą przeważną część tej pracy wziąć na swe barki. Boć życie społeczne już w XIX.

wieku stało się u nas tak bujne, tak rozwinęło się w rozmaitych kierunkach, że państwa, choć rozszerzyły i to bardzo znacznie zakres swego działania, nie mogą zadosyć uczynić ani w części stawianym im pod tym względem żądaniom. I może w niedalekiej przyszłości znaczenie państw ogromnie upadnie, gdyż życie społeczne usunie się z pod ich wpływu.

A pomoc, której społeczeństwo musi teraz udzielać państwu, powinna mieć pewną organizację. Organizacja ta przedstawia się w państwie austriackim w ten sposób, że państwowe władze centralne ograniczyły w części zakres swego działania na rzecz autonomicznych władz w pojedynczych krajach. Sejmy krajowe, rady powiatowe i gminne wraz ze swymi organami wykonawczymi mają wspierać państwo w pracy jego kulturalnej. Ale pomoc i tych instytucji, jakkolwiek zorganizowana, jest niedostateczna. Powstały więc liczne, oddzielne związki i stowarzyszenia ekonomiczne, naukowe, humanitarne i t. p. I pomoc, udzielona w ten sposób władzom państwowym wystarczyć może w krajach o jednolitej narodowości. Tam, gdzie krzyżują się interesa narodowościowe, a władze państwowe lub autonomiczne nie są w stanie ich pogodzić ani zadosyć uczynić najważniejszym aspiracyom narodowościowym, tam powinna być organizacja dobrowolnej i samorządnej pracy społecznej nieco odmienna. Już dlatego samego, że opierać się musi na podstawie interesów narodowych, powinna być więcej jednolitą, o wybitnym kierunku, więcej solidarną, a więc zcentralizowaną. Praca pojedynczych, często zupełnie odrębnie rozwijających się sto-

warzyszeń, powinna mieć nietylko jedno idealne piętno, ale wspólny program ogólny. Sejm krajowy, rady powiatowe i gminne, powinny przedmiotowo i sprawiedliwie dbać o interesa kulturalne obu głównych narodowości w Galicyi, ale społeczeństwu polskiemu i ruskiemu powinno być wolno rozwinąć akcyę, którejby celem było podniesienie dobrobytu wyłącznie swego narodu. Rywalizacya, jaka wówczas powstanie, jeśli będzie trzymana w granicach uczciwych, wyjdzie na dobre obu narodom, ożywi bowiem ich pracę kulturalną. A wówczas władze krajowe będą musiały ściśle baczyć, by zorganizowana praca kulturalna obu narodowości, była tylko kulturalna, by nie zamieniła się w robotę destrukcyjną.

Władze te musiałyby się zawsze utrzymywać na wyższem stanowisku, a więc dbać o dobro całego kraju, a nie tylko pojedynczych narodowości. Jątrzenie, szeregienie nienawiści narodowej, to nie jest praca kulturalna, to nie może przyczynić się do podniesienia dobrobytu kraju ani pojedynczych narodowości.

Zorganizowanie narodowej pracy kulturalnej daje się u nas coraz silniej odczuwać, jako bardzo pożądane dla społeczeństwa. Naród nasz bowiem znajduje się w położeniu tak wyjątkowem, jak żaden inny naród cywilizowany na świecie. Dlatego cel powyższy przyświecał i wiecowi narodowemu we Lwowie w r. 1903. i Dr. Włodzimierzowi Kozłowskiemu przy zakładaniu komitetów powiatowych. Czy akcyja w tym kierunku w ten sposób rozpoczęta, powiedzie się, to przyszłość okaże.

Organizację, która ostatecznie mogłaby się ustalić, należy sobie wyobrazić tylko w ten sposób. Oto organizacja krajowa i państwowa musi jej posłużyć za wzór.

Więc musiałby powstać krajowy organ centralny, w którymby wszystkie krajowe stowarzyszenia o celach kulturalnych, w razie możliwości i politycznych, miały swoje zarządy, innemi słowy, zarządy tych stowarzyszeń tworzyłyby pojedyncze komisye lub departamenty organu centralnego. Organowi centralnemu podlegałyby organy powiatowe w podobny sposób zorganizowane.

Nie mogę na tem miejscu wchodzić w szczegóły, muszę tylko jeszcze raz zaznaczyć, że praktyczność organizacyi zbiorowej pracy państwa stwierdziły wieki. Społeczeństwo, organizując swą dobrowolną pracę organiczną, ma wzór gotowy.

W tej chwili możnaby nazwać powyższy projekt nawet marzeniem tylko. Tyle jest trudności do przewyciężenia.

Ten idealny projekt organizacyi pracy narodowej przyświecał nam jednak, przy układaniu tej pracy. Był on dla nas główną zachętą i pobudką. Praca ta była pierwotnie przeznaczona dla organu powiatowego zorganizowanej pracy społecznej.

Celem bliższym, a więc w tej chwili praktyczniejszym, przedewszystkiem pierwszej części tej pracy będzie udzielenie pewnych wiadomości o powiecie wszystkim stowarzyszeniom kulturalnym, których działalność obejmuje lub obejmie powiat sanocki. Obraz powiatu, wyłaniający się z cyfr tu zebranych, nie będzie

zupełnie dokładny, ale stowarzyszenia owe poznają grunt, na którym mają działać. Garstka inteligencji, rzucona w ten zakątek galicyjski. ożywiona najlepszym duchem, chętnie bierze udział w pracy obywatelskiej. Więcej niż 300 urzędników najrozmaitszej kategorii razem z inteligencją wolnych zawodów, skupionych w Sanoku, a w części w innych miastach powiatu — to inteligencja miast i miasteczek; przeszło 100 nauczycieli i nauczycielek szkół ludowych, przeszło 20 księży obrz. rz.-kat., a 50 gr.-kat. przeszło 30 właścicieli i właścicielek obszarów dworskich, (nie wlicza się do tych ostatnich właścicieli żydów, chłopów, lub w powiecie nie mieszkających) i niewielka liczba włościan — to inteligencja wiejska; — razem 500 do 600 osób tworzy cały zastęp inteligencji powiatu.

W stutysięcznem społeczeństwie powiatu istnieje znacznie więcej niż 100 związków prywatnych w formie towarzystw, spółek i stowarzyszeń o celach humanitarnych, religijnych, towarzyskich, zawodowych i ekonomicznych.

Miasto Sanok jest głównem ogniskiem tych związków. Oprócz kilku stowarzyszeń ruskich i żydowskich i kilkunastu stowarzyszeń zarobkowych i gospodarczych istnieje tu około 20 polskich związków prywatnych najrozmaitszego rodzaju.

Gdy doliczymy do tych związków Kółka rolnicze w powiecie (35), czytelnie ludowe polskie (15²⁾), ruskie Proświty (11?) i Kaczkowskiego (9?), ochotnicze straże

²⁾ Wiele z nich, z wyjątkiem utrzymywanych przez Towarzystwo Szkoły Ludowej, istnieje tylko na papierze.

pożarne (13), a wreszcie stowarzyszenia zarobkowe i gospodarcze po za Sanokiem, otrzymamy sumę zbliżoną do liczby 150.

Tak się przedstawia pod względem formalnym, zewnętrznym, powiat sanocki jako teren działania dla stowarzyszeń o celach kulturalnych.

Nie chcę wchodzić głębiej w stosunki wewnętrzne. Zamiarem moim było nadać tej pracy metodę naukową, a więc także starałem się zawsze zachować bezstronność i przedmiotowość. Nie mogłem jednak nie zwrócić większej uwagi na obszary dworskie powiatu. A i na tem miejscu niech mi wolno będzie kilka słów w tej sprawie wypowiedzieć. Same stosunki przestrzenne sprawiają, że inteligencya miejska nie może bez współudziału inteligencji wiejskiej należycie rozwinąć i zorganizować pracy narodowej i kulturalnej na wsi. Na pomoc lub przynajmniej dobre chęci duchowieństwa, nauczycieli i inteligentniejszych włościan można liczyć; o właścicielach obszarów dworskich nie możemy tego powiedzieć. A dobry przykład, lub zachęta ze strony właścicieli obszarów jest jeszcze teraz dla reszty inteligencji wiejskiej tak potrzebna! Są i między nimi wyjątki, ale ogół, nie wchodząc w bliższą styczność z inteligencją miejską, zachowuje stanowisko albo obojętne, albo niedowierzające, albo wprost niechętne. Nie ma owego zbliżenia się, wzajemnej wyrozumiałości, i bliższego wzajemnego poznania się, które, gdyby istniało, przyniosłoby dla sprawy ogólnej z pewnością wielką korzyść.

Nie obniżając znaczenia obszarów dworskich w gospodarstwie społecznym,

chciałem w tej pracy sprowadzić je do właściwej miary. Z tego też nie wynika, bym odmówił właścicielom obszarów niezwyczajnie ważnej roli, jaką mają, nie tylko z powodów ekonomicznych, wśród naszych stosunków i teraz. Nie da się przedewszystkiem zaprzeczyć, że obszar dworski przedstawia średni kapitał. A znanem jest powszechnie znaczenie większego kapitału w życiu ekonomicznem. Nie porównałbym wprawdzie obszaru dworskiego do wielkiej fabryki w przeciwstawieniu do drobnych rzemiosł, w którym to wypadku rola drobnych rzemiosł przypadałaby posiadłościom włościańskim. Rolę wielkich kapitałów, względnie wielkich fabryk, odgrywają raczej wielkie majątki magnackie, a więc większa liczba obszarów złączonych w jedną jednostkę gospodarczą. Wielkie majątki ziemskie, tak jak wielkie kapitały, nie upadają obecnie, ale rosną.

Obszary dworskie, to średnie majątki, a rozwój ich zagrożony. A potrzebne są one nam jeszcze teraz z rozmaitych powodów.

Przedewszystkiem właściciele ich przedstawiają niezależną, a silną warstwę stanu średniego inteligencji narodowej. Brak u nas bogatego, inteligentnego, licznego polskiego mieszczaństwa, gdyż nie mamy wielkiego przemysłu i handlu. Dopóki nie wytworzy się tego rodzaju mieszczaństwo, przewodniczącą rolę posiadać będą, i to nie tylko z powodu niezwykłych swych przywilejów, właściciele obszarów. A właściciele tych obszarów należą w życiu ekonomicznem do stanu średniego, o czem chętnie zapominają. Jak niejasne są u nas pod tym

względem zapatrywania, świadczy fakt, że ogół dotychczas jeszcze właścicieli obszarów nazywa i ich tylko uważa za szlachtę. A przecież przeważnej części szlachty rodowej należy nam poszukać w szeregach inteligencji miejskiej, u której zresztą zupełnie swobodnie dokonuje się proces zlania się potomków ludu z potomkami szlachty. Obszary dworskie natomiast dostały się obecnie w tak znacznej liczbie w ręce nieszlachty, iż powinno już raz ustać identyfikowanie właścicieli obszarów ze szlachtą. To, zakorzenione u ogółu, jakkolwiek błędne przekonanie, ma tak wielką siłę sugestywną, że nawet żyd, z chwilą gdy zostaje właścicielem obszaru, uważa się nieraz za szlachcica. A to staje się powodem dalszego pomieszania pojęć, właściciele obszarów, nie tylko z powodu przyznanych im ustawowo przywilejów, ale dlatego, że uważają się za szlachtę, sądzą, że należą do arystokracji, do stanu wyższego, a nie średniego. Tymczasem cyfry mówią inaczej. Mieszczaństwo nawet w takim powiecie jak Sanok, przedstawia siłę ekonomiczną taką, jak obszary dworskie. I tu na podstawie cyfr możemy obserwować wzrost siły ekonomicznej i intelektualnej u mieszczaństwa i włościan, a z drugiej strony upadek tej siły u właścicieli obszarów.

Taki stan rzeczy miałby w zachodniej Galicyi i dobre swe strony. Inaczej się rzecz przedstawia we wschodniej Galicyi. Tam utrzymanie średniej własności ziemskiej, a więc obszarów dworskich ma dla celów narodowych pierwszorzędne znaczenie.

A powiat sanocki, leżący na kresach, należy ze względu na to, iż większość mieszkańców jest ruską, także do wschodniej Galicyi. A przecież tu parcelacye obszarów dworskich między chłopów rusinów zdarzają się tak często. A przecież tu akcyja inteligencyi miejskiej, mająca na celu ogólne interesa narodowe, napotyka, z nielicznymi wyjątkami, tak często na obojętność ze strony właścicieli obszarów. Mieszczanstwo w całej Galicyi, wprawdzie powoli, ale ustawicznie wzma-ga się pod względem ekonomicznym i intelektualnym. Teraz dosyć słabe, by wyprzeć właścicieli obszarów z zajmowanego przez nich stanowiska, uczyni to prędzej lub później, gdy właściciele obszarów dworskich nie połączą się z niem do pracy dla wspólnych ideałów narodowych, co tem łatwiej staćby się mogło z tego powodu, że obopólne ich interesa materialne nie sprzeciwiają się temu.

Na Podolu zrozumieli już właściciele obszarów przynajmniej w części ten stan rzeczy, tego jednak nie możemy jeszcze powiedzieć o właścicielach obszarów powiatu sanockiego.

Prócz tych kilku uwag o właścicielach obszarów dworskich nie dotykam zresztą wewnętrznych stosunków, panujących w powiecie.

Oprócz cyfr zebranych na miejscu, głównem źródłem były dla mnie wydawnictwa Krajowego biura statystycznego we Lwowie. Staralem się podać tylko ogólny obraz powiatu na podstawie cyfr, a w pierwszej części nadto i cyfry potrzebne dla towarzystw. Dlatego nie należy uważać tej pracy za zbiór mate-

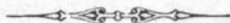
ryałów statystycznych; zbiór taki musiałby być dokładniejszym i uzupełnionym. Gdybym zaś chciał w podobny sposób postąpić jak F. Bujak w monografii: „Maszkienice, wieś powiatu brzeskiego (Stosunki gospodarcze i społeczne)“, wydanej przez Akademię Umiejętności¹⁾, musiałbym pracy tej poświęcić kilkanaście lat czasu i mimo tego nie podałbym obrazu powiatu, o tyle przynajmniej dokładnego, o ile nim tylko na podstawie cyfr być może.

¹⁾ Rozprawy fil.-hist. Serya II. Tom XVI. W Krakowie 1902. str. 76—184.

Część pierwsza.

Stosunki narodowościowe, wyznaniowe i oświaty ludowej, przedstawione przeważnie na podstawie spisu ludności w r. 1900.

Ogólne zestawienie statystyczne powiatu sanockiego według obliczenia z r. 1900.

Gmin było 130, obszarów dworskich 89.

Ogólna liczba mieszkańców wynosiła 103.590 (w tem 745 wojska i 2825 mieszk. obszar. dworskich, a między tymi ostat. 1554 rz.-kat.).

Ogólna liczba nieobecnych*) wynosiła 6.523

"	"	rel. rzym.-kat.	39.360
"	"	" gr.-kat.	53.922
"	"	" izrael.	10.284
"	"	" innej	24
"	mów. język. polsk.		51.000
"	"	" rusk.	52.332
"	"	" niemieck.	137
umiej. czytać i pisać lub tylko czytać			34.354
(umie tylko czytać 4.273)			
analfabetów			68.491

Powiat polityczny Sanok dzieli się na:

I. Okręg sądowy Bukowsko.

Do okręgu należy 40 gmin z 4070 domami i 4747 rodzinami.

Liczba mieszkańców gmin wynosiła 26.193

"	"	nieobecnych	1.925
"	"	rel. rz.-kat.	5.819
"	"	" gr.-kat.	18.843
"	"	" izrael.	1.531
"	mów. język. polskim		7.204
"	"	" rusk. i niem.	18.970+9

*) Do nieobecnych należą prawie wyłącznie ci, którzy wyemigrowali do Ameryki.

Liczba umiejących czytać i pisać	
[lub tylko czytać	4.299
„ analfabetów	21.894
W okręgu było 25 obszarów dworskich z 92 domami i 177 rodzinami.	
Licz. wszyst. mieszk. obsz. dw. wyn.	1.053
„ „ „ nieobecnych	34
„ „ „ rel. rz.-kat.	495
„ „ „ „ gr.-kat.	237
„ „ „ „ izrael.	321
„ „ mów. język. polsk.	783
„ „ język. rusk. i niem.	257
„ „ umiejących czytać i	
[pisać lub tylko czytać	279
„ analfabetów	774

Razem było gmin i obszarów 65, domów 4162, rodzin 4924

Razem liczba wsz. mieszk. wyn.	27.246
„ „ „ nieobecnych	1.959
„ „ „ rel. rz.-kat.	6.314
„ „ „ „ gr.-kat.	19.080
„ „ „ „ izrael.	1.852
„ umiej. czyt. i pis. lub tylko czyt.	4.578
„ analfabet.	22.668
„ mów. język. polsk.	7.987
„ „ rusk.	19.227
„ „ niemieck.	9

II. Okręg sądowy Rymanów.

Do okręgu należało 34 gmin z 4158 domami i 4840 rodzin.

Liczba wsz. mieszk. gmin wynos.	24.839
„ „ „ nieobecnych	2.416
„ „ „ rel. rzym.-kat.	11.096
„ „ „ „ gr.-kat.	11.279
„ „ „ „ izrael.	2.464
„ „ mów. język. polsk.	13.755
„ „ „ „ rusk. i niem.	11.065
„ „ umiej. czyt. i pisać	8.824
„ „ analfabetów	16.015

W okręgu było 18 obszarów dworskich z 56 domami i 89 rodzinami.

Liczba mieszk. obsz. dworskich	wyn.	516
"	"	" nieobecnych 20
"	"	" rel. rzym.-kat. 370
"	"	" " gr.-kat. 71
"	"	" " izrael. 75
"	"	" mów. jęz. polsk. 441
"	"	" " rusk. i niem. 52
"	"	" umiej. czyt. i pisać 263
"	"	" analfabet. 253

Razem było gmin i obszarów 52, domów 4214, rodzin 4929

Razem liczba wsz. mieszk.	wynos.	25.355
"	"	" nieobecnych 2.436
"	"	" rel. rz.-kat. 11.466
"	"	" " gr.-kat. 11.350
"	"	" " izrael. 2.539
"	"	" mów. jęz. polsk. 14.196
"	"	" " rusk. 11.117
"	"	" " niem. 10
"	"	" umiej. czytać i pisać lub tylko [czytać 9.087
"	"	" analfabet. 16.268

III. Okręg sądowy Sanok.

Do okręgu należy 56 gmin z 7572 domami i 9930 rodzinami.

Liczba wsz. mieszk. gmin	wynos.	48.988
"	"	" nieobecnych 2.104
"	"	" rel. rz.-kat. 20.891
"	"	" " gr.-kat. 23.147
"	"	" " izrael. 5.671
"	"	" mów. jęz. polsk. 27.828
"	"	" " rusk. i niem. 21.722
"	"	" umiej. czyt. i pis. 20.183
"	"	" analfabetów 28.805

W okręgu było 46 obszarów dworskich z 121 domami i 184 rodzinami.

Licz. mieszk.	obszar.	dworsk.	wyn.	1.256
"	"	nieobecnych		24
"	"	rel. rz.-kat.		689
"	"	" gr.-kat.		345
"	"	" izrael.		222
"	"	mów. język. polsk.		989
"	"	" " rusk.		266
"	"	umiejących czytać		
		[i pisać lub czytać	508	
"	"	analfabetów		748
Razem gmin i obszarów 192, domów				
			[7.693, rodzin	10.114
Razem liczba wsz. mieszk.	okr.	wyn.	50.244	
"	"	" nieobecnych		2.128
"	"	" rzym.-kat.		21.580
"	"	" gr.-kat.		23.492
"	"	" izrael.		5.893
"	"	" mów. jęz. polsk.		28.817
"	"	" " rusk.		21.988
"	"	" " niemiec.		111 ⁺¹³
"	"	umiej. czytać i pisać		
		[lub czytać	20.691	
"	"	analfabetów		29.553
W całym tedy pow. sanockim				
liczba mieszkańców religii gr.-kat.				
większa jest od rz.-kat. o				14.562
mów. jęz. rusk. od mów. po pol. o				1.332
religii gr.-kat., mów. po polsku jest				1.590
religii rz.-kat., mówiących po rusku				317
" izrael., mówiących po rusku				83.

Szczegółowe zestawienie statystyczne.

A) Stosunki narodowościowe gmin bez obszarów dworskich.

Gminy polskie.

I. Polskie gminy, w których wszyscy mieszk. mówią po polsku.

a) bez gr.-kat. i izrael.:

1) Jaćmierz, 2) Mymoń, 3) Posada jaćmierska — razem 3.

b) Bez grecko-kat., ale z izraelitami:

1) Milcza, 2) Posada dolna, 3) Posada zarzyńska — razem 3.

c) Z gr.-kat. i izraelitami:

1) Bażanówka 1 gr.-kat. 28 izrael.

2) Długie 6 „ 19 „

3) Głębokie 1 „ 7 „

4) Klimkówka 15 „ — „

5) Pisarowce 4 „ —

6) Pobiedno 25 „ —

7) Raczkowa na 539 mieszk. 159 gr.-kat.

Razem 7 gmin.

Razem gmin czysto polskich 13.

II. Gminy polskie, w których przynajmniej 90% m. mówi po polsku.

1) Bukowsko m., ^{mówi} po rusku 9, gr.-kat. jest 14

2) Bukowsko w. „ 25 „ 42

3) Bzianka „ 1 „ 1

4) Dębna „ 7 „ 34

5) Falejówk „ 15 „ 15

6) Jaśliska „ 4 „ 9

7) Mrzygłód „ 17 „ 157

8) Nagórzany „ 15 „ 43

9) Nadolany „ 14 „ 14

10) Niebieszczany „ 2 „ 100

11) Nowotaniec „ 11 „ 11

12) Posada górna „ 82 „ 82

13) Posada olchow.	mówi po rusku	14	gr.-kat. jest	221
14) Posada sanocka	"	59+2*)	"	402
15) Rymanów	"	7	"	—
16) Sanok	"	387+83*)	"	1005
17) Strachocina	"	16	"	16
18) Zarszyn	"	12	"	12
19) Liszna	"	3	"	64
Razem		693	"	1168

III. Gminy polskie, w których przynajmniej 50% m. mówi po polsku:

1) Besko, mówi po rusku	1301	gr.-kat. jest	1386
2) Dąbrówka pols.	" 71	"	71
3) Jędruszkowce	" 63	"	120
4) Królik polski	" 338	"	427
5) Ładzin	" 110	"	110
6) Płowce	" 92	"	92
7) Posada jaśl.	" 235	"	280
8) Tyrawa wołoska	" 562	"	572
9) Zagórz	" 527	"	778
Razem		3299	3836

Razem gmin z przeważającą ludnością polską 41; w gminach tych mówi po rusku 3992.

Gminy ruskie.

I. Ruskie gminy w których wszyscy mieszk. mówią po rusku.

a) bez rz.-kat. i izrael.

- 1) Rudawka jaśliska
- 2) Tarnawka
- 3) Wulka — razem 3.

b) Z izraelitami bez rzym.-kat.

- 1) Krolik wołoski — 7 izrael.

c) Z rzym.-kat. i izrael.

- 1) Dudyńce 15 rz.-kat.

*) Mówią po niemiecku.

2) Hołuczków	42 rz.-kat.	21 izrael.
3) Ratnawica	4	6
4) Trepcza	2 rz.-kat.	17 izrael.
5) Wola krecows.	26	—

Razem gmin, których mieszkańcy używają tylko ruskiej mowy, jest 9.

W tych 9 gminach jest rzym.-kat. 89, izraelit. 51.

II. Ruskie gminy, w których przynajmniej 90% m. mówi po rusku.

a) Gminy ruskie, w których tylko 1—10 mieszk. mówi po polsku.

1) Czeremcha	po polsku
mówi	1 r.-k.	(19 izrael.
mówi po rusku)
2) Darów	"	4	"
3) Dołżyca	"	5	"
4) Duszatyn	"	2	"
5) Kamienne	"	2	"
6) Kamionka	"	2	"
7) Karlików	"	8	"
8) Kulaszne	"	9 na 3 r.-k.	i 7 izr.
9) Lipowiec	"	8	" 13 izr.
10) Międzybrodzie	"	4 na 11 r.-k.	i 5 izr.
11) Morochów	"	8	" 9 " 12 "
12) Prełuki	"	8	" — " 8 "
13) Przybyszów	"	5	" 1 " 12 "
14) Radoszyce	"	9	" 9 " 40 "
15) Rudawka rym.	"	4	" — " 4 "
16) Sanoczek	"	5	" 6 " — "
17) Srogów	"	10	" 10 " — "
18) Szklary	"	7	" — " 7 "
19) Wola niżna	"	6	" 1 " 5 "
20) Wola wyżna	"	7	" 1 " 6 "
21) Wołtuszo	"	9	" 6 " — "
22) Zabłotce	"	2	" 2 " 2 "
23) Zawadka mor.	"	2	" 6 " — "
24) Zawoje	"	5	" 1 " 1 "

Razem 24 gmin „ 133 na 80 r.-k. 141 izr.

W gminach: 1) Karlików, 2) Lipowiec, 3) Prełuki, 4) Rudawka, 5) Szklary nie ma wcale mieszkańców rz.-kat. obrz.

W gminach: 1) Czeremcha, 2) Przysyszów, 3) Wola niżna, 4) Wola wyżna, 5) Zawoje tylko po 1 rz.-kat.

b) Gminy, w których więcej niż 10 mieszk. mówi po polsku.

	mówi po polsku	25	na 25	rz.-kat.
1) Białucianka		22	50	"
2) Bełchówka	"	23	10	"
3) Czerzeż	"	20	1	"
4) Czystohorb	"	17	8	"
5) Dolina	"	27	30	"
6) Hłomcza	"	12	7	"
7) Jasiel	"	13	—	"
8) Jawornik	"	25	44	"
9) Łodzina	"	54	33	"
10) Mokre	"	23	—	"
11) Moszczaniec	"	52	31	"
12) Odrzechowa	"	279	208	"
13) Olchowce	"	19	19	"
14) Osławica	"	17	7	"
15) Płonne	"	16	7	"
16) Polany surow.	"	23	2	"
17) Puławy z Wern.,	"	23	69	"
18) Rakowa	"	33	30	"
19) Rzepedź	"	22	64	"
20) Siemuszowa	"	23	10	"
21) Stróże małe	"	31	18	"
22) Stróże wielkie	"	24	1	"
23) Surowica	"	22	21	"
24) Tokarnia	"	17	4	"
25) Turzańsk	"	28	67	"
26) Tyrawa solna	"	13	5	"
27) Wisłoczek	"	22	20	"
28) Wisłok wielki	"	21	14	"
29) Wola piotrowa	"	46	19	"
30) Wujskie	"	11	11	"
31) Wysoczany	"	46	46	"
32) Zahutyń	"	23	3	"
33) Zawadka rym.	"	11	18	"
34) Zboiska	"			

Razem w 34 gm. „ 1083 na 922 rz.-kat.

W gminach: 1) Jawornik, 2) Mików,
3) Moszczaniec nie ma ani jednego rz.-k.

W gminach: 1) Czystohorb, 2) Suro-
wica po 1 rz.-kat., w Puławach 2, w Zawa-
dce Rym. 3 rzym.-kat.

Gmin ruskich, w których przynajmniej
90% mieszkańców mówi po rusku jest 57;
w tych 57 gminach mówi po polsku 1216
jest rzym.-kat. 1022

rz.-kat., mówiących po rusku 276

Nie ma wcale rz.-kat. w gminach 8

jest tylko 1 " " 7

" " 2 " " 5

" " 3 " " 3

od 4—10 rzym.-kat. w gminach 17

razem 40 gmin,

w których mieszka od 0 do 10 rz.-kat.

Od 11 — 20 rz.-kat. mieszka w gminach 6

" 20 — 50 " " 6

" 50 wyżej " " 6

Więcej niż 50 mieszk. obrz. rz.-kat.
znajduje się w gminach 1) Bełchówka, 50.
2) Hłomcza, 57, 3) Olchowce, 208, 4) Ra-
kowa, 69, 5) Siemuszowa, 646, 6) Tyrawa
solna, 67.

W gminach powyższych (z wyjątkiem
Olchowca) znaczna część mieszk. (276)
obrz. rz.-kat. przyznała się do narod.
ruskiej (języka ruskiego).

III. Gminy ruskie, w których od
50% — 90% mieszk. mówi po rusku.

1) Bykowce	mówi po rusku 228	po polsku 159
2) Daliowa	" 502	" 94
3) Deszno	" 261	" 170
4) Jurowce	" 646	" 235
5) Kostarowce	" 897	" 187
6) Komańcza	" 782	" 168
7) Lalin	" 623	" 87 na 100 r.-k.

8) Markowce	mówi po rusku	91	po polsku	66	na 67 r.-k.
9) Mików	"	295	"	37	na 0 "
10) Nowosielce	"	695	"	503	
11) Pakoszówka	"	328	"	297	na 333 r.-k.
12) Pielnia	"	707	"	420	
13) Prusiek	"	516	"	274	
14) Seńkowa wola	"	952	"	109	
15) Sieniawa	"	832	"	124	
16) Szczawne	"	725	"	104	
17) Wielopole	"	443	"	8	
18) Wolica	"	326	"	44	
19) Wróblík szl.	"	542	"	168	
20) Załuż	"	711	"	120	
21) Zasław	"	345	"	40	
22) Dąbrówka r.	"	511	"	143	

Razem mówi po r. 11.958 „ 3633

Razem gmin, w których 50% — 90%
mówi po rusku, jest — 21.

Nie ma ani jednego rz.-kat. w Mikowie.
W gminach tych mówi po polsku 3633
rz.-kat. mówiących po rusku 50

W następujących gminach mówi wię-
cej niż jedna trzecia część mieszkańców
po polsku — 1) Bykowce, 2) Deszno, 3)
Jurowce, 4) Markowce, 5) Nowosielce,
6) Pakoszówka, 7) Pielnia, 8) Prusiek.
W Pakoszówce jest więcej rz.-kat. od
gr.-kat. o 4, mimo tej większości mówi
po rusku o 36 więcej niż po polsku.

Razem gmin ruskich 89.

Z tych mówią wszyscy po rusku w 9.
Gmin, w których 90% mówi po r., jest 58
od 50% — 90% 22
w gminach ruskich mówi po polsku 4.849
rz.-kat. mówiących po rusku 317
Razem gmin polskich 41
Wszyscy po polsku mówią w gmin. 9
90% mieszk. mówi po polsku w gmin. 19
50% — 90% „ 9
W gminach polskich mówi po rusku 3992

Na 1590 gr.-kat., mówiących po polsku, mieszka w Sanoku 1168, Posadzie sanockiej i olchowskiej 1168, tak że na inne gminy wypada 422.

Doliczywszy do 41 gmin polskich 22 gmin, w których mieszka od 10% — 50% Polaków i 6 gmin ruskich, w których mieszka więcej niż 50 Polaków, otrzymamy 69 gmin o ludności pod względem narodowościowym mieszanej.

B) Stan oświaty w gminach pow. sanockiego.

I. Gminy, w których wszyscy są analfabetami:

1) Bykowce, 2) Dolina, 3) Kamienne, 4) Mików, 5) Przybyszów, 6) Rudawka jaślicka ruska, 7) Wola krecowska, 8) Zawadka morochowska.

Razem 8 gmin ruskich, w których mieszka 145 rz.-kat.

II. Gminy, w których czyta i pisze, lub tylko czyta 1—10 mieszk.

1) Czystohorb	gmina ruska, czyta i pisze lub tylko czyta	2 (szkoła)
2) Darów	"	1
3) Duszatyn	"	1
4) Jasiel	"	5
5) Jawornik	"	3
6) Kamionka	"	1 (szkoła)
7) Karlików	"	2
8) Prełuki	"	2 (szkoła)
9) Ratnawica	"	7 (nieczyn.)
10) Rudawka ryman.	"	1
11) Stróże małe	"	3 (szkoła)
12) Stróże wielkie	"	3 "

13)	Tarnawka	gmina ruska, czyta i pisze lub tylko czyta	6 (szkoła nieczyn.)
14)	Wola piotrowa	"	1
15)	Wola wyżna	"	1 "
16)	Wołuszowa	"	2
17)	Wulka ruska	"	6
18)	Wysoczany	"	3 (szkoła nieczyn.)
19)	Zawoje	"	4
20)	Dolżyca	"	2
21)	Bałucianka	"	4
22)	Tokarnia	"	9
Razem			69

W 30 gminach ruskich jest za-
ledwie 69 mieszkańców, którzy umieją
czytać i pisać lub tylko czytać, a w 8 są
wszyscy analfabetami.

III. Gminy, w których mniej niż
 $\frac{1}{3}$ część mieszkańców umie czy-
tać i pisać lub tylko czytać,
z wyjątkiem tych, w których najmniej
10 mieszkańców umie czytać i pisać lub
tylko czytać:

1)	gmina ruska	Belchówka	umie czytać i pisać	21
2)	"	Czeremcha	"	11
3)	"	Daliowa	"	52
4)	"	Dąbrówka r.	"	187
5)	"	Deszno	"	63
6)	"	Dudyńce	"	98
7)	"	Hłomcza	"	193
8)	"	Hołuczków	"	55
9)	"	Jędruszkowce	"	55
10)	"	Komańcza	"	31
11)	"	Królik wołoski	"	17
12)	"	Kulaszne	"	57
13)	"	Lalin	"	234
14)	" polska	Ladzin	"	160
15)	" ruska	Lipowiec	"	11
16)	"	Łodzina	"	90
17)	"	Markowce	"	41
18)	"	Międybrodzie	"	46

19)	gmina	ruska	Mokre	umie czytać i pisać	34
20)	"	"	Morochów	"	36
21)	"	"	Moszczaniec	"	16
22)	"	polska	Nadolany	"	156
23)	"	ruska	Odrzechowa	"	620
24)	"	"	Olchowce	"	342
25)	"	"	Oslawica	"	27
26)	"	"	Pielnia	"	115
27)	gm.	polska	Pisarowce	"	176
28)	"	ruska	Plonna	"	49
29)	"	polska	Płowce	"	78
30)	"	ruska	Polany surow.	"	83
31)	"	polska	Posada jaśl.	"	207
32)	"	ruska	Prusiek	"	155
33)	"	"	Puławy	"	26
34)	"	"	Rakowa	"	29
35)	"	"	Radoszyce	"	18
36)	"	"	Rzepedź	"	208
37)	"	"	Sanoczek	"	110
38)	"	"	Sękowa wola	"	244
39)	"	"	Siemuszowa	"	21
40)	"	"	Srogów dolny	"	118
41)	"	"	Surowica	"	22
42)	"	"	Szczawne	"	219
43)	"	"	Szklary	"	12
44)	"	"	Trepcza	"	183
45)	"	"	Turzańsk	"	69
46)	"	"	Wielopole	"	34
47)	"	"	Wisłoczek	"	76
48)	"	"	Wiśłok wielki	"	179
49)	"	"	Wola niżna	"	61
50)	"	"	Wolica	"	118
51)	"	"	Wróblík szl.	"	134
52)	"	"	Wujskie	"	70
53)	"	"	Zahutyń	"	218
54)	"	"	Załuż	"	122
55)	"	"	Zasław	"	15
56)	"	"	Zawadka rym.	"	67
57)	"	"	Zboiska	"	38

Razem umiejących czytać lub pisać 5414
między którymi jest 5002 rz.-kat.

Z tych 57 gmin w następujących jest najmniej 90% mieszkańców analfabetami:

1) Belchówka, 2) Czeremcha, 3) Daliowa, 4) Komańcza, 5) Królik wołoski, 6) Lipowiec, 7) Mokre, 8) Morochów, 9) Moszczaniec, 10) Osławica, 11) Płonna, 12) Puławy, 13) Rakowa, 14) Radoszyce, 15) Siemuszowa, 16) Surowica, 17) Szklary, 18) Wielopole, 19) Wisłoczek, 20) Wójskie, 21) Zasław, 22) Zawadka rymanowska.

Doliczywszy do tych 22 gmin, 22 gmin, w których najwyżej 10 mieszkańców umie czytać, lub pisać i czytać, a nadto 8 gmin, w których wszyscy są analfabetami, otrzymamy 52 gmin wyłącznie ruskich, w których nawet 10% mieszkańców nie umie czytać, lub czytać i pisać.

Razem gmin ruskich, w których przynajmniej $\frac{2}{3}$ mieszkańców są analfabetami, jest 81 na 89.

Gmin polskich, w których więcej niż $\frac{2}{3}$ mieszkańców, ale mniej niż 90% jest analfabetami, jest 6 na 41, mianowicie:

1) Jedruszkowce, 2) Ładzin, 3) Nadolany, 4) Pisarowce, 5) Płowce, 6) Posada jaślicka.

Z tych 6 gmin tylko w Nadolanach i Pisarowcach więcej niż 90% mówi po polsku, w 4 ludność jest mieszana.

III. Gminy, w których więcej niż $\frac{1}{3}$ część mieszkańców umie pisać lub czytać, lub tylko czytać, są następujące:

1)	gm. polska	Bažanówka	umiej. czyt. i pisać	444
2)	" pol.-rus.	Besko z Poręb.	"	1142
3)	" polska	Bukowsko m.	"	346
4)	" "	Bukowsko w.	"	168
5)	" "	Bzianka	"	394
6)	" ruska	Czerież	"	248
7)	" polska	Dąbrówka polska	"	211
8)	" "	Długie	"	747
9)	" "	Falejówka	"	320
10)	" "	Głębokie	"	342
11)	" "	Jaćmierz	"	494
12)	" "	Jaśliska	"	365
13)	" ruska	Jurowce	"	309
14)	" polska	Klimkówka	"	878
15)	gm. ruska	Kostarowce	"	496
16)	" pol.-rus.	Królik polski	"	266
17)	" polska	Liszna	"	278
18)	" "	Milecza	"	309
19)	" "	Mrzygłód	"	383
20)	" "	Mymoń	"	117
21)	" "	Nagórzany	"	326
22)	" "	Niebieszczany	"	824
23)	" ruska	Nowosielce	"	400
24)	" polska	Nowotaniec	"	343
25)	" rus.-pol.	Pakoszówka	"	322
26)	" polska	Pobiedno	"	276
27)	" "	Posada jaćm.	"	606
28)	" "	Posada dolna	"	527
29)	" "	Posada górna	"	769
30)	" "	Posada olch.	"	1895
31)	" "	Posada sanocka	"	2301
32)	" "	Posada zarsz.	"	378
33)	" "	Raczkowa	"	264
34)	" "	Rymanów	"	2362
35)	" "	Sanok	"	2917
36)	" ruska	Sieniawa	"	374
37)	" polska	Strachocina	"	540
38)	" ruska	Tyrawa solna	"	413
39)	" polska	Tyrawa wołoska	"	490

40)	gm. ruska	Zabłotce	umiej. czyt. i pisać	88
41)	„	polska	Zagórz	1298
42)	„	„	Zarszyn	540
43)	„	„	Dębna	161

W następujących z powyższych gmin więcej niż połowa mieszkańców umie czytać, lub pisać i czytać:

1) Bażanówka, 2) Bzianka, 3) Czerteż (ruska), 4) Długie, 5) Falejówka, 6) Głębokie, 7) Jaćmierz, 8) Klimkówka, 9) Liszna, 10) Milcza, 11) Mrzygłód, 12) Mymoń, 13) Nagórzany, 14) Nowotaniec, 15) Pakoszówka (ruska), 16) Pobiedno, 17) Posada jaćmierska, 18) Posada dolna, 19) Posada górna, 20) Posada olchowska, 21) Posada sanocka, 22) Posada zarszyńska, 23) Rymanów, 24) Sanok, 25) Strachocina, 26) Zagórz, 27) Zarszyn, 28) Besko.

Między temi gminami są 1) Czerteż 2) Pakoszówka ruskimi.

W Pakoszówce jednak, mimo, że większość nieznaczną mówi po rusku, jest 4 rz.-kat. więcej niż gr.-kat.

Na 43 gmin, w których więcej niż $\frac{1}{3}$ mieszkańców umie czytać lub pisać, jest 35 gmin polskich a 8 ruskich.

Między temi gminami jest 28 takich, w których więcej niż połowa mieszkańców umie czytać lub pisać, z tych, wyjąwszy dwie, wszystkie polskie.

Na 130 gmin powiatu sanockiego jest:

a) Gmin, w których wszyscy mieszk. są analfab., 8, — wszystkie ruskie.

b) Gmin, w których najmniej 90% m. jest analfab., 44 — wszystkie ruskie.

c) Gmin, w których jest mniej niż 90%, więcej niż $\frac{1}{3}$ analfab., jest 35, — z tych 6 polskich.

d) Gmin, w których więcej niż $\frac{1}{3}$ mieszkańców, mniej niż $\frac{1}{2}$ umie czytać i pisać lub czytać, jest 15, — z tych 9 polskich.

e) Gmin, w których więcej niż $\frac{1}{2}$ mieszkańców umie czytać i pisać jest 28, — z tych 26 polskich.

Gmin ruskich, w których nikt nie umie czytać, lub czytać i pisać, lub tylko 1—10, mieszkańców jest 30

Gmin ruskich, w których najmniej 90% m. jest analf. 22

Gmin rusk., w których więcej niż $\frac{1}{3}$ m., mniej niż $\frac{1}{2}$ m. umie czytać lub pisać 6

Gmin ruskich, w których więcej niż 10%, mniej niż $\frac{1}{3}$ m. umie czytać lub pisać 29

Gmin rusk., w których więcej niż $\frac{1}{2}$ m. umie czytać lub pisać 2

89

Gmin polskich, w których więcej niż 10% mniej niż $\frac{1}{3}$ m. umie czytać lub pisać 6

Gmin polskich, w których więcej niż $\frac{1}{3}$ mniej niż $\frac{1}{2}$ m. czyta i pisze 9

Gmin polskich, w których więcej niż $\frac{1}{2}$ m. czyta i pisze 26

41

II. Szkoły ludowe w r. 1902.

Gmin, w których znajdują się szkoły, jest 89, prócz tego do związku szkolnego należy gmin 16; razem gmin objętych organizacją szkolną jest 105. Między temi gminami jest jednak 18 gmin, w których szkoły są nieczynne, tak, że czynne szkoły istnieją tylko dla 87 gmin, a wszystkich gmin w powiecie jest 130.

Nieczynne szkoły, a więc nieobsadzone, znajdują się w gminach: 1) Czeremcha, 2) Dąbrówka ruska, 3) Deszno, 4) Lipowiec, 5) Morochów, 6) Moszczaniec, 7) Prełuki, 8) Radoszyce, 9) Tarnawka, 10) Turzańsk, 11) Wisłok dolny, 12) Wielopole, 13) Wola wyżna, 14) Wysoczany, 15) Zasław, 16) Komańcza, 17) Surowica, 18) Darów (należący do związku z Surowicą).

Szkoły są nieczynne wyłącznie w gminach ruskich, jednak 1) w Dąbrówce ruskiej mieszka 138 rz.-kat., 2) w Desznie 142 rz.-kat., 3) w Wielopolu 53 rz.-kat. i 4) w Komańczy bez obszaru dwor. 81 rz.-kat.

W następujących gminach nie ma wcale szkoły, ani też gminy te nie należą do żadnego związku szkolnego: 1) Bałucianka, 2) Bełchówka, 3) Dolina, 4) Dołżyca, 5) Duszatyn, 6) Jasiel, 7) Jawornik, 8) Kamienne, 9) Karlików, 10) Mików, 11) Mokre, 12) Przybyszów, 13) Ratnawica, 14) Rudawka Rymanowska, 15) Rudawka jaśliska, 16) Tokarnia, 17) Wola krecowska, 18) Wola piotrowa, 19) Wołtuszcowa, 20) Wujskie, 21) Wulka, 22) Zawadka morochowska, 23) Zawoje, 24) Zboiska.

Ladzin nie należy do związku szkolnego pow. sanockiego.

Gmin, w których wcale nie ma szkół, ani też do związku szkolnego nie należą, jest 24; gmin, w których są szkoły ale nieczynne, jest 18; razem jest 42 gmin, w których dzieci obowiązane do nauki szkolnej nie mogą jej pobierać. Wszystkie te gminy są ruskie i tylko w 5 z nich mieszka od 50 do 140 rz.-kat. Wreszcie tj. w 88 gminach znajduje się czynnych szkół 77.

Z pośród tych szkół 2 w Sanoku są wydziałowemi, mianowicie jedna trzyklasowa męska, druga trzyklasowa żeńska, w Rymanowie znajduje się jedna szkoła pięcio-klasowa męska, druga, cztero-klasowa żeńska. Nadto cztero-klasowe szkoły znajdują się: 1) w Bukowsku, 2) Jaćmierzu, 3) Zagórzu, a dwuklasowe: 1) w Besku (2), 2) Długiem, 3) Jaśliskach, 4) Nowotańcu, 5) Odrzechowej, 6) Zarszynie i nieczynna w Komańczy. Pozostałe szkoły są jednoklasowemi.

Czynnych szkół z językiem wykładowym polskim było 37 na 41 gmin polskich, a z ruskim 40 (na 89 gmin ruskich).

Obowiązanych do uczęszczania do szkół dzieci było w 1902 r. 13.956, z tych uczęszczało 10.365. Na naukę uzupełniającą uczęszczało 1.000 dzieci.

Stosunki wyznaniowe.

Mieszk. rel. rz.-kat.	było w 1901 r.	39.360
" " gr.-kat.	" " "	53.922
" " mojżes.	" " "	10.284

A. Izraelici.

Izraelici mieszkają przeważnie w miastach, mianowicie: w Sanoku (3072), Rymanowie (1746), Bukowsku (748), Jaśliskach (293), Mrzygłodzie (72), Nowotańcu (148), Tyrawie wołoskiej (miasteczko) (415), Zagórze (387), Zarszynie (171), a nadto w gminach, tworzących przedmieścia, jak we wsi Bukowsku (63), w Posadach jaśliskiej (61), olchowskiej (327) i sanockiej (488), i w Olchowcach (106). W gminach miejskich i podmiejskich mieszka izraelitów przeszło 8.000, a w gminach wiejskich 2.000. Nie było wcale izraelitów: 1) w Bałuciance, 2) Bziance, 3) Czerteżu, 4) Dudyńcach, 5) Kamiennem, 6) Markowcach, 7) Mymoniu, 8) Pisarowcach, 9) Rudawce jaśliskiej, 10) Tarnawce, 11) Wołuszowej i 12) Wulce.

Stosunki statystyczne religii rz.-kat. i gr.-kat. odpowiadają stosunkom statystycz. narodowości polskiej i ruskiej.

Religii gr.-kat. mówiących po polsku było jednak 1.590, rel. rzym.-kat., mówiących po rusku 317, a izraelitów mówiących po rusku 83.

B. Probostwa rz.-katol.

Dla wyznawców rzym.-kat. kościoła gmin pow. san. istniały następujące probostwa:

a) w dziekanacie sanockim.

- 1) Besko z 2181*) paraf. w 4 gmin.
 - 2) Bukowsko „ 3266 „ 35 „
(z tych 28 w pow. sanockim)
 - 3) Dudyńce (Jędruszkowce) z 1542 paraf.
[w 5 gminach]
 - 4) Dydnia z 7082 paraf. w 12 gminach
(z tych tylko 2 w pow. sanockim)
 - 5) Grabownica z 2228 paraf. w 4 gminach
(z tych tylko 1 w pow. sanockim)
 - 6) Jaćmierz z 3383 paraf. w 3 gmin.
 - 7) Niebieszczany „ 1708 „ 1 „
 - 8) Nowotaniec „ 2501 „ 7 „
 - 9) Sanok „ 7540 „ 18 „
 - 10) Strachocina „ 2170 „ 5 „
 - 11) Zagórz stary „ 1366 „ 3 „
 - 12) Zarszyn „ 4074 „ 4 „
 - 13) Trześniów (ekspozytura) z 2304 paraf.
w 2 gminach (z tych 1 w pow. san.)
- (do probostwa w Jasionowie nie należą
żadna gmina pow. sanockiego).

b) w dziekanacie rymanowskim.

- 1) Jasionka z 1947 paraf. w 3 gminach
(z tych tylko 1 w pow. san.)
 - 2) Jaśliska z 1590 paraf. w 13 gmin.
 - 3) Klimkówka „ 1379 „ 3 „
 - 4) Królik „ 479 „ 5 „
 - 5) Rymanów „ 6210 „ 8 „
- (do reszty probostw tego dziek. nie należą
gminy pow. san.)

*) Patrz: Schematismus universi
vener. cleri saecul. et regul. dioeces.
rit.-lut. Premisliensis pro anno Dom. 1903.

c) w dziekanacie liskim.

- 1) Lisko z 2542 parafial. w 14 gminach
(z tych 2 w pow. san.)
 - 2) Mrzyglód z 2588 paraf. w 14 gminach
(z tych 8 w powiecie san.)
 - 3) Poraż z 2505 parafial. w 9 gminach
(z tych 2 w powiecie san.)
 - 4) Tyrawa wołoska z 2898 paraf. w 8
gminach (z tych 3 w pow. san.)
- (do reszty probostw tego dziek. nie należą gminy powiatu sanockiego).

C. Probostwa grecko-kat.

Dla wyznawców gr.-kat. pow. sanockiego istnieją probostwa:

a) w dziekanacie sanockim.

- 1) Besko z 1644 paraf.*) w 8 gminach
(z tych tylko 2 w pow. sanockim)
- 2) Wolica z 1166 paraf. w 5 gmin.
- 3) Wróbblik król. „ 2168 „ 8 „
- 4) Karlików „ 1045 „ 3 „
- 5) Międzybrodzie „ 340 „ 1 „
- 6) Morochów „ 1228 „ 5 „
(z tych tylko 3 w pow. san.)
- 7) Nowosielce z 924 paraf. w 8 gmin.
(z tych 7 w pow. san.)
- 8) Odrzechowa z 2080 paraf. w 1 gmin.
- 9) Pielnia „ 1586 „ 6 „
- 10) Prusiek „ 1234 „ 3 „
- 11) Sękowa Wola „ 1107 „ 4 „
- 12) Sieniawa „ 1142 „ 2 „
- 13) Stróże Wielkie „ 1495 „ 3 „
- 14) Sanok „ 1874 „ 5 „
- 15) Tokarnia „ 510 „ 1 „

*) Patrz: Szematyzm wseho klyra greko-katolyczeskoho eparhij sojedynenych peremyskoy, samborskoy y sianockoy na r. 1902.

16) Trepcza	z 802	paraf. w 1 gmin.
17) Czerteż	„ 1748	„ 3 „
18) Jurowce	„ 1222	„ 4 „
19) Lalin	„ 1723	„ 8 „

(z tych tylko 4 w pow. san.)

b) w dziekanacie olchowskim.

1) Zagórz	z 1293	paraf. w 3 gmin.
2) Załuż	„ 1816	„ 2 „
3) Olchowce	„ 1436	„ 3 „
4) Płonna	„ 1710	„ 4 „

(Reszta probostw dziek. olch. leży po za granicami pow. san.)

c) w dziekanacie jasielskim.

1) Wisłok dolny	z 1564	paraf. w 1 gmin.
2) Wisłok górny	„ 963	„ 1 „
3) Daliowa	„ 1348	„ 2 „
4) Deszno	„ 1203	„ 4 „
5) Zawadka	„ 1390	„ 2 „
6) Komańcza	„ 1710	„ 3 „
7) Królik woł.	„ 830	„ 2 „
8) Lipowiec	„ 1007	„ 2 „
9) Polany sur.	„ 840	„ 2 „
10) Prełuki	„ 485	„ 1 „
11) Puławy	„ 700	„ 2 „
12) Radoszyce	„ 1735	„ 2 „
13) Surowica	„ 1320	„ 3 „
14) Tarnawka	„ 1806	„ 4 „
15) Turzańsk	„ 1568	„ 2 „
16) Szczawne	„ 1459	„ 2 „
17) Jawornik	„ 540	„ 1 „
18) Jasiel	„ 611	„ 2 „
19) Jaśliska	„ 950	„ 1 „

(Reszta probostw tego dziek. leży za granicami pow. san.)

d) w dziekanacie liskim.

1) Kreców	z 1089	parafial. w 2 gminach
		(z tych 1 w pow. san.)
2) Tyrawa woł.	z 2049	paraf. w 2 gmin.
3) Tyrawa solna	„ 2253	„ 3 „

Gminy powiatu sanockiego należą do 23 probostw rz.-kat., a 56 gr.-kat. Z probostw tych tylko 16 rz.-kat. i 45 gr.-kat. znajduje się w powiecie sanockim.

Kościółów w powiecie jest 17, kaplic 7 (bez kaplic w mieście Sanoku), cerkwi 86.

Do jednego probostwa rz.-kat. należy średnio około 3000 (2924 parafian), do jednego probostwa gr.-kat. średnio około 1300 (1288), a więc przeszło dwa razy mniej.

Jeden kościół przypada dla 2355 rz.-kat., a jedna cerkiew dla 628 gr.-kat.

Wliczywszy kościoły i cerkwie poza granicami powiatu sanockiego, ale należące do probostw, do których należą gminy pow. san., otrzymamy jeden kościół dla 1739 rz.-kat. i jedną cerkiew dla 540 gr.-kat.

Tablice statystyczne, uwidocz-
niające stosunki narodowościowe
i wyznaniowe według obliczenia
w grudniu 1900 r.

A. G m i n y :

Liczba p.	Nazwa gminy	Liczba mieszk. gminy	Suma nieobecn. (poz. w Ameryce)	rel. rz.-kat.	rel. gr.-kat.	rel. izrael.	mów. język. polsk.	mów. język. rusk.
1.	Bałucianka	256	36	24	232	—	25	231
2.	Bažanówka	828	35	799	1	28	828	—
3.	Bełchówka	250	18	50	193	7	22	228
4.	Besko	2612	225	1186	1386	40	1310	1301
5.	Bukowsko m.	991	56	229	14	748	970	13
6.	„ w.	1830	127	1725	42	63	1805	25
7.	Bykowce	387	—	102	285	—	159	228
8.	Bzianka	642	72	641	1	—	641	1
9.	Czeremcha	418	79	1	398	19	1	417
10.	Czerzeż	474	10	23	451	—	23	451
11.	Czystohorb	759	65	1	739	19	20	739
12.	Daliowa	596	122	68	504	24	94	502
13.	Dąbrówka p.	441	8	328	71	32	370	71
14.	Dąbrówka r.	654	21	138	511	5	143	511
15.	Darów	244	21	4	240	—	4	240
16.	Dębna	339	30	299	34	6	332	7
17.	Deszno	431	58	142	261	28	170	261
18.	Długie	1291	130	1266	6	19	1291	—
19.	Dolina	277	15	8	260	9	17	260
20.	Dołżyca	357	36	5	352	—	5	352
21.	Dudyńce	493	34	15	478	—	—	493
22.	Duszatyn	189	13	2	187	—	2	187
23.	Falejówka	616	5	597	15	4	60	15
24.	Głębokie	673	76	665	1	7	673	—
25.	Hłomeża	668	22	57	583	28	27	640
26.	Hołuczków	524	12	42	461	21	—	524
27.	Jacmierz	668	86	668	—	—	668	—
28.	Jasiel	240	7	—	330	10	12	328
29.	Jaśliśka	936	135	634	9	293	931	4
30.	Jawornik	476	43	—	465	11	13	463
31.	Jędruszk.	251	22	120	125	6	188	63
32.	Jurowce	881	21	210	646	25	235	646
33.	Kamienne	209	3	2	207	—	2	207

Liczba p.	Nazwa gminy	Liczba mieszk. gminy	Suma nieobecn. (poz. w Ameryce)	rel. rz.-kat.	rel. gr.-kat.	rel. izrael.	mów. język. polsk.	mów. język. rusk.
34.	Kamionka	376	72	2	365	7	—	374
35.	Karlików	388	20	—	380	8	8	380
36.	Klimkówka	1153	69	1148	15	—	1153	—
37.	Kostarowce	1080	41	161	893	26	187	893
38.	Komańcza	956	70	80	798	168	5	782
39.	Królik polski	779	79	427	338	14	441	338
40.	Królik woł.	288	23	21	281	7	—	288
41.	Kulaszne	539	65	3	529	7	9	530
42.	Lalin	710	38	100	594	16	87	623
43.	Ładzin	545	18	412	110	23	435	110
44.	Lipowiec	637	93	—	624	13	8	629
45.	Liszna	536	39	445	64	27	533	3
46.	Łodzina	345	10	44	288	13	25	320
47.	Markowce	157	4	67	90	—	66	91
48.	Międzybrod.	370	17	11	354	5	4	366
49.	Mików	332	38	—	300	32	37	295
50.	Milcza	550	53	543	—	7	550	—
51.	Mokre	592	32	33	536	23	54	538
52.	Morochów	387	30	9	366	12	8	379
53.	Moszczaniec	497	26	—	476	21	23	474
54.	Mrzyglód	700	64	471	157	72	683	17
55.	Mymoń	237	18	237	—	—	237	—
56.	Nagórzany	490	35	438	43	9	475	15
57.	Nadolany	727	34	695	14	18	713	14
58.	Niebieszcz.	1787	24	1685	100	2	1785	2
59.	Nowosielce	1198	205	478	695	25	503	695
60.	Nowotaniec	674	29	515	11	148	663	11
61.	Odrzechowa	2176	149	31	2112	33	52	2124
62.	Olchowce	1149	30	285	760	106	279	870
63.	Oslawica	876	20	19	845	42	19	857
64.	Pakoszkówka	625	41	333	279	13	297	328
65.	Pielnia	1127	37	379	707	41	420	707
66.	Pisarowce	565	8	561	4	—	565	—
67.	Płonna	935	91	7	920	8	17	918
68.	Płowce	266	1	165	92	9	174	92
69.	Pobiedno	466	39	441	25	—	466	—
70.	Polany sur.	695	33	7	676	12	16	679
71.	Posada jaćm.	958	101	958	—	—	958	—
72.	Posada jaśl.	925	149	584	280	61	686	235
73.	Posada dolna	940	43	933	—	7	940	—
74.	„ górna	1456	74	1359	82	15	1374	82
75.	„ olch.	2645	43	2096	221	327	2604	14
76.	„ san.	2500	34	1609	402	488	2439	61
77.	„ zarsz.	673	51	671	—	2	673	—

L. porządk.	Nazwa gminy	Liczba mieszk. gmin	Suma nieobec. (poz. w Ameryce)	rel. rz.-kat.	rel. gr.-kat.	rel. izrael.	język polsk.	mów. język. ruskim
78.	Preluki	363	40	—	355	8	8	355
79.	Prusiek	790	21	266	510	14	274	516
80.	Przybyszów	446	16	1	433	12	5	441
81.	Puławy z W.	791	62	2	776	14	33	768
82.	Raczkowa	539	5	380	159	—	539	—
83.	Rakowa	638	36	69	536	33	23	615
84.	Radoszyce	1111	10	9	1062	40	9	1101
85.	Ratnawica	201	17	4	191	6	—	201
86.	Rudawka r.	180	10	—	176	4	4	176
87.	„ jaślicka	156	35	—	156	—	—	156
88.	Rymanów	3720	143	1936	38	1746	3707	7
89.	Rzepedź	868	141	30	801	37	33	835
90.	Sanok	5761	94	2485	1005	2271	5301	460
91.	Sanoczek	610	20	6	604	—	5	605
92.	Sękowa w.	1061	61	107	940	14	109	952
93.	Siemuszowa	867	22	64	787	10	22	845
94.	Sieniawa	956	124	90	852	14	124	832
95.	Srogów d.	358	6	10	348	—	10	348
96.	Strachocina	1008	22	978	16	12	989	16
97.	Stróże małe	335	6	10	316	9	23	311
98.	Stróże wiek.	497	3	18	473	6	31	466
99.	Surowica	532	71	1	508	23	24	508
100.	Szczawne	832	103	41	747	44	107	725
101.	Szklary	406	68	—	399	7	7	399
102.	Tarnawka	349	20	—	349	—	—	349
103.	Tokarnia	473	39	21	452	—	22	451
104.	Trepcza	785	53	2	766	17	—	785
105.	Turzańsk	674	89	4	659	11	17	657
106.	Tyrawa soln.	951	41	67	854	30	28	923
107.	Tyrawa wol.	1543	28	556	572	415	979	562
108.	Wielopole	523	25	53	447	24	81	443
109.	Wisłoczek	796	34	5	785	6	13	783
110.	Wola krec.	247	10	26	221	—	—	247
111.	Wola niżna	511	81	1	505	5	6	505
112.	Wola piotr.	342	16	14	321	7	21	321
113.	Wola wyżna	308	54	1	301	6	7	301
114.	Wolica	370	49	27	333	10	44	326
115.	Woltuszowa	163	14	6	157	—	6	157
116.	Wróblak szl.	715	34	40	603	72	168	543
117.	Wujskie	949	77	19	904	26	46	903
118.	Wulka	191	29	—	191	—	—	191
119.	Wysoczany	563	84	11	539	13	11	552
120.	Zabłotce	225	18	2	212	11	2	223
121.	Zagórz	2288	27	1112	778	387	1760	527

L. porządk.	Nazwa gminy	Liczba mieszk. gmin	Suma nieobecn. (poz. w Ameryce)	rel. rz.-kat.	rel. gr.-kat.	rel. izrael.	mów. język. polsk.	mów. język. rusk.
122.	Zahutyń	767	5	46	706	15	46	721
123.	Załuż	831	67	110	702	19	120	711
124.	Zarszyn	1052	113	869	12	171	1040	12
125.	Zasław	385	3	3	345	8	40	341
126.	Zawadka m.	187	9	6	191	—	2	195
127.	" rym.	989	219	3	966	20	23	966
128.	Zawoje	254	24	1	248	5	5	249
129.	Zboiska	273	12	18	250	5	11	262

Tablice statystyczne, uwidocz-
niające stosunki narodowościowe
i wyznaniowe według obliczenia
w grudniu 1900 r.

B. Obszary dworskie.

Liczba p.	Nazwa gminy	Liczba mieszk. obszaru dworsk.	Suma nieobe- n. (poz. w Ameryce)	rel. rz.-kat.	rel. gr.-kat.	rel. izrael.	mów. język. polsk.	mów. język. rusk.
1.	Bałucianka	—	—	—	—	—	—	—
2.	Bažanówka	26	—	14	—	12	26	—
3.	Bełchówka	20	—	7	13	—	8	12
4.	Besko	78	5	59	6	13	76	—
5.	Bukowsko m.	—	—	—	—	—	—	—
6.	Bukowsko wieś	51	—	36	15	—	47	4
7.	Bykowce	43	—	17	7	19	43	—
8.	Bzianka	11	—	11	—	—	11	—
9.	Czeremcha	—	—	—	—	—	—	—
10.	Czerzeż	—	—	—	—	—	—	—
11.	Czystohorb	—	—	—	—	—	—	—
12.	Daliowa	5	—	5	—	—	5	—
13.	Dąbrówka polska	43	—	36	7	—	36	7
14.	Dąbrówka ruska	15	—	—	1	14	14	1
15.	Darów	44	1	3	8	33	36	8
16.	Dębna	17	—	5	4	8	16	1
17.	Deszno	—	—	—	—	—	—	—
18.	Długie	8	—	3	3	2	5	3
19.	Dolina	4	—	3	1	—	4	—
20.	Dołżyca	19	—	4	5	10	14	5
21.	Dudyńce	8	1	8	—	—	8	—
22.	Duszatyn	186	3	116	36	34	148	33
23.	Falejówka	32	—	20	5	7	27	5
24.	Głębokie	21	—	18	3	—	21	—
25.	Hłomeza	—	—	—	—	—	—	—
26.	Hołuczaków	27	1	12	13	2	12	15
27.	Jaćmierz	52	—	41	—	11	52	—
28.	Jasiel	—	—	—	—	—	—	—
29.	Jaślika	9	—	7	2	—	9	—
30.	Jawornik	17	—	2	3	12	16	—
31.	Jędruszkowce	7	—	4	3	—	7	—
32.	Jurowce	24	—	13	11	—	24	—

Liczba p.	Nazwa gminy	Liczba mieszk. obszaru dworak.	Suma nieobecn. (poz. w Ameryce)	rel. rz.-kat.	rel. gr.-kat.	rel. izrael.	mów. język. rusk.	mów. język. polsk.
33.	Kamienne	16	—	12	4	—	13	3
34.	Kamionka	—	—	—	—	—	—	—
35.	Karlików	—	—	—	—	—	—	—
36.	Klimkówka	74	4	60	1	13	73	1
37.	Kostarowce	28	9	19	—	—	9	19
38.	Komańcza	227	13	132	50	45	160	61
39.	Królik polski	—	—	—	—	—	—	—
40.	Królik wołoski	—	—	—	—	—	—	—
41.	Kulaszne	14	1	—	2	12	13	1
42.	Lalin	—	—	—	—	—	—	—
43.	Ładzin	12	—	10	2	—	10	2
44.	Lipowiec	8	—	8	—	—	8	—
45.	Liszna	8	—	6	2	—	8	—
46.	Łodzina	22	1	1	7	15	7	15
47.	Markowce	37	—	36	—	1	36	—
48.	Międzybrodzie	—	—	—	—	—	—	—
49.	Mików	—	—	—	—	—	—	—
50.	Milcza	—	—	—	—	—	—	—
51.	Mokre	7	—	—	7	—	7	—
52.	Morochów	44	—	24	20	—	31	13
53.	Moszczaniec	23	—	10	2	11	21	2
54.	Mrzygłód	—	—	—	—	—	—	—
55.	Mymoń	5	—	5	—	—	5	—
56.	Nagórzany	—	—	—	—	—	—	—
57.	Nadolany	24	—	23	1	—	24	—
58.	Niebieszczany	48	—	20	6	22	42	6
59.	Nowosielce	50	—	18	5	27	45	5
60.	Nowotaniec	—	—	—	—	—	—	—
61.	Odrzechowa	55	4	24	31	—	53	2
62.	Olchowce	85	2	80	3	2	85	—
63.	Oslawica	—	—	—	—	—	—	—
64.	Pakeszówka	26	—	14	2	10	26	—
65.	Pielnia	12	—	4	8	—	12	—
66.	Pisarowce	37	—	24	13	—	37	—
67.	Płonna	40	—	17	15	8	25	15
68.	Płowce	—	—	—	—	—	—	—
69.	Pobiedno	26	2	19	3	4	26	—
70.	Polany surowieczne	12	1	—	5	7	7	5
71.	Posada jaćm.	15	2	9	—	6	15	—
72.	Posada jaśliska	19	2	15	2	2	17	2
73.	Posada dolna	3	—	2	1	—	2	—
74.	Posada górna	27	5	19	3	5	24	3
75.	Posada olchowska	12	6	6	—	12	—	—
76.	Posada sanocka	—	—	—	—	—	—	—

Liczba p.	Nazwa gminy	Liczba mieszk. obszaru dworsk.	Suma mieszc. poz. w Ameryce	rel. rz.-kat.	rel. gr.-kat.	rel. izrael.	j.ż. pols. język ruski i niem.
77.	Posada zarszyńska	77	4	58	6	13	71 6
78.	Preluki	—	—	—	—	—	—
79.	Prusiek	26	—	7	19	—	15 11
80.	Przybyszów	—	—	—	—	—	—
81.	Puławy z Wernej.	33	1	13	9	11	27 6
82.	Raczkowa	17	—	2	10	5	7 10
83.	Rakowa	27	3	1	6	10	20 7
84.	Radoszyce	—	—	—	—	—	—
85.	Ratnawica	—	—	—	—	—	—
86.	Rudawka rym.	—	—	—	—	—	—
87.	" jaślicka	—	—	—	—	—	—
88.	Rymanów	153	1	119	14	10	127 23
89.	Rzepedź	—	—	—	—	—	—
90.	Sanok	—	—	—	—	—	—
91.	Sanoczek	49	—	10	27	12	26 23
92.	Sękowa wola	52	1	14	20	18	15 36
93.	Siemuszowa	35	2	16	14	5	18 17
94.	Sieniawa	19	—	2	14	3	5 14
95.	Srogów dolny	14	—	—	3	11	14 —
96.	Strachocina	26	—	26	—	—	26 —
97.	Stróże małe	—	—	—	—	—	—
98.	Stróże wielkie	8	—	—	8	—	8
99.	Surowica	—	—	—	—	—	—
100.	Szczawne	5	—	2	3	—	2 3
101.	Szklary	—	—	—	—	—	—
102.	Tarnawka	—	—	—	—	—	—
103.	Tokarnia	51	3	8	8	35	47 4
104.	Trepcza	25	—	10	10	4	15 10
105.	Turzańsk	42	2	20	—	22	22 20
106.	Tyrawa solna	—	—	—	—	—	—
107.	Tyrawa wołoska	16	—	10	6	—	10 6
108.	Wielopole	16	—	10	6	—	11 5
109.	Wisłoczek	—	—	—	—	—	—
110.	Wola krec.	22	—	9	8	5	9 13
111.	Wola niżna	—	—	—	—	—	—
112.	Wola piotr.	8	—	—	8	—	8 —
113.	Wola wyżna	3	1	3	—	—	3 —
114.	Wolica	21	2	1	8	12	16 5
115.	Wołtuszcza	13	—	12	1	—	12 1
116.	Wróblak szlachecki	44	—	15	7	22	36 8
117.	Wujskie	16	—	8	8	—	8 8
218.	Wulka	—	—	—	—	—	—
119.	Wysoczany	11	3	4	—	7	7 4

Liczba p.	Nazwa gminy	Liczba mieszk. obszaru dworak.	Suma nieobecn. poz. w Ameryce	rel. rz.-kat.	rel. gr.-kat.	rel. izrael.	jęz. pols. język ruski i niem.
120.	Zabłotce	4	1	2	2	—	2
121.	Zagórz	41	—	41	—	—	41
122.	Zahutyń	43	—	21	12	10	21
123.	Załuż	37	—	19	18	—	18
124.	Zarszyn	—	—	—	—	—	—
125.	Zastaw	38	—	6	20	12	18
126.	Zawadka moroch.	23	1	8	1	14	22
127.	Zawadka rym.	—	—	—	—	—	—
128.	Zawoje	—	—	—	—	—	—
129.	Zboiska	27	3	19	18	—	19

A n a l f a b e c i.

Liczba p.	Nazwa gminy	Suma analfab.	
		gmina	obszar dworski
1.	Bałucianka	252	—
2.	Bažanówka	384	12
3.	Bełchówka	229	16
4.	Besko	1470	27
5.	Bukowsko miasto	645	—
6.	Bukowsko wieś	1074	39
7.	Bykowce	387	33
8.	Bżianka	248	4
9.	Czeremcha	407	—
10.	Czerteż	226	—
11.	Czystohorb	757	—
12.	Daliowa	544	—
13.	Dąbrówka polska	230	27
14.	Dąbrówka ruska	467	5
15.	Darów	243	27
16.	Dębna	178	8
17.	Deszno	368	—
18.	Długie	544	8
19.	Dolina	277	4
20.	Dołżyca	355	19
21.	Dudyńce	345	3
22.	Duszatyn	188	142
23.	Falejówka	296	21
24.	Głębokie	331	15
25.	Hłomeza	475	—
26.	Hołuczków	469	18
27.	Jaćmierz	174	19
28.	Jasiel	335	—
29.	Jaśliska	571	4
30.	Jawornik	473	14
31.	Jędruszkowce	196	7
32.	Jurowce	572	7
33.	Kamienne	200	9

Liczba p.	Nazwa gminy	Suma analfab.	
		gmina	obsz. dworski
34.	Kamionka	375	—
35.	Karlików	386	—
36.	Klimkówka	275	27
37.	Kostarowce	584	23
38.	Komańcza	925	179
39.	Królik polski	513	—
40.	Królik wołoski	271	—
41.	Kulaszne	482	12
42.	Lalin	476	—
43.	Ładzin	385	4
44.	Lipowiec	626	5
45.	Liszna	250	5
46.	Łodzina	265	16
47.	Markowce	116	18
48.	Międzybrodzie	324	—
49.	Mików	332	—
50.	Mileza	241	—
51.	Mokre	558	14
52.	Morochów	350	37
53.	Moszczaniec	483	8
54.	Mrzyglód	317	—
55.	Mymoń	120	3
56.	Nagórzany	164	—
57.	Nadolany	571	5
58.	Niebieszczany	963	37
59.	Nowosielce	798	30
60.	Nowotaniec	331	—
61.	Odrzechowa	1556	24
62.	Olchowce	807	58
63.	Oslawica	849	—
64.	Pakoszkówka	303	19
65.	Pielnia	1012	10
66.	Pisarowce	389	1
67.	Płonna	886	26
68.	Płowce	188	—

Liczba p.	Nazwa gminy	Suma analfab.	
		gmina	obsz. dworski
69.	Pobiedno	190	10
70.	Polany surowieczne	612	8
71.	Posada jaćmierska	352	10
72.	Posada jaśliska	718	9
73.	Posada dolna	413	3
74.	Posada górna	687	5
75.	Posada olchowska	750	7
76.	Posada sanocka	299	—
77.	Posada zarszyńska	295	27
78.	Prełuki	366	—
79.	Prusiek	635	12
80.	Przybyszów	446	—
81.	Puławy z Wernej.	765	16
82.	Raczkowa	275	13
83.	Rakowa	609	26
84.	Radoszyce	1093	—
85.	Ratnawica	194	—
86.	Rudawka rym.	179	—
87.	Rudawka jaśliska	156	—
88.	Rymanów	1358	86
89.	Rzepedź	660	—
90.	Sanok	2844	—
91.	Sanoczek	494	19
92.	Sękowa wola	847	32
93.	Siemuszowa	846	28
94.	Sieniawa	582	11
95.	Srogów dolny	240	7
96.	Strachocina	468	7
97.	Stróże małe	332	—
98.	Stróże wielkie	494	5
99.	Surowica	510	—
100.	Szczawne	613	3
101.	Szklary	394	—
102.	Tarnawka	343	—
103.	Tokarnia	464	25

Liczba p.	Nazwa gminy	Suma analfab.	
		gmina	obsz. dworski
104.	Trepcza	592	19
105.	Turzańsk	605	32
106.	Tyrawa solna	538	—
107.	Tyrawa wołoska	1053	12
108.	Wielopole	490	11
109.	Wisłoczek	720	—
110.	Wola krecowska	247	18
111.	Wola niżna	450	—
112.	Wola piotrowa	341	8
113.	Wola wyżna	307	1
114.	Wolica	252	12
115.	Woltuszowa	161	7
116.	Wróblík szlachecki	581	32
117.	Wujskie	879	12
118.	Wulka	185	—
119.	Wysoczany	560	10
120.	Zabłotce	137	4
121.	Zagórz	990	21
122.	Zahutyń	549	26
123.	Załuż	709	24
124.	Zarszyn	512	—
125.	Zasław	370	32
126.	Zawadka moroch.	197	20
127.	Zawadka rymanowska	922	—
128.	Zawoje	250	—
129.	Zboiska	235	20

Część druga.

Ruch ludności, własność ziemska i
siła ekonomiczna powiatu w zesta-
wieniu z innymi powiatami i całą
Galicyą.

I.

Ruch ludności w powiecie sanockim

przed r. 1900¹⁾.

A) W powiecie politycznym sanockim było

[w r. 1890 — w r. 1900

gmin	130	130
obszarów dworsk.	123(?)	89
domów	14.736	16.069
ludności	95.306	103.590

W okręgu sądowym Bukowsko było w
[r. 1890 — w r. 1900

gmin	40	40
obszarów dworsk.	37	25
domów	3.890	4.162
ludności	25.642	27.246

W okręgu sądowym Rymanów było w
[r. 1890 — w r. 1900

gmin	34	34
obszarów dworsk.	32	18
domów	3.936	4.214
ludności	24.567	25.355

W okręgu sądowym Sanok było w r.
[1890 — w r. 1900

gmin	56	56
obszarów dworsk.	54	46
domów	6.910	7.693
ludności	45.097	50.244

¹⁾ Najważniejszym źródłem dla tej części „Powiatu sanockiego w cyfrach” jest „Podręcznik statystyki Galicyi” wyd. przez Krajowe biuro statyst. pod red. Dr. Tadeusza Pilata T. VI. — r. 1900.

W przeciągu dziesięciu lat (1890—1900) zniknęło w powiecie sanockim aż 34 obszarów dworskich, a obecnie z powodu parcelacji dochodzi ta liczba do 40.

Liczba mieszkańców w tym czasie wzrosła o 8.284, a domów o 1.333. Najwięcej ludności i domów przybyło w okręgu sądowym sanockim.

B) Stosunek procentowy wyznań, narodowości i wykształcenia elementarnego w powiecie sanockim przedstawia się w następujący sposób:

	w r. 1890	w r. 1900
było wyzn. rz.-kat.	37·53	38 ⁰ / ₀
„ „ gr.-kat.	52·87	52·04
„ „ mojżesz.	9·56	9·92
używ. jęz. polskiego	47·89	49·24
„ „ ruskiego	51·65	50·52
„ „ niem.	0·40	0·14
umiej. czytać	21·93	33·16
nie umiej. czytać	78·06	66·84

W czasie od 1890 — 1900 r. podniósł się stosunkowo znacznie procent umiających czytać (12⁰/₀), w tym samym stosunku zniżył się procent analfabetów.

C) Na ruch ludności, obok 1) emigracyi, wpływają 2) małżeństwa, 3) urodzenia i 4) skony.

1. Emigracja.

W r. 1900., stale nieobecnych, przebywających prawie wyłącznie w Ameryce, było 6000 osób.

2. Małżeństwa.

W powiecie sanockim zawarto małżeństw w r. 1895 — 840, w r. 1896 — 785, w r. 1897 — 777. Tym sposobem powiat ten ze względu na liczbę małżeństw zajmował między powiatami Gali-

cyi w r. 1895 — 30-te, w r. 1896 — 47, w r. 1897 — 63-cie miejsce.

Procent małżeństw wahał się od 8·81 do 8·15 na 1000 ludności, w Galicyi zaś wahał się od 7·88 do 8·24.

3. Urodziny.

W r. 1895. urodziło się dzieci żywych 4.444, nieżywych 90 — razem 4.534, w r. 1896 dzieci żywych 4.392, nieżywych 90, w r. 1897 dzieci żywych 4.435, nieżywych 74. Ze względu na liczbę urodzin zajmował powiat sanocki w r. 1895 — 41, w r. 1896 — 56, w r. 1897 — 42 miejsce.

Procent urodzin wahał się w tych latach w powiecie sanockim od 47·68 do 47·03 na 1000, w całej Galicyi od 45·43 do 44·99.

Dzieci nieślubne.

Procent urodzin dzieci nieślubnych wynosił w r. 1895 — 11·80, w r. 1896 — 12·90, w r. 1897 — 11·69 w stosunku do ogółu urodzin w tych latach, podczas gdy procent ten w całym kraju wahał się od 13·27 do 11·79. Przytem pamiętać należy, że dzieci z małżeństw rytualnych żydowskich uważane są za nieślubne.

4). Skony.

W r. 1895 zmarło — 2658 osób, w r. 1896 — 2702, w r. 1897 — 2590, tym sposobem przewyżka żywo urodzonych nad zmarłymi wynosiła w r. 1895 — 1786, w r. 1896 — 1696, w r. 1897 — 1845.

Ze względu na liczbę skonów zajmował powiat sanocki w r. 1895 — 59, w r. 1896 — 51, w r. 1897 — 54 miejsce, ze względu na przywyżkę urodzin nad skonami w r. 1895 — 13, w r. 1896 —

32, w r. 1897 — 22 miejsce między powiatami Galicyi.

Podczas gdy w powiecie sanockim procent skónów wahał się od 27·18 — 28·35, a procent przewyżki urodzin nad skónami od 18·74 — 17·73, wahał się w tym czasie procent skónów w całym kraju od 31·32 — 27·92, a procent przewyżki urodzin nad skónami od 16·06 — 13·06 na 1000 osób. Na liczbę skónów wpływają stosunki zdrowotne.

D) Stosunki zdrowotne w powiecie.

a) Śmiertelność dzieci.

Na 100 dzieci żywo urodzonych zmarło:

w ciągu dziesięciolecia 1881 — 1890.			
w r. 1896, w r. 1897.			
w 1-szym mies. życia	7·9	7·9	7·—
” ” roku ”	19·7	24·6	17·9
do 5 lat wieku ”	32·9	32·8	29·1

Przed piątym rokiem życia umiera więc w powiecie sanockim 60 dzieci na 100, a w całym kraju średnio aż 68.

Cyfry powyższe, jakkolwiek zebrane tylko z kilku lat, mogą jednak świadczyć o pomyślnych warunkach zdrowotnych powiatu sanockiego, który pod względem zdrowotności wprowadzie nie należy do najlepszych ale w każdym razie do dobrych w porównaniu z innymi powiatami.

Gorzej się przedstawia powiat ze względu na śmiertelność dzieci z powodu chorób nagminnych.

b) Śmiertelność z powodu chorób
nagminnych.

Przeciętnie zmarło w powiecie rocznie
w czasie od 1891—1895:

			w stosunku do ogólnej śmiertel. 0/0
z powodu ospy	63	osób	2·27
„ odry	85	„	3·07
„ szkarlatyny	140	„	5·05
„ dyfteryi	156	„	5·63
„ koklusu	164	„	5·92
„ czerwoni	100	„	3·61
„ tyfusu	75	„	2·71
„ gruźlicy	258	„	9·31
razem rocznie	951	os. czyli	37·57
		[% ogól. śmiert.	

Procent zmarłych w powiecie w sto-
sunku do ogólnej śmiertelności wynosił
w r. 1896 w r. 1897

z powodu ospy	0·11	0·04
„ odry	0·33	6·68
„ szkarlatyny	8·29	6·94
„ dyfteryi	10·76	8·92
„ koklusu	7·48	6·33
„ czerwoni	0·55	0·66
„ tyfusu	2·47	3·75
„ gruźlicy	8·55	9·07
razem	38·44%	42·09%

W stosunku do ogólnej śmiertelności
wynosił procent zmarłych w całej Galicyi
od r. 1891 — 1895 w r. 1896 w r. 1897

z powodu ospy	1·34	0·31	0·58
„ odry	2·16	1·53	1·72
„ szkarlat.	3·62	4·99	4·94
„ dyfteryi	5·74	6·58	6·35
„ koklusu	5·61	6·52	4·38
„ czerwoni	3·90	1·46	1·75
„ tyfusu	3·37	2·37	2·16
„ gruźlicy	10·98	11·65	11·57
razem	36·72	35·41	33·45

Z powyższego zestawienia wynika, że z wyjątkiem gruźlicy, procent śmiertelności w powiecie z powodu chorób nagminnych a w pierwszym rzędzie z powodu szkarlatyny i dyfteryi, był stosunkowo znaczny.

c) Wypadki gwałtownej śmierci
w r. 1896 i 1897.

Wypadków gwałtownej śmierci było:
w r. 1896 w r. 1897

z powodu przypadkowego		
śmiertelnego uszkodzenia	33	21
z powodu samobójstwa	6	2
„ zabójstwa i mord.	3	—
ogół wypadków gwałtownej		
śmierci stanowił % ogólnej		
śmiertelności w powiecie	1·55	0·92
w całym kraju stanowił ogół		
wyp. gwałtownej śmierci		
% ogólnej śmiertelności	1·13	1·12

E) Przyrost ludności od r. 1869¹⁾.

W powiecie było ludności cywilnej
według spisu 31. grudnia

	r. 1869	r. 1880	r. 1900
	78.156	86.184	102.845
w Galicyi	5.418.016	5.926.170	7.315.000
na jeden kilometr kwadrat. wypadało:			
w r. 1869	r. 1880	r. 1900	
w powiecie	63	70	83
w Galicyi	69	75	93

Gęstość zaludnienia powiatu sanockiego z powodu położenia w górach nie jest nawet tak wielka, jak przeciętna gęstość zaludnienia całego kraju.

¹⁾ Wiadomości statystyczne o stosunkach kraj. wyd. przez kraj. biuro stat. pod red. T. ad. Pilata. Rocznik ósmy z r. 1883.

1.239.49 km. kwadrat., czyli 125.599 ha lub 222.510 morgów.

Powierzchnia Galicyi wynosi 1,362.900 mil kwadr. austr. lub 13,629,001 morgów, czyli 78.498.38 km. kwadr., lub 7,849.251 ha. Galicya ma 78 powiatów. Na jeden powiat wypada prawie równo 1000 (1006) km. kwadr.

Powiat sanocki ze swymi 1.232.94 km. kwadr. wprawdzie nie należy, pod względem powierzchni, do największych, ale, w każdym razie, do większych powiatów galicyjskich.

Na jednego mieszkańca powiatu wypada więcej niż dwa morgi lub jeden hektar. Nieco mniej wypada na jednego mieszkańca Galicyi, gdyż wprawdzie także więcej niż jeden hektar, ale mniej niż dwa morgi; licząc jeden morg wied. = 0.57546 ha.

B) Podział własności ziemskiej podług rodzaju uprawy podług wykazów Dyrekcyi skarbu, sporządzonych w r. 1899. i innych źródeł.

W powiecie sanockim zajmowały
w r. 1899.:

role	62.800 ha
łąki	9.387 „
ogrody	1.177 „
pastwiska	15.886 „
lasy	32.294 „
nieużytki	607 „
place pod budowlami i podwórza	587 „
inne grunta wolne od podatku	2.861 „
razem było gruntów urodzaj.	121.544 ha
„ „ woln. od podatku	4.055 „
cała powierzchnia pow. wyn.	125.599 ha

w r. 1876¹⁾:

role	100.354 morgów
łąki	16.882 „
pastwiska	25.940 „
lasy	59.018 „

W całej Galicyi zajmowały

w r. 1899:

role	3,799.878 ha
łąki	875.044 „
ogrody	108.817 „
pastwiska	716.847 „
połoniny	33.418 „
jeziora, moczary, stawy	20.589 „
lasy	2,021.230 „
nieużytki	46.118 „
pl. pod budowlami i podwórzami	48.682 „
inne grunta wolne od podatków	178.353 „

razem gruntów urodzajn. było 7,576.097 ha

„ „ wol. od podatku 273.513 „

cała powierzchnia Gal. wynos. 7,849.251 ha

w r. 1876.:

role	6,329.092 morgów
łąki	1,603.579 „
pastwiska	716.847 „
lasy	3,673.151 „

Z całej powierzchni powiatu zajmowały

w r. 1899.:

role	50 ⁰ / ₀
łąki	7.5 „
ogrody	0.9 „
pastwiska	12.6 „
lasy	25.7 „
razem grunta urodzajne	96.7 ⁰ / ₀
„ „ wolne od pod.	3.3 „

¹⁾ Zbiory w r. 1876. w Galicyi z dodatkiem podziału powierzchni kraju podług głównego rodzaju uprawy i poglądu na stosunki robocizny. Dr. Tad. Pilat w Wiad. stat. z r. 1877.

w r. 1880.¹⁾:

role	49·06%
łąki	7·42 „
ogrody	0·93 „
pastwiska	12·39 „
lasy	25·27 „

razem gruntów urodzajnych	95·07 „
„ „ wolnych od podatku	4·93 „

W całej Galicyi zajmowały

w r. 1899.:

role	48·4% powierzchni
łąki	11·2 „
ogrody	1·4 „
pastwiska	9·1 „
połoniny	0·4 „
jeziora, stawy	0·2 „
lasy	25·8 „
grunta wol. od podat.	3·5 „

w r. 1880.:

role	48·39% powierzchni
łąki	11·29 „
ogrody	1·42 „
pastwiska	9·15 „
połoniny	0·39 „
jeziora, stawy	0·26 „
lasy	25·82 „
grunta wol. od podat.	3·28 „

w r. 1876.:

role	45·78% powierzchni
łąki	11·77 „
pastwiska	9·80 „
lasy	26·95 „

Rodzaj uprawy ziemi, tak w powiecie, jak i w Galicyi, prawie nie się nie

¹⁾ Rozmiary głównych rodzajów uprawy na podstawie tymczasowych reambulacyi katastralnych. Dr. Tadeusz Pilat w Wiadom. statyst. rocznik szósty, zeszyt drugi z r. 1881. i tom IX. zeszyt drugi r. 1886.

zmienił w przeciągu dwudziestu lat (1880 — 1899.).

W czasie od r. 1876 — 1899. zwiększyła się powierzchnia ról w Galicyi prawie o 3⁰/₆, natomiast zmniejszyła się przeszło o jeden procent powierzchnia lasów.

Role podobnie jak w całej Galicyi, zajmują w powiecie, połowę a lasy czwartą część powierzchni.

Łąk i ogrodów jest stosunkowo mało, a przeciwnie pastwisk wiele. Ze względu na obszar pastwisk zajmuje powiat sanocki szesnaste miejsce między 78 powiatami Galicyi. Najwięcej pastwisk znajduje się w powiatach: kossowskim (32.439 ha), stryjskim (25.133 ha.) i doliniańskim (24.532 ha).

C). Obszar pod uprawę i zbiór
pszenicy, żyta, jęczmienia i owsa
w r. 1899.

a) Pszenica

w powiecie

obszar pod uprawę wynosił 3.813 ha
zbiór ogółem 51.294 hl czyli 38.279 q
„ z hektara 13·5 „ „ 9·4 „
waga hektol. w kg. 69·9 kg;

w Galicyi

obszar pod upr. wyn. 274.645 ha
zb. ogółem 4.614.376 hl czyli 3.235.357 q
„ z hektara 16·8 „ „ 11·8 „
waga hektol. w kg. 70·1 kg.

b) Żyto

w powiecie

ob. pod upr. wyn. 6.259 ha
zbiór ogółem 78.845 hl czyli 53.573 q
zbiór z hektara 12·6 " " 8·6 "
waga hektol. w kg. 67·9 kg;

w Galicyi

obszar pod upr. wyn. 359.728 ha
zbiór ogółem 5,209.111 hl czyli 3,608.146 q
zbiór z hektara 14·5 " " 10 "
waga hektol. w klg. 67·9 kg.

c) Jęczmień

w powiecie

ob. pod upr. wyn. 3.953 ha
zbiór ogółem 47.689 hl czyli 29.091 q
" z hektara 12·1 hl " 7·4 "
waga hektol. w kg. 61 kg;

w Galicyi

ob. pod upr. wyn. 198.795 ha
zbiór ogółem 2,838.420 ha czyli 1,748.436 q
" z hektara 14·3 hl " 8·8 "
waga hektol. w kg. 61·6 kg.

d) Owies

w powiecie

obszar pod uprawę wynosił 16.412 ha
zbiór ogółem 208.625 hl czyli 88.754 q
" z hektara 12·7 " " 5·4 "
waga hektol. w kg. 42·5 kg;

w Galicyi

obszar pod uprawę wynosił 363.355 ha
zbiór ogółem 6,632.283 hl czyli 3,007.394 q
" z hektara 16·9 " " 7·6 "
waga hektol. w kg. 45·3 kg.

Na podstawie powyższych cyfr¹⁾ możemy twierdzić, że 1) w powiecie najwięcej uprawiano owsa i pod tym względem zajmuje powiat jedno z pierwszych miejsc między powiatami Galicyi, 2) jak zbiór z hektara i waga zboża wskazują, należy powiat do najmniej urodzajnych powiatów w Galicyi, tak że tylko kilkanaście powiatów górskich ma gorszą ziemię, 3) mimo górzystości powiatu uprawiało dość pszenicy.

D. Maszyny w usługach rolnictwa z końcem r. 1898 (na podstawie wykazów ogłoszonych przez zakład ubezpieczeń od wypadków).

W powiecie

młocarń parowych było	3
„ wodnych „	1
„ konnych „	17
„ konnych w połączeniu z sieczk.	14
sieczkarń parowych było	1
„ wodnych „	1
„ konnych „	1
razem	38

w Galicyi

młocarń parowych było	413
„ wodnych	20

¹⁾ Zbiory lat przed r. 1899. podane są w źródłach tylko strefami gospodarczemi. Powiat należy aż do trzech stref: 1) Podgórze sanockie i samborskie, 2) Doły sanockie, 3) Góry sanockie i samborskie. Z zestawienia cyfr od r. 1879. poczynawszy wynika, że rok 1899. należał, tak dla Galicyi jak i powiatu, do bardzo pomyślnych. Vide Dr. Rom. Pilat: Podr. statystyki Galicyi, Tom VI. cz. I. Dr. Józef Kleczyński: Zbiory w Galicyi w r. 1879. w Wiad. statyst. Rocz. VI. cz. II.

młocarń konnych	1539
„ par. połączonych z sieczkarn.	41
„ wodnych „ „	15
„ konnych „ „	1744
sieczkarni parowych	24
„ wodnych	11
„ konnych	165
parników	26
kosiarek	25
innych maszyn	7
Razem	4030

28 powiatów galicyjskich ma mniej maszyn aniżeli powiat sanocki. Powiaty te leżą przeważnie w górach i w zachodniej Galicyi. We wschodniej Galicyi znajduje się przeszło 3000 maszyn a w zachodniej przeszło 900.

E) Zwierzęta domowe.

W powiecie według spisu w r. 1900 było:

koni	10.000
bydła rogatego	49.596
kóz	536
owiec	2.796
świń	10.802
ulów	1.354
kur	92.688
gęsi	5.686
kaczek	3.083
innego drobiu	2.114

W Galicyi podług spisu w r. 1890:

koni	765.570
mułów i osłów	1.203
bydła rogatego	2.448.006
kóz	21.095
owiec	630.994
świń	784.500
ulów	261.047

Powiat posiada stosunkowo bardzo wiele bydła. W Galicyi jedno bydłę wypada na trzech mieszkańców, w powiecie prawie na dwóch.

Pod względem liczby koni i świń zajmuje powiat miejsce środkowe między powiatami Galicyi. Natomiast stosunkowo bardzo mało znajduje się tu owiec. Pomyślny stan powiatu pod względem ilości i dobroci zwierząt domowych należy w wielkiej części przypisać Towarzystwu gospodarskiemu galicyjskiemu.

F) Oddział sanocki c. k. Towarzystwa gosp. galic.

utrzymywał w całej ziemi sanockiej (nie w powiecie tylko)

obór pełnej krwi	2
„ pół krwi	6
„ gminnych	3
stacyi buhajów	20
„ ogierów	2
chlewni centralnych	1
„ zarodowych	18
stacyi knurów	15
owczarń zarodowych	6
stacyi tryków	—
gnojarni wzorowo urządzonych	4

Jak powyższe cyfry wskazują, należał oddział sanocki do najlepiej rozwijających się oddziałów Towarzystwa gospodarczego w Galicyi.

G) Kółka rolnicze.

Kółka rolnicze znajdują się w następujących gminach:

1) Bażanówka, 2) Besko, 3) Bukowsko (miasto), 4) Bykowce, 5) Bzianka, 6) Dąbrówka ruska, 7) Długie, 8) Dudyńce, 9) Falejówka, 10) Głębokie, 11) Jaćmierz,

12) Jaśliska, 13) Jędruszkowce, 14) Klimkówka, 15) Królik polski, 16) Milcza, 17) Mokre, 18) Nadolany, 19) Niebieszczy, 20) Nowosielce, 21) Nowotaniec, 22) Pakoszkówka, 23) Pielnia, 24) Pisarowce, 25) Posada jaćmierska, 26) Posada górna, 27) Posada olehowska, 28) Posada sanocka, 29) Posada zarszyńska, 30) Raczkowa, 31) Rymanów, 32) Sanok, 33) Strachocińska, 34) Tyrawa solna, 35) Zagórz, 36) Zarszyn.

W gminach: 1) Bykowce, 2) Dąbrówka ruska, 3) Dudyńce, 4) Mokre, 5) Nowosielce, 6) Pakoszkówka, 7) Pielnia, 8) Tyrawa solna, przeważa ludność ruska, a w Dudyńcach, Mokrem i Tyrawie solnej więcej niż 90% mieszkańców mówi językiem ruskim.

W reszcie gmin, w których znajdują się kółka rolnicze, a więc w 28 gminach, przeważa ludność polska. Dotychczas nie ma kółek rolniczych w następujących 13 gminach polskich: 1) Mymoń, 2) Posada dolna (pod Rymanowem), 3) Pobiedno, 4) Bukowsko wieś, 5) Dębna, 6) Mrzygłód, 7) Nagórzany, 8) Liszna, 9) Dąbrówka polska, 10) Ładzin, 11) Płowce, 12) Posada jaśliska, 13) Tyrawa wołoska.

W r. 1904. zorganizowano w Sanoku zarząd powiatowy Kółek rolniczych. W Galicyi istnieje tym sposobem 29 powiatowych zarządów.

H) Ilość opłacających podatek gruntowy i ilość parceli arkuszy gruntowych z końcem r. 1898.

Opłac. podatek grunt. w pow.	było	25.001
parcel gruntowych	" "	460.497
arkuszy gruntowych	" "	31.955

Po powiecie nowotarskim ma powiat sanocki najwięcej parcel gruntowych.

I) Licytacje sądowe posiadłości tabularnych w okręgu sądu obwodowego w Sanoku.

W r. 1896.

odbyło się tylko jedno wywłaszczenie z podaną kwotą dłużną 69 złr., a ceną szacunkową 17.565 złr. Dłużnikiem był właściciel folwarku, chrześcianin, a wierzycielem również chrześcianin.

W r. 1897.

odbyły się 3 licytacje z podaną kwotą dłużną 7.233 złr., a ceną szacunkową 175.999. Dłużnikami byli: jeden chrześcianin i jeden żyd, właściciele trzech folwarków, a wierzycielami 1) Towarzystwo kredytowe ziemskie, 2) Gal. Bank hipoteczny, 3) żyd.

W Galicyi

było w r. 1896. — 52, a w r. 1897 — 91 wywłaszczeń, suma kwot dłużnych wynosiła w r. 1896 — 395.150 złr., a w r. 1897 — 936.780 złr., a suma cen szacunkowych w r. 1896 — 3,837.806 złr., w r. 1897 — 8,090.559.

Procent wywłaszczeń posiadłości tabularnych, przypadający na obwód sanocki, jest stosunkowo nieznaczny, (w r. 1896. 1·81%, w r. 1897-mym 3·29%), ale zato kwoty dłużne stanowią niezwykle mały procent cen szacunkowych. Procent ten wynosił w r. 1896 — 0·39, w r. 1897 — 4·11, podczas gdy w Galicyi przeciętnie wynosił w r. 1896 — 10·30, a w r. 1897 — 12·38.

J) Licytacye sądowe posiadłości włościańskich i małomiejskich, zarządzane w latach 1895 — 1897.

W obwodzie sądowym sanockim, do którego należy 382 gmin, zarządzono w r. 1894 — 89, w r. 1895 — 74, w r. 1896 — 100, w r. 1897 — 140, razem w tych czterech latach 403 wywłaszczeń.

W pow. politycznym sanockim zarządzono	
	w r. 1894 — 25
	1895 — 22
	1896 — 29
	1897 — 40

razem wywłaszczeń 116

Na pojedyncze sądy powiatu sanockiego wypadają następujące ilości wywłaszczeń:

Powiat sądowy w Bukowsku.

Ilość zarządzonych wywłaszczeń wynosiła	
	w r. 1894 — 11
	„ 1895 — 6
	„ 1896 — 12
	„ 1897 — 8
	razem 37

Powiat sądowy w Rymanowie.

Ilość zarządzonych wywłaszczeń wynosiła	
	w r. 1894 — 5
	„ 1895 — 4
	„ 1896 — 10
	„ 1897 — 21
	razem 40

Powiat sądowy w Sanoku.

Ilość zarządzonych wywłaszczeń wynosiła	
	w r. 1894 — 9
	„ 1895 — 12
	„ 1896 — 7
	„ 1897 — 11
	razem 39

Najwięcej wywłaszczeń w całym obwodzie, bo aż 96, zarządził w latach od 1894—1897 sąd powiatowy w Brzozowie, a najmniej, bo tylko 8, sąd powiatowy w Lutowskich; te jednak sądy nie należą do sanockiego powiatu politycznego.

W Galicyi.

Liczba zarządzonych przymusowych wywłaszczeń wynosiła w r. 1894 — 2507¹⁾)

„ 1895 — 2467

„ 1896 — 2548

„ 1897 — 2806

razem 10.328

W latach 1885—89 zarządzono w Galicyi rocznie po 2.654 przymusowych wywłaszczeń, w następnych latach ilość wywłaszczeń zmniejsza się znacznie, podnosi się znowu w r. 1894, a w r. 1897 dosięga cyfry najwyższej z okresu od r. 1885 — 1889.

Okres ów od r. 1885 — 1889., następujący bezpośrednio po zawieszeniu wypłat przez Bank włościański, był krytycznym.

W latach od r. 1894—1897 stały przyrost przymusowych wywłaszczeń można zauważyć w obwodzie i powiecie sanockim, podobnie jak w obwodach sądowych: brzeżańskim, lwowskim, złoczowskim, stanisławowskim, samborskim i kołomyjskim.

W okresie od r. 1894 do 1897. zarządzono stosunkowo najwięcej przymusowych wywłaszczeń w obwodzie sądo-

¹⁾ Konstanty Jasiński: Licytacje sądowe posiadłości włościańskich i małomiejskich w Galicyi od r. 1895—1897. Wiadomości statyst. Tom XVII. zeszyt II. r. 1899. O licytacjach w poprzednich latach patrz: Wiadomości stat. T. I. zeszyt II., Tom VIII. zeszyt 3. T. XV. zeszyt 3.

wym kołomyjskim i wadowickim, najmniej w obwodach jasielskim, sądeckim i sanockim. Stosunki pod tym względem przedstawiają się podobnie jak w okresach od r. 1873—1883 i od r. 1885—1889. W okresie od r. 1895—1897 ilość przymusowych wywłaszczeń w obwodzie sanockim wynosiła 305, ceny wywołania 220.571 złr., kwoty dłużne 53.491, a w całej Galicyi ilość wywłaszczeń 7.487, ceny wywołania 12.076.687 kwoty dłużne 2,677.895. Najmniejsze kwoty dłużne znaleźliśmy w obwodzie sanockim, a potem zaraz w nowosądeckim, a największe w obwodzie krakowskim.

Ze względu na wysokość kwot dłużnych można wywłaszczenia w obwodzie sanockim podzielić w następujący sposób:

Od r. 1895—1897 było wywłaszczeń z podaną kwotą dłużną;

do 25 zł. 57	tj. 18·4 ⁰ / ₀	wszystk. wywł.
od 26 „ 50 „ 59 „	19·1 ⁰ / ₀	„ „
„ 51 „ 100 „ 52 „	16·9 ⁰ / ₀	„ „
„ 100 „ 500 „ 128 „	41·4 ⁰ / ₀	„ „
„ 501 „ 1000 „ 6 „	1·9 ⁰ / ₀	„ „
powyż. 1000 „ 7 „	2·3 ⁰ / ₀	„ „

W Galicyi było wywłaszczeń w okresie od r. 1895 do 1897 z podaną kwotą dłużną:

do 25 zł. 1.009	tj. 13·3 ⁰ / ₀	wszystkich wywłaszo.
od 26 „ 50 „ 1.315	„ 17·4 ⁰ / ₀	„
„ 50 „ 100 „ 1.425	„ 18·8 ⁰ / ₀	„
„ 101 „ 500 „ 2.835	„ 37·5 ⁰ / ₀	„
„ 501 „ 1000 „ 525	„ 69·9 ⁰ / ₀	„
powyżej 1000 „ 459	„ 6·1 ⁰ / ₀	„

W porównaniu z latami przed r. 1899 okazuje się znaczny przyrost wywłaszczeń z najniższem obdłużeniem.

Ilość wywłaszczeń z powodu długów poniżej 50 zł. wzrosła w porównaniu z okresem od 1885—1889 w dwójnasób.

Najwięcej wywłaszczeń z powodu długów poniżej 50 zł. było w latach od 1894—1897 w obwodzie sanockim, i te stanowią 37.5% wszystkich wywłaszczeń w obwodzie.

Po obwodzie sanockim drugie miejsce zajmuje pod powyższym względem obwód stanisławowski, a potem sądecki, jasielski, samborski, złoczowski i t. d.

Wywłaszczenie z powodu niskiego obdłużenia w obwodzie sanockim da się wytłumaczyć w części przynajmniej wielkiem rozdrobnieniem gruntów, a czasem niewielką wartością ziemi.

Dłużnicy i wierzyciele są wykazani w edyktach licytacyjnych w okresie od 1895—1897. w następujący sposób:

W obwodzie sądowym sanockim:
 ilość wywłaszczeń wynosiła 311
 chrześcian wywłaszczon. było 245 tj. 78.8%
 żydów „ „ 66 „ 21.2%
 w edyktach wykazano jako wierzycieli,
 prowadzących licytację (1895—1897):
 skarb państwa, kasy gminne i inne fund.
 publiczne 3 razy tj. 1% ^{ogółu} wierzycieli
 kasy oszczędności — „
 Tow. zaliczkowe 71 „ tj. 23% „
 zakład kred. włośc. 3 „ „ 1% „
 zakład roln. kred. dla
 Galicyi i Bukowiny — „
 bank krajowy — „
 bank hipoteczny — „
 inne banki — „
 chrześcian 66 razy tj. 21.9% „
 żydów 153 „ „ 50.8% „

W Galicyi:

ilość wywł. (1895—1897) wynosiła 7.513
 chrześcian wywłaszczonych było 5.769
 żydów 1.739
 w edyktach wykazano jako „wierzycieli,
 prowadzących licytacje:

		ogółu wierzycieli
skarby państwa, kasy gminne		
i inne fund. publiczne	319 tj.	4.4%
kasy oszczędności	659 „	8.9%
Towarzystwa zaliczkowe	938 „	12.7%
zakład kred. włościański	492 „	6.7%
zakład kred. ziemski krak.	190 „	2.5%
zakład roln. kred. dla Gali-		
cy i Bukowiny	28 „	0.4%
bank krajowy	147 „	2.0%
bank hipoteczny	96 „	1.3%
inne banki	99 „	1.3%
chrześcian	1.547 „	20.9%
żydów	2.856 „	38.8%

W obwodzie sanockim między dłużnikami, względem których zarządzono przymusowe wywłaszczenie, było 66 tj. 21.2% żydów i 295 tj. 78.8% chrześcian.

Stosunek procentowy wywłaszczeń nie odpowiada wcale stosunkowi procentowemu wyznań. Zdawałoby się, że niekorzystne warunki ekonomiczne dotyczą w daleko wyższym stopniu izraelitów.

Chrześcian w powiecie jest prawie dziesięć razy więcej, a ilość przymusowych wywłaszczeń u chrześcian nie przewyższa nawet cztery razy liczby wywłaszczeń u izraelitów.

Ale nie tylko w powiecie sanockim, ale w całej Galicyi ilość zarządzonych wywłaszczeń izraelitów ciągle wzrastała od r. 1873, a w r. 1897 wynosiła 23.2%.

Pamiętać nam jednak należy, że w bardzo wielu wypadkach zarządzane wy-

właszczenia mogły być wstrzymane i nie przeprowadzone, że więc ilość rzeczywistych wywłaszczeń może być o wiele mniejsza.

Izraelici nadzwyczaj ruchliwi i przedsiębiorczy, prawie wyłącznie trudniący się handlem, korzystają z kredytu wszędzie i zawsze o wiele częściej i we wiele wyższym stopniu niż chrześcijanie, — w większej części rolnicy. Gdy o zapłatę długu chodzi, zwlekają do ostatniej chwili, lub dopuszczają do egzekucyi, jeśli suma dłużna jest wyższa niż cena majątku licytowanego.

Wśród wierzycieli, powodujących licytacje, pierwsze miejsce zajmują w obwodzie sanockim izraelici, a drugie Towarzystwa zaliczkowe, trzecie chrześcijanie.

Izraelici zajmują też pierwsze miejsce między wierzycielami prowadzącymi licytacje w całej Galicyi, — gdyż jest ich 38·8% ogółu wierzycieli. Ale w obwodzie sanockim jest tak ogromny procent izraelitów jako wierzycieli wywłaszczających, że jedynie obwód kołomyjski może iść pod tym względem w porównanie. W obwodzie sanockim jest ich 50·8%, a w kołomyjskim 50·5%; w innych obwodach procent ich dochodził od 20·5 tylko do 47·8%.

Drugie miejsce zajmują w obwodzie sanockim, jako wierzyciele wywłaszczający, Towarzystwa zaliczkowe. Pod tym względem obwód ten zajmuje znowu pierwsze miejsce. W całej więc Galicyi Towarzystwa zaliczkowe nie stanowią tak wysokiego procentu ogółu wierzycieli, jak w obwodzie sanockim. Procent ten w

obwodzie sanockim wynosi 23·6, podczas gdy w innych obwodach waha się od 6·9 do 17·6⁰/₀.

W ostatnich latach wzrósł on prawdopodobnie znacznie tak, że mimo tego, iż w całej Galicyi stale zwiększa się liczba wywłaszczeń zarządzonych przez Towarzystwa zaliczkowe, obwód sanocki przedstawia pod tym względem stosunki niezwykle. Średni bowiem procent powyższy dla całej Galicyi wynosi tylko 12·7⁰/₀.

Włościanie, mając ułatwiony kredyt, pożyczają chętnie w Towarzystwach zaliczkowych, zwykle kwoty od 100 do 500 złr. Spłata długu, mimo pieniędzy napływających z Ameryki, musi odbywać się nieregularnie i to nam także w części tłumaczy wysoki procent wywłaszczeń.

Procent chrześcian, jako wierzycieli prywatnych, odpowiada dotyczącemu procentowi dla całej Galicyi.

Na podstawie powyższych danych możemy stwierdzić: obwód sanocki w lat. 1895—1897. najgorzej się przedstawia w całej Galicyi pod tym względem, iż izraelici wywłaszczają włościan za najniższe kwoty dłużne (do 50 zł.) tak często, jak w żadnym z innych obwodów.

K) Obszar wielkich i małych posiadłości.

Rok 1903.

Powierzchnia opodatkowanych obszarów dworskich wynosiła:

1) w okręgu sądow.	Rymanów	8.148 ha	13 a	99 m ²
2)	" "	Bukowsko	16.037 "	48 " 18 "
3)	" "	Sanok	17.093 "	53 " 11 "
razem w pow. polit. sanockim		41,279 ha	14 a	28 m ²

Powierzchnia opodatkowanych małych posiadłości wynosiła:

1) w okręgu sądow.	Rymanów	23.360 ha	39 a	03 m
2) " "	Bukowsko	34.041 "	74 "	58 "
3) " "	Sanok	23.431 "	13 "	55 "
razem w pow. polit. sanockim		80.833 ha	27 a	13 m

Rok 1874¹⁾.

Obszar całego pow. w r. 1874	wynosił	22.26 mil austr.
" wielkiej posiadł. "	"	13.76 " "
" " " " "	"	8.5 " "

Jeśli mile austriackie zamienimy na hektary, otrzymamy dla obszarów dworskich całego powiatu w r. 1874. 47.982 ha, a dla małej posiadłości 77.474 ha. Gdy porównamy obszar wielkiej i małej posiadłości z r. 1874 z obszarem tych posiadłości w r. 1903., spostrzeżemy, że w przeciągu niespełna 30 lat obszar wielkiej posiadłości zmniejszył się prawie o 6000 ha, a mała posiadłość wzrosła o tyleż ha pod względem obszaru. W r. 1874 było też znacznie więcej obszarów dworskich, gdyż aż 122, podczas gdy obecnie jest ich tylko 89.

W Galicyi 60% całego obszaru kraju należy do włościan, reszta a więc 40% należy do właścicieli większych posiadłości, do których zaliczamy także państwo, kościół i inne ciała publiczne.

W powiecie sanockim prawie całe dwie trzecie (66%) obszaru należy do właścicieli mniejszych posiadłości, a jedna trzecia (33%) do obszarów dworskich.

¹⁾ Patrz: Statystyka gmin i obszarów w Galicyi przez prof. Dr. T. Pilata w Wiadomościach statystycznych o stosunkach krajowych. Rocznik czwarty w r. 1878.

W największym, pod względem obszaru w powiecie, okręgu sądowym Bukowsko wielka własność zajmuje prawie jedną trzecią powierzchni okręgu, w najmniejszym okręgu sądowym Rymanów jedną czwartą, ale w okręgu sądowym Sanok o wiele więcej niż jedną trzecią, a więc prawie połowę powierzchni okręgu.

Na jedną gminę wypada 621·79 ha, a na jeden obszar dworski 463·81 ha.

III. Siła ekonomiczna powiatu.

Podstawą siły ekonomicznej powiatu jest własność nieruchoma, a więc własność ziemska i budynki. A zależną jest ta siła nie tylko od rozwoju rolnictwa i górnictwa, ale także przemysłu, handlu, środków komunikacyjnych i obrotu pieniężnego. Chcąc ją zbadać, musielibyśmy dokładnie przedstawić stan i rozwój powyższych gałęzi gospodarstwa społecznego. Pracę tę można sobie znacznie ułatwić, a mimo tego osiągnąć jej cel główny. Gdy poznamy siłę podatkową powiatu, a nadto o ile pojedyncze zawody gospodarcze przyczyniają się do jej wytworzenia, otrzymamy jak najwięcej zbliżony do prawdy obraz stanu ekonomicznego powiatu. Jestto jednak tylko wówczas możliwem, jeżeli siłę podatkową powiatu porównamy z taką siłą tak całej Galicji jak i innych powiatów. A porównanie to jest koniecznem; bez niego przedstawienie siły podatkowej powiatu nie dałoby nam obrazu siły ekonomicznej.

Absolutnej siły ekonomicznej nie możemy poznać tylko na podstawie cyfr podatków opłacanych przez pewną jednostkę terytoryalną. Podatki mogą być wymierzane i ściągane w takiej wysokości, że ta wcale nie odpowiada stosunkom ekonomicznym danej gminy, czy powiatu. Dzieje się to w wielu państwach europejskich, a więc i w Austrii, że dla zadosyćczynienia mnożącym się potrzebom państwowym, podnosi się coraz więcej stopę podatkową. Przeciwnie tam, gdzie niska jest stopa podatkowa, tam

siła ekonomiczna, nie należycie wyzyskana, przedstawiałaby się nam o wiele słabszą, aniżeli jest nią w rzeczywistości, a więc w fałszywym świetle. Nadto, jakkolwiek to nie zmienia już ogólnej postaci rzeczy, wadliwa administracya może sprawić, że podatki są wymierzone nie podług rzeczywistej siły ekonomicznej opodatkowanego.

Mimo tego sędzę, że siła podatkowa powiatu da nam ogólny i do prawdy zbliżony obraz jego siły ekonomicznej. Istnieje bowiem zasada teoretyczna, powszechnie przyjęta, stanowiąca podstawę opodatkowania w państwach cywilizowanych, że wysokość podatku ma się stosować do siły ekonomicznej opodatkowanego. A zasada ta w większej części, z małymi stosunkowo wyjątkami, w praktyce ustawowo została już przeprowadzona.

Nadto, gdy zbyt wysoką jest stopa podatkowa, jest ona taką, nie dla jednego powiatu, lecz w równej mierze dla wszystkich innych powiatów danego kraju czy państwa, gdy administracya jest złą, jest ona taką, z wyjątkiem pojedynczych wypadków, także nie tylko w jednym powiecie, ale i w innych.

Gdybyśmy więc chcieli o sile ekonomicznej powiatu mówić tylko na podstawie cyfry opłacanych podatków tego powiatu, cyfry te nicby nam nie powiedziały i nie uprawniłyby nas do żadnych wniosków. Inaczej się przedstawi sprawa, gdy ogólną siłę podatkową powiatu porównamy z takąsią samą siłą innych powiatów, gdy nadto porównamy ze sobą cyfry rozmaitych rodzajów podatków opłacanych w powiecie. W tym ostatnim wypadku możemy otrzymać ogólny obraz

stanu pojedynczych działów gospodarstwa społecznego, a więc rolnictwa, handlu, przemysłu, obiegu pieniędzy, a wysokość opłacanego podatku czynszowego i domowego mówić nam będzie o wygodach życia domowego, wynikających z dobrobytu.

A).

Podatki bezpośrednie bez dodatków w r. 1903.

W powiecie.

- 1) Podatek gruntowy
w okr. sąd. Rymanów wynosił 27.392·04 K
" " Bukowsko " 25.788·53 "
" " Sanok " 62.334·94 "
razem w pow. polit. Sanok 115.414·94 K.
- 2) Podatek domowy
w okr. sąd. Rymanów wynosił 17.804·20 K.
" " Bukowsko " 14.140·50 "
" " Sanok " 23.935·— "
razem w pow. polit. Sanok 55.879·70 K.
- 3) Podatek zarobkowy
w powiecie polit. Sanok 12.921 K.
Podatek zarobkowy nieskontyn-
gentowany w pow. polit.
Sanok 437 K.
- 4) Podatek osobisto-do-
chodowy w powiecie polit.
Sanok wynosił 30.602 K.
- 5) Podatek od wyższych
poborów służbowych w po-
wiecie polit. Sanok wynosił 143 K.
- 6) Podatek towarzystw
obowiązanych do publicznego
składania rachunków i dzierz.
czynszu propinacyjn. w pow. 17.627 K.
- 7) Podatek rentowy w pow. 4.246 "

8) Podatek od. domokraż-	
ców w powiecie	123 K.
9) Podat. czynszowy wraz	
z 5% domowym w pow.	57.867 K.
Razem podatki bezpo-	
średnie w pow. wynoszą	289.459 K.
W Galicyi ¹⁾ .	

	w r. 1900.	w r. 1901.
1) Podatek gruntowy	8,632.000 K.	8,020.000 K.
2) " domowy (kla-		
sowy i czynszowy)	7,042.000 K.	6,978.000 K.
3) Podatek dom. 5-proc.	380.000 "	487.500 "
4) " ogólny zarobk.	2,494.000 "	2,518.000 "
5) " zarobkowy od		
handlu obnośnego	10.000 K.	12.000 K
6) Podatek od przeds.		
obowiąz. do publiczn.		
składania rachunk.	2,260.000 K.	2,500.000 K.
7) Podatek rentowy	660.000 "	869.000 "
8) " osob. dochod.	3,320.000 "	3,200.000 "
9) " od wyżs. płac	88.000 "	90.000 "
Razem bez należ. egzek.		
i zwłok	24,886.000 K.	24,674.500 K.

Powiat sanocki zapłacił w r. 1903 około 300.000 K., Galicya w r. 1900 przeszło 24 miliony K.; na powiat więc wypadłaby mniejsza niż osiemdziesiąta (82) część ogólnej sumy podatków bezpośrednich Galicyi. Ponieważ oprócz miasta Lwowa i Krakowa jest 78 powiatów w Galicyi, każdy z powiatów, gdyby wszystkie były jednakowo bogate i ludne, powinienby rzeczywiście płacić osiemdziesiątą część podatków.

Ale tak nie jest. Bierzemy tu bowiem cyfry dla powiatu z r. 1903, a dla Galicyi z r. 1900. Gdy weźmiemy dla powiatu sumę podatków także z r. 1900, dowiemy

¹⁾ Dr. Tadeusz Pilat: Podręcz. statystyki Galicyi wyd. przez krajowe biuro statyst. Tom VI. r. 1901. Porównaj cyfry z r. 1903. według Podr. statystyki T. VII. z r. 1904. podane w dokończeniu.

się, że wówczas powiat płacił zaledwie sto siódmą część podatków. Nadto gdy siła podatkowa powiatu ma nam dać obraz jego siły ekonomicznej, ocenić ją musimy nie podług liczby powiatów w kraju, lecz podług liczby ludności danego powiatu. A więc powiat sanocki ze względu na zaludnienie (103.000) stanowi nie osiemdziesiątą, lecz siedemdziesiątą część Galicyi, i siedemdziesiątą część ogólnej sumy podatków powinienby powiat sanocki płacić, gdyby jego zamożność odpowiadała średniej zamożności Galicyi. Tak jednak nie jest, gdyż płaci o wiele mniej, zaledwie osiemdziesiątą siódmą część.

Najbogatsze powiaty w Galicyi płacą ośm lub nawet dziewięć razy więcej, aniżeli najuboższe. Ważną przytem rolę odgrywają miasta większe. Nie mówiąc nawet o Lwowie i Krakowie, miasta takie jak Przemyśl, Tarnopol, Stanisławów i Drohobycz, z powodu swego handlu i przemysłu, opłacają tak wysokie podatki, że i powiaty, w których leżą, zaliczyć należy do najwyżej opodatkowanych.

Mimo tego, że powiat płaci o wiele mniej, niżby na niego wypadało ze względu na zaludnienie, a więc jest stosunkowo ubogim, zajmował on w latach 1896—1900 — 36. 35. 31. 40. i 37. miejsce w rzędzie 78 powiatów Galicyi.

W r. **1896** płacił powiat 239.290 K. Najwięcej płacił w tym roku powiat przemyski (640.000 K.), potem tarnopolski (540.000 K.).

W r. **1897** płaci powiat sanocki 241.112 K. Na pierwsze miejsce wśród wszystkich powiatów wysunął się w tym

roku powiat drohobycki (714.772 K.) i na tem miejscu pozostaje dzięki naliczeniu i w następnych latach, drugie miejsce zajął powiat przemyski, trzecie tarnopolski, a ostatnie miejsca zajęły powiaty grybowski (83.400 K.) i bohorodczański (100.546 K.).

W roku **1898** płacił powiat sanocki 250.000 K. Na pierwszym miejscu pozostaje powiat drohobycki (720.000 K.), na drugim przemyski (609.000 K.) trzecim tarnopolski (540.000 K.), a na ostatnim, oprócz powiatu grybowskiego (80.000 K.), w tym roku powiat starosamborski (103.338 K.).

W roku **1899** płaci powiat sanocki 217.732 K. Najwięcej podatków płaci znowu powiat drohobycki (760.000 K.), przemyski (601.344 K.), ale po przemyskim następuje teraz stanisławowski (521.366 K.) a dopiero po stanisławowskim tarnopolski (500.000); najmniej, gdyż mniej niż 100.000 K. płacą powiaty grybowski, dobromilski i starosamborski.

W roku **1900** płaci powiat sanocki 231.064 K. Naczelne miejsce między powiatami zajmuje znowu powiat drohobycki (730.000 K.) na drugie miejsce wysunął się powiat stanisławowski (618.116) przemyski (543.809) zstępuje na trzecie, a tarnopolski (520.927 K.) pozostaje na czwartym miejscu. Do najniżej opodatkowanych należą i w tym roku powiaty grybowski i starosamborski.

Wszystkie powiaty, znajdujące się w sąsiedztwie a więc krośnieński, brzozowski, liski, a nadto dobromilski płacą mniejszą sumę podatków bezpośrednich aniżeli powiat sanocki. Powiat krośnieński płaci prawie tyle ile sanocki, a inne sąsiadujące powiaty płacą o wiele mniej.

Powiat jasielski płaci nieco więcej podatków bezpośrednich niż sanocki.

Podatki bezpośrednie własności nieruchomości w powiecie.

Przypatrzymy się najpierw podatkowi gruntowemu. Podatek ten zależny jest od obszaru i dobroci tak gruntów wziętych pod uprawę, jak i łąk, pastwisk i lasów. Ponieważ 77% ludności całej Galicyi żyje z rolnictwa i niema powiatu w kraju, w którymby nie przeważała ludność rolnicza, dlatego podatek gruntowy wraz z domowym ma dla ogółu najważniejsze znaczenie. Wysokość tego podatku świadczy o zamożności przeważających mas ludności. Gdyśmy ogół podatków bezpośrednich powiatu zestawiali ze sumą tych podatków Galicyi, stawialiśmy dla powiatu wymagania, jako dla 70 części Galicyi, gdyż powiat ma siedemdziesiątą część ludności Galicyi. Podatek gruntowy w Galicyi wynosił jeszcze w r. 1900 — 8,632,000 K., a więc byłby 75, a nie 70 razy większy aniżeli podatek gruntowy powiatu z r. 1903. Mimo tego więc, że na jednego mieszkańca powiatu wypada więcej gruntu aniżeli na jednego mieszkańca Galicyi, jeden mieszkaniec powiatu płaci mniej podatku gruntowego, niż mieszkaniec Galicyi (około 1·2 K.). Już to świadczy o tem, że rolnicy sanoccy należą do biedniejszych w Galicyi; zamożność ich jednak zbliża się bardzo do średniej zamożności włościan galicyjskich.

Przypatrzymy się pojedyńczym okręgom sądowym powiatu.

Podatek grunt. w okręgu sądowym Rymanów wynosił w r. 1903 K. 27.392·04

Podatek grunt. w okręgu sądowym
Bukowsko wynosił w r. 1903 K. 25.788·52

Podatek grunt. w okręgu sądowym
Sanok wynosił w r. 1903 K. 62.334·35

Podatek ten był rozdzielony między
właścicieli obszarów dworskich i włościan
w następujący sposób:

Podatek gruntowy obszarów
dworskich w okręgu sądow.
Rymanów wynosił w r. 1903 K. 7.773·22

Podatek gruntowy obszarów
dworskich w okręgu sądow.
Bukowsko wynosił w r. 1903 K. 7.049·97

Podatek gruntowy obszarów
dworskich w okręgu sądow.
Sanok wynosił w r. 1903 K. 22.371·37

Razem podatek grunt. obszar.
dwors. wynosił K. 37.194·56

Podatek grunt. mniejszych
posiadłości w okręgu sądow.
Rymanów wynosił K. 19.619·82

Podatek grunt. mniejszych
posiadłości w okręgu sądow.
Bukowsko wynosił K. 18.738·56

Podatek grunt. mniejszych
posiadłości w okręgu sądow.
Sanok wynosił K. 39.962·98

Razem podat. grunt. mniejsz.
posiadłości wynosił K. 78.319·36

Cyfry powyższe, zestawione z liczbą
mieszkańców i wielkością obszaru poje-
dyńczych okręgów świadczą, 1) że tak
właściciele obszarów, jak i włościanie okrę-
gu sanockiego są najzamożniejsi w po-
wiecie, a w całej Galicyi należą do zamoż-
niejszych i to głównie z powodu urodzaj-
ności ziemi, gdyż od jednego hektara
opłaca się tu więcej niż $1\frac{1}{2}$ K. podatku;
2) okręg sądowy Bukowsko, mimo tego,

że ma ziemi najwięcej, gdyż na jednego mieszkańca wypada prawie dwa hektary, jest najmniej urodzajny, gdyż od jednego hektara podatek wynosi tu zaledwie pół K., ludność też rolnicza jest tu najuboższą; 3) okręg sądowy Rymanów zbliża się pod względem zamożności do okręgu sanockiego.

Rozstrzygają tu stosunki geograficzne, gdyż wielka część okręgu sanockiego i znaczna rymanowskiego, nie mówi się już o dolinach Sanu i Wisłoka, leży w urodzajnem zagłębiu jasielsko-sanockiem, a okręg Bukowsko leży cały w górach.

Obszary dworskie płacą jedną trzecią, a mniejsze posiadłości dwie trzecie ogólnej sumy podatku gruntowego, co odpowiada powierzchni gruntów, przez nie posiadanych.

Podatek domowy w powiecie wynosił w r. 1903. — 55.879 K. 70 hal., w Galicyi w r. 1900 — 3,072.000 kor. Powiat więc płaciłby nawet w zestawieniu z r. 1900. pięćdziesiątą trzecią (53) część podatku domowego całej Galicyi, jakkolwiek ze względu na liczbę mieszkańców powinien płacić tylko siedemdziesiątą część. Świadczy to o tem, że domy w powiecie są stosunkowo liczniejsze, a w części i o tem, że są lepsze i droższe, niż w większej części powiatów.

Domów w powiecie jest przeszło 16.000, w Galicyi przeszło milion. W powiecie wypada na jeden dom $3\frac{1}{2}$ kor. rocznego podatku, w Galicyi w r. 1900 nie całych 3 K.

Podatek domowy powiatu jest rozdzielony między pojedyncze okręgi sądowe w następujący sposób:

Podatek domowy w okręgu
sąd. Rymanów wynosił K. 17.804·20

Podatek domowy w okręgu
sąd. Bukowsko wynosił K. 14.140·50

Podatek domowy w okręgu
sądownym Sanok wynosił K. 23.935.—

Ponieważ obszary dworskie płacą tylko od 269 domów podatek, jest on stosunkowo tak mały, że można go nie brać w rachubę, wobec reszty podatku domowego, opłacanego od przeszło 15½ tysięcy domów.

Jeżeli uwzględnimy liczbę domów, to wówczas największą cyfrę podatku od domu, gdyż przeszło 4 K. otrzymamy w okręgu rymanowskim. W okręgu sanockim z powodu wielkiej liczby domów czynszowych, w okręgu Bukowsko z powodu nędznych chat, podatek ten wynosi prawie równo 3 K.

Podatek czynszowy wraz z 5% podatku dochodowego od domów uwolnionych od podatku w powiecie wynosi 57.867 K., w Galicyi w r. 1900. 4,310.000 K.

Na podatek czynszowy wypada z powyższej kwoty w powiecie 44.285 K., w Galicyi 3,970.000 K. Podatek 5% w powiecie wynosił w r. 1903 — 13.582 K. w Galicyi w r. 1900 — 380.000 K. Powiat więc płaciłby prawie dziewięćdziesiątą część podatku czynszowego, a więc stosunkowo zbyt mało, natomiast prawie trzydziestą część 5% podatku, a więc stosunkowo niezwykle wiele¹⁾. Domów

¹⁾ Obliczenie nie jest i tym razem całkiem dokładne, gdyż zestawiamy cyfrę podatku powiatowego z r. 1903. z sumą podatku krajowego z r. 1900. Patrz dokończenie.

czynszowych w powiecie jest mało, gdyż miasta są niewielkie. Ruch budowlany natomiast jest stosunkowo bardzo znaczny.

Podatek powyższy jest rozdzielony pomiędzy okręgi sądowe powiatu w następujący sposób.

Miasto Sanok	płaciło w r. 1903	pod. czynsz.	32.416 K
		5% pod.	9.399 "
Okręg sąd. Sanok	płacił	pod. czynsz.	6.956 "
" " " "	"	5% pod.	3.152 "
		razem	51.923 K
Okręg sąd. Rymanów	płaci	pod. czynsz.	3.219 K
" " " "	"	5% "	845 "
		razem	4.064 K
Okręg sąd. Bukowsko	płaci	pod. czynsz.	1.694 "
" " " "	"	5% "	186 "
		razem	1.880 K

I znowu okręg sądowy sanocki wraz z miastem Sanok okazuje olbrzymią przewagę ekonomiczną nad okręgiem rymańskim i okręgiem Bukowsko. I znowu okręg Bukowsko ze względu na domy czynszowe i nowo wybudowane okazuje się najuboższym.

Razem podatek domowy powiatu wynosił w r. 1903. — 107.946 K., a więc prawie tyle ile grunt. (115.414 K.).

Cała własność nieruchoma płaci razem 223.360 K. podatku, a więc na podatek opłacany przez resztę zawodów gospodarczych wliczając do nich i zawody umysłowe pozostaje 66.099 K., a więc mniej niż czwarta część.

W porównaniu z własnością nieruchomą przedstawiają przemysł, handel, zakłady kredytowe i inne, same dla siebie, nieznaczną siłę ekonomiczną, tem więcej, że cała masa ludności, z nielicznymi stosunkowo wyjątkami oddaje się zawodowi rolniczemu.

Mimo tego nie należy swych zawodów lekceważyć, przeciwnie trzeba im przyznać pierwszorzędne znaczenie w życiu ekonomicznem powiatu. One to, powiedziałbym uruchamiają własność nieruchomą, one dają życie martwym siłom ekonomicznym, złożonym we własności nieruchomej.

Podatki zarobkowe od przedsiębiorstw.

Podatek zarobkowy powiatu wynosił w r. 1903 — 13.358 K. przyczem wliczamy i podatek zarobkowy nieskontyngentowany w sumie 437 K. Podatek zarobkowy, płacony od wszelkich przedsiębiorstw prywatnych możemy połączyć z podatkiem od przedsiębiorstw, obowiązanych do publicznego składania rachunków, i od handlu obnośnego. Do sumy 13.358 K. dodamy więc 17.627 K. i 123 K. i otrzymamy 31.008 K.

Podatek zarobkowy dzielimy na cztery klasy. Do pierwszej klasy należy podatek ponad 2.000 K, do drugiej od 300—2000 K, do trzeciej od 60 — 300 K, a do czwartej do 60 K.

Kontrybuentów, płacących podatek pierwszej klasy, nie było wcale w powiecie r. 1903, w Galicyi było ich w r. 1899 — 334; do drugiej klasy należał w powiecie w r. 1903 tylko jeden kontrybuent, w Galicyi 2.006, do trzeciej należało w powiecie 62, w Galicyi 8.787, a do czwartej w powiecie 1361, w Galicyi 85.982. Razem kontrybuentów było w powiecie 1424, a gdy doliczymy i tych 47, którzy płacą podatek nieskontyngentowany, liczba kontrybuentów wynosić będzie 1471. Na

jednego kontrybuenta wypada około 10 K. podatku, podczas gdy w Galicyi na ogólną liczbę 97.109 kontrybuentów wypadło podatku 2,351.362, czyli więcej niż 20 K. na jednego.

W powiecie jest więc wiele drobnych rzemieślników, kupców¹⁾, przedsiębiorców, nawet więcej, niżby wypadło wobec ogólnej ich liczby w Galicyi. Natomiast bogatszych przedsiębiorców znajduje się w powiecie niestosunkowo mało, co się powtarza zresztą w większej części powiatów. Na 1471 ogółu kontrybuentów zaledwie 63 należy do zamożniejszych.

I znowu okręg sądowy sanocki skupia przeważną część przedsiębiorców, gdyż w okręgu tym podatek zarobkowy wynosił 8.636 K. tak, że na okręg Bukowsko i Rymanów pozostało tylko 4.285 K, przyczem Bukowsko znowu ostatnie zajmuje miejsce.

Podatek od przedsiębiorstw, obowiązanych do publicznego składania rachunków, wynosił w r. 1903 — 17.627 K. Są to spółki i stowarzyszenia kredytowe, akcyjne i t. p., a nadto dzierzawy czynszu propinacyjnego. W Galicyi wynosił powyższy podatek w r. 1900 — 2,260.000, jest więc przeszło 116 razy większy, niż w powiecie sanockim. Przedsiębiorstwa, opłacające powyższy podatek, są i nieliczne i słabe

¹⁾ Ruch towarowy w powiecie możemy przynajmniej w części poznać z dzieła prof. Dr. Stefana Pawlika: Statystyka ruchu towarowego na pocztach galicyjskich w r. 1895. Wiad. statyst. o stosunkach kraj. Tom XVII. r. 1898. Nadto należałoby zbadać ruch towarowy na stacjach kolejowych w Sanoku, Zagórz, Żarszynie, Rymanowie i innych.

ekonomicznie, dlatego ten podatek jest stosunkowo nadzwyczaj mały, jakkolwiek ze względu na liczbę ludności powiatu powinien wynosić siedemdziesiątą część podatku Galicyi.

Ponieważ mówimy tu o przedsiębiorstwach, obowiązanych do publicznego zdawania rachunków, możemy je wymienić wraz z sumą opłacanych przez nie podatków według okręgów sądowych.

W okręgu sądowym sanockim istniały w r. 1904:

1) Towarzystwo kredytowe dla handlu i przemysłu w Sanoku; zapłaciło podatek w r. 1903 w kwocie 87 K. 6 hal.

2) Towarzystwo eskontowe i handlowe w Sanoku, zapł. pod. w kwocie 25 K. 70 hal.

3) Komercyonalny zakład kredytowy w Sanoku, zapł. pod. 64 K. 42 hal.

4) Towarzystwo kredytowe i oszczędności w Sanoku; zapł. pod. 188 K. 83 h.

5) Powiatowe Towarzystwo Zaliczkowe w Sanoku; zapł. pod. w r. 1900 — 1722 K, w r. 1901 — 1216 K, w r. 1902 — 726 K.

6) Towarzystwo bankowe dla handlu i przemysłu w Sanoku; zapł. pod. w kw. 181 K. 4 hal.

7) Towarzystwo wzajemnego kredytu Beskid; zapłaciło pod. w kw. 38 K. 88 h.

8) Miejska Kasa oszczędności w Sanoku, powstała dopiero w r. 1904, jeszcze nie płaciła podatków.

9) Kasa zaliczkowa w Sanoku, powstała dopiero w r. 1904, a więc jeszcze nie płaciła podatków.

10) Sklep Kółka rolniczego w Sanoku, powstał dopiero w r. 1904, a więc jeszcze nie płacił podatku.

11) Filia Narodnej Torhowli w Sanoku; zapł. pod. w kw. 13 K. 48 hal.

12) Pierwsze galicyjskie Towarzystwo akcyjne budowy wagonów w Sanoku, zapł. pod. w r. 1900 — 1843 K. w r. 1901 — 1600 K., resztę podatku zabierał Lwów, od r. 1902 prawie cały podatek zabiera urz. pod. w Sanoku i wynosi on w r. 1903. — 12.703 kor.

13) Prawo propinacyi miasta Sanoka zapł. pod. w kw. 2697 K. 60 hal.

14) Pierwsza galicyjska kolej węgierska zapł. pod. w r. 1902 w kw. 130 K.

15) Towarzystwo kredytowe i oszczędności w Zarszynie, zapł. pod. w kwocie 20 K. 70 hal.

16) Towarzystwo kredytowe dla handlu i przemysłu w Zagórzu, wolne od podat. w r. 1903, gdyż nie miało 60 kor. dochodu.

17) Towarzystwo kredytowe i oszczędności w Odrzechowej, wolne od pod. na podstawie §. 84 lit. c.

18) Spółka oszczędności i pożyczek w Posadzie olchowskiej, wolna od podatku na podstawie §. 84. lit. c.

19) Prawo propinacyi gminy w Mrzygłodzie zapł. pod. w kw. 176 K. 30 hal.

W okręgu sąd. Rymanów istnieją:

1) Towarzystwo Zaliczkowe w Rymanowie wraz z agendą w Jaśliskach; zapł. pod. w r. 1903 — 338 K. 8 hal.

2) Katolicka Kasa dla rzemieśników i rolników w Rymanowie, zapł. pod. w kw. 48 K. 89 hal.

3) Towarzystwo kredytowe dla handlu i przemysłu w Rymanowie; zapł. pod. w kw. 91 K. 33 hal.

4) Towarzystwo kredytowe i oszczędności w Rymanowie; zapł. pod. w kw. 26 K. 64 hal.

5) Towarzystwo kredytowe i oszczędności w Jaśliskach; zapł. pod. w kw. 79 K. 84 hal.

6) Spółka oszczędności i pożyczkowa w Klimkowie wolna od podatku na podstawie §. 84 lit. c.

7) Galicyjsko-karpackie Towarzystwo naftowe Gorlice - Klimkówka, przedtem Bergheim i Mac-Garvey, zapł. pod. w r. 1902 — 75 K. 91 hal.

W okręgu sąd. Bukowsko istnieją:

1) Towarz. kredytowe i oszczędności w Bukowsku; zapł. pod. w kw. 63 K. 48 h.

2) Towarzystwo Zaliczkowe w Bukowsku; zapł. pod. w kw. 23 K. 70 hal.

3) Pierwsza galicyjska kolej węgierska; zapł. pod. w r. 1902 — 116 K. 66 h.

Powyższe przedsiębiorstwa należy podzielić na 1) kredytowe, 2) handlowe, 3) przemysłowe, 4) górnicze, 5) komunikacyjne, 6) dzierżawy czynszu propinacyjnego.

Pierwsze miejsce zajmują towarzystwa kredytowe, gdyż jest ich 21, tak, że innych przedsiębiorstw pozostaje tylko 7. Towarzystwa kred. płacą razem 2003 K. 55 hal. podatku.

Najwięcej zapłaciło w r. 1902. Powiat. Tow. zaliczk. w Sanoku. Mimo przesilenia w niem panującego, suma przez nie zapłaconego podatku przewyższa $\frac{1}{3}$ część sumy podatku wszystkich towarzystw kredytowych powiatu. W latach 1900 i 1901. wynosiła ona nawet więcej niż

połowę ogółu podatku towarzystw kredytowych powiatu. Zaraz po tem Towarzystwie następuje Towarzystwo zaliczkowe w Rymanowie, trzecie miejsce zajmuje Towarzystwo kredytowe i oszczędności w Sanoku, czwarte Towarzystwo kredytowe dla handlu i przemysłu w Sanoku, reszta towarzystw płaci mniej niż 100 K. podatku. Towarzystwa te, z małym wyjątkiem, pozostają w rękach żydowskich.

Do niewymienionych powyżej zakładów kredytowych należą także kasy gminne. Stan tych kas przedstawiał się w latach 1896, 1897 i 1898 w następujący sposób:

	Rok 1896.
Ilość kas wynosiła	50
Suma kapitału	124.120 kor.
Na jedną kasę wypadało	2.482 „
	Rok 1897.
Ilość kas wynosiła	49
Suma kapitału	141.612 kor.
Na jedną kasę wypadało	2.890 „
	Rok 1898.
Ilość kas wynosiła	46
Suma kapitału	139.924 kor.
Na jedną kasę wypadało	3.042 „

W przeciągu powyższych trzech lat ilość kas wprawdzie się zmniejszyła, ale suma kapitału pozostała prawie tą samą.

Do przedsiębiorstw handlowych należy zaliczyć przedewszystkiem sklepiki Kólek rolniczych, rozrzucone w gminach, które są siedzibą Kólek, a przedewszystkiem wzorowo urządzone i rozwijający się sklep Kółka rolniczego w Sanoku, a nadto filię Narodnej Torhowli w Sanoku. Filia ta płaci bardzo mały podatek, gdyż tylko 13 K. 48 hal.

W powiecie, nie licząc browaru i gorzelni, jest jedno tylko ogromne i poważne przedsiębiorstwo przemysłowe¹⁾, jest nim Pierwsze galicyjskie Towarz. akcyjne budowy wagonów i maszyn w Sanoku.

O znaczeniu jego ekonomicznem w powiecie świadczy przede wszystkim ten fakt, że z ogólnej sumy 17.627 K. podatku, opłacanego przez przedsiębiorstwa, obowiązane do publicznego składania rachunków, ono samo płaci 12.703 K. a więc przeszło 2/3 części. Fabryka ta zresztą należy do najpoważniejszych i największych w całej Galicyi, i ma nie tylko dla powiatu, ale dla wielkiego przemysłu Galicyi ogromne znaczenie.

O sile ekonomicznej fabryki tej w powiecie świadczy i to, że podatek przez nią opłacany jest prawie równy podatkowi opłacanemu przez wszystkich kupców, rzemieślników wszelkiego rodzaju, prywatnych przedsiębiorców w całym powiecie, gdyż podatek ten wynosi tylko 13.358 K.

Twierdzenie powyższe wypowiadamy jednak z pewnem zastrzeżeniem, gdyż podatek wymierzony fabryce może być zbyt wysokim.

Jedno tylko przedsiębiorstwo górnicze ma, nie siedzibę, ale filię w powiecie. Jest nim Galicyjsko-Karpackie Towarzystwo naftowe w Gorlicach z filią w Klimkówce; a płaci ono w powiecie tylko 75 K. 91 hal. Są wprawdzie w powiecie grunta ropodajne, ale dotychczas nie uzyskane. Wedle wykazu przedsiębiorstw przemysłowych, podlegających obowiązkowi ubezpieczenia od wypadków w Galicyi, powiatami, podług stanu z końcem

¹⁾ O przedsiębiorstwach przemysłowych powiatu patrz *Zakończenie*.

r. 1898, były trzy kopalnie w powiecie¹⁾. Mimo tego, że dotychczas mało jest kopalń w powiecie, przemysł naftowy ma tu wielką przyszłość. Obecnie jest pewien zastój na tem polu.

Z przedsiębiorstw komunikacyjnych opłaca podatek w Sanoku tylko Pierwsza galicyjska kolej węgierska, łącząca Chyrów i Zagórz z Mezö-Laborczem na Węgrzech. Na przestrzeń Zagórz-Mezö-Laborcz ruch jest mały, dlatego i podatek niewielki.

W powiecie mamy dwa miasta, które mają wyłączne prawo propinacyi w swym obrębie gminnym, mianowicie: Sanok i Mrzyglód.

Dochody miast z propinacyi wzrosły ogromnie i stanowią obecnie najważniejsze źródło dochodów. Zwracam tylko uwagę, że w latach od 1869—1874. przeciętny dochód z propinacyi i opłat od napojów w Sanoku wynosił tylko 9.110 zł. czyli 18.220 K., w Mrzyglodzie 239 zł. czyli 478 K²⁾.

Gdy się teraz przypatrzymy pojeдинczym okręgom sądowym powiatu, spostrzeżemy znowu, że i ze względu na przedsiębiorstwa, obowiązane do publicznego składania rachunków, okręg sądowy sanocki zajmuje dominujące stanowisko. Z całej sumy podatków opłacanych przez te przedsiębiorstwa w powiecie w kwocie 17.627 K. okręg sanocki płaci 16.741 K.,

¹⁾ Wykaz ten już z tego powodu jest nie całkiem dokładny, gdyż odnosi się do r. 1898; dlatego nie korzystałem z niego wówczas, gdy mówiłem o podatku zarobkowym.

²⁾ Prof. Dr. Tadeusz Pilat: Materiały statystyczne do sprawy propinacyjnej. Wiadom. statystyczne. T. XI. r. 1888.

tak, że na okręgi Rymanów i Bukowsko pozostaje tylko 886 K. W okręgu sanockim, nie licząc Kółka rolniczego, jest tych przedsiębiorstw 18, a więc dwie trzecie tych przedsiębiorstw w całym powiecie. Towarzystwa kredytowe płacą w okręgu 1331 K. 89 h. podatku, a suma podatku tych Towarzystw w całym powiecie wynosi 2003 K. 55 h., a więc tylko o 671 K. 66 hal. więcej.

Na drugim miejscu pozostaje i pod tym względem Rymanów; w okręgu tym istnieje 7 przedsiębiorstw, z tych sześć kredytowych, a razem płacą one 633 kor. podatku.

Bukowsko wreszcie ma 3 przedsiębiorstwa, z tych dwa kredytowe, a podatek ich wynosi 253 K. 84 hal.

Podatek osobisto-dochodowy, rentowy i od płac.

Podatek osobisto dochodowy, rentowy i od płac płacą tylko najzamożniejsi. Jest ich stosunkowo bardzo mało.

Najważniejszym jest podatek osobisto-dochodowy. W liczbie tych, którzy płacą ten podatek, znajdują się i ci, dla których wymierzono podatek rentowy i od płac. Jest ich w powiecie 799 przyjmujemy 800. Podatek ten wynosi 30.602 K. W Galicyi wynosił on w r. 1899 — 3,354.316 K., a spłacających było 61.632. Jeżeli zestawimy liczbę kontrybuentów z liczbą mieszkańców powiatu, i tak samo postąpimy w Galicyi spostrzeżemy, że stosunki pod tym względem w Galicyi i powiecie są podobne. Inaczej się rzecz przedstawia, gdy tak samo postąpimy ze sumą podatku opła-

canego w powiecie i w Galicyi. Stan rzeczy pod tym względem jest takim dlatego, ponieważ w Sanoku, jako w mieście obwodowem, jest stosunkowo wielu urzędników, opłacających także powyższy podatek.

Na sto tysięcy przeszło ludności jest w powiecie zaledwie 800 takich, którzy mają przeszło 1200 K. czystego dochodu rocznie. Stanowią oni 128 część ogółu mieszkańców powiatu, podczas gdy w Galicyi 118 część ludności kraju. Na jednego kontrybuenta w Galicyi wypada jednak przeszło 53 K. tego podatku, natomiast w powiecie tylko przeszło 37 K.

587 z 800, spłacających podatek osobisto dochodowy, mieszka w okręgu sądowym sanockim tak, że na dwa pozostałe okręgi sądowe, wypadnie tylko 222. Więc i tu powtarza się to samo, cośmy przy innych rodzajach podatku bezpośredniego zauważyli.

Podatek rentowy ma o wiele mniejsze znaczenie, nie tylko dlatego, że wynosi on w powiecie tylko 4.246 K., ale także dlatego, że płaci go tylko 148 osób. W porównaniu z podatkiem rentowym całej Galicyi (660.000 K. w r. 1900) stanowi on zaledwie stopięćdziesiątą część, jakkolwiek ze względu na liczbę mieszkańców powiatu powinien stanowić przynajmniej część siedemdziesiątą.

Podatek ten płaci w okręgu sądowym Sanok 94 osób w kwocie 3.359 K., w okręgu Rymanów 35 osób w kwocie 736 K., w okręgu Bukowsko 19 osób w kwocie 151 K. A więc znowu okręgi Rymanów i Bukowsko płacą tylko 887 K., — nadzwyczaj mało w porównaniu z okręgiem sanockim.

Najmniejsze znaczenie ma podatek od płacy, gdyż wynosi on tylko 143 K. a opłaca go tylko kilku najwyższych urzędników.

Udział w podatkach bezpośrednich pojedynczych okręgów sądowych powiatu, większej i mniejszej własności i gmin.

Na podstawie dokładnie zebranych, a wyżej przytoczonych cyfr, możemy stwierdzić, że okrąg sądowy sanocki płaci dwa razy więcej podatków bezpośrednich, aniżeli okręgi Rymanów i Bukowsko razem wzięte. Suma podatków obu tych okręgów wynosi 97.195 K., a okręgu sanockiego 192.264 K.

Gdyby okrąg sanocki stanowił sam dla siebie powiat, wówczas powiat ten należałby do zamożniejszych. Przytłacza on swą przewagą ekonomiczną nie tylko, większy pod względem przestrzeni, ale nieurodzajny i słabo zaludniony okrąg Bukowsko, ale i okrąg Rymanów, który zajmuje wprawdzie mniejszą przestrzeń, ale ma wiele ziemi urodzajnej i ludność gęstą. W okręgu Rymanów, nie licząc izraelitów, mieszka tylu Rusinów ilu i Polaków (11.466 rel. rz.-kat., 11.350 gr.-kat.), w okręgu Sanok mieszka nieco więcej Rusinów (21.580 rel. rz.-kat. 23.492 gr.-kat.), w okręgu Bukowsko natomiast mieszka trzy razy więcej Rusinów niż Polaków (6.314 rel. rz.-kat., 19.080 rel. gr.-kat.). Przy tej sposobności zauważyć musimy, że przeważna część ziemi urodzajnej tak w zagłębiu jasielsko-sanockiem, jak w dolinach rzecznych zajęta została przez Polaków. Do przewagi okręgu sanockiego nad rymanowskim przyczynia się w pier-

wszym rzedzie miasto Sanok, a nadto i ta okoliczność, że okrąg ten ma dwa razy liczniejszą ludność, gdyż liczy 50.244 mieszkańców, a okrąg rymanowski tylko 25.355.

Okrąg rymanowski zajmuje pod względem siły ekonomicznej podobne stanowisko wobec okręgu Bukowsko, jak okrąg sanocki wobec obu; jest więc prawie dwa razy silniejszy pod względem ekonomicznym od okręgu Bukowsko.

Właściciele mniejszych posiadłości, a więc chłopci z pewną liczbą mieszczan, płacą podatku gruntowego i domowoklasowego w przebliżeniu 170.000 K., a więc znacznie więcej niż połowę całej sumy podatków bezpośrednich. Uwzględniając i tę okoliczność, że w ich posiadaniu znajduje się dwie trzecie części powierzchni całego powiatu widzimy, że w porównaniu z wszystkimi innymi warstwami ludności powiatu, przewyższają one te warstwy znacznie pod względem siły ekonomicznej.

Resztę podatków bezpośrednich w kwocie około 120.000 K., należy rozdzielić na dwie prawie równe części. Jedna z nich przypadnie właścicielom większych obszarów, druga mieszczaństwu, a więc właścicielom realności, kupcom, rzemieślnikom, drobnym przemysłowcom i przedsiębiorstwom kredytowym i innym. Przewagę w życiu społecznym tym warstwom nad chłopami, jak już teraz przy podatkach bezpośrednich widzimy, zapewnia tylko ich wyższe wykształcenie, pod którym to względem ludność miejska, przede wszystkim z powodów ilościowych, ogromnie góruje nad właścicielami obszarów. Nie

chęć i tym razem dłużej nad tą sprawą się rozwoździć, chęć, aby cyfry same przemawiały.

Dla ocenienia siły ekonomicznej gmin powiatu najważniejsze znaczenie ma także poznanie ich siły podatkowej. Zbadanie ich majątku zakładowego¹⁾, dochodów i wydatków²⁾ może nam tylko uzupełnić ogólny obraz ich siły ekonomicznej uzyskany na podstawie podatkowej.

Dr. Joachim Bartoszewicz³⁾ w pracy swej o sile podatkowej gmin wiejskich Galicyi używa metody następującej. Oto nie odpowiada wprost na pytanie: jaką kwotę podatków opłaca dana gmina? Jakkolwiek posiadał szczegółowe wykazy wymierzonych na r. 1899 w każdej gminie bezpośrednich podatków rządowych, postawił on sobie inne pytanie, mianowicie: ile w danej gminie przynosi jeden cent dodatku gminnego do podatków bezpośrednich w tejże gminie wymierzonych? Innemi słowy, pytanie to brzmi: jaka jest wydatność jednego centa dodatku do podatków rządowych w danej gminie, w danej kategorii gmin? Dr. Bartoszewicz czyni tak dlatego, że metoda ta ułatwi dalsze prace, mające na celu poznanie ekonomicznej siły gmin wiejskich, gdyż znaczną część dochodów uzyskują gminy galicyjskie przez nakła-

¹⁾ Dr. Wład. Ochenkowski: Ziemska własność gmin w Galicyi. Wiadomości statystyczne. Tom I.

²⁾ Dr. Zbigniew Pazdro: Wydatki administracyjne w gminach, podlegających ustawie z r. 1866. Wiadomości statystyczne. Tom XIX. r. 1903.

³⁾ Siła podatkowa gmin wiejskich w Galicyi, podlegających ustawie gminnej z r. 1866. Wiadomości statystyczne. Tom XIX. r. 1903.

danie dodatków do podatków rządowych. W pracy swej podaje absolutne cyfry, odnoszące się do ilości gmin o różnej wydajności jednego centa.

Gmin o wydajności jednego centa dodatku do podatków bezpośrednich niżej 1 zł. w. a. to znaczy płacących mniej niż 100 zł. podatku, znajduje się:

w powiecie 4,	w Galicyi 102,
od 1 do 5 zł. w. a. (od 100 do 500 zł. pod. bezp.)	w powiecie 75, w Galicyi 2368,
od 5 do 10 zł. w. a. (od 500 do 1000 zł. pod. bezp.)	w pow. 30, w Galicyi 1890,
od 10 do 15 zł. w. a. (od 1000 do 1500 zł. pod. bezp.)	w pow. 6, w Galicyi 867,
od 15 do 20 zł. w. a. (od 1500 do 2000 zł. pod. bezp.)	w pow. 2, w Galicyi 365,
od 20 do 30 zł. w. a. (od 2000 do 3000 zł. pod. bezp.)	w pow. 3, w Galicyi 314,
od 30 do 40 zł. w. a. (od 3000 do 4000 zł. pod. bezp.)	w powiecie 1, w Galicyi 90,
od 40 zł. w. a. wyżej	w Galicyi 73.

W procentowym stosunku wyrażona ilość gmin o wydajności jednego centa dodatku do podatków bezpośr. w powiecie niżej 1 zł. w. a. wyn. 3·31% w Galicyi 1·68

od 1 do 5 „ „	61·98 „ „	39·01
od 5 do 10 „ „	24·79 „ „	31·14
od 10 do 15 „ „	4·96 „ „	14·28
od 15 do 20 „ „	1·65 „ „	6·02
od 20 do 30 „ „	2·48 „ „	5·17
od 30 do 40 „ „	0·83 „ „	1·48

Z ogólnej liczby 6070 gmin, podlegających ustawie z r. 1866, znajduje się w Galicyi 102, a w powiecie 4 takie, z których z 1 centa dodatku do podatku otrzymaliśmy mniej niż 1 zł. w. a. Najwięcej (16) tego rodzaju gmin posiada powiat liski. Są to gminy najuboższe i

zwykle najmniejsze. Znajdują się one w 39 powiatach tak, że połowa powiatów ich nie posiada.

Do drugiej kategorii gmin należy w Galicyi 2368, a w powiecie 74 gmin. Są to także gminy ubogie i małe. Najwięcej tego rodzaju gmin posiadają powiaty: wielicki, jasielski, nowosądecki i liski. W powiecie jest ich prawie 62% ogółu gmin podlegających ustawie z r. 1866, a więc prawie dwie trzecie, a w Galicyi stanowią one nieco więcej, niż jedną trzecią część tych gmin. A więc tylko jedna trzecia część gmin w powiecie należy do zamożniejszych, przeważna zaś ich część należy do najuboższych gmin w Galicyi.

Do bogatszych gmin miejskich należy miasto Sanok i Rymanów. Największe znaczenie między gminami powiatu ma Sanok. Miasto to opłacając prawie trzecią część podatków bezpośrednich całego powiatu, płaci prawie tyle, ile reszta okręgu sądowego sanockiego lub prawie tyle, ile okręgi Rymanów i Bukowsko razem wzięte, płaci też więcej niż wszystkie obszary dworskie w powiecie. Nie może wprawdzie Sanok iść w porównanie z większymi miastami Galicyi, ale trzeba pamiętać, że w powiecie powinno to miasto nawet ze względu na swą siłę podatkową zajmować dominujące, a co więcej, — mając na uwadze względy nie tylko ekonomiczne, powiedziałbym wprost przewodniczące stanowisko w życiu społecznym powiatu. Nie dlatego, że Sanok jest siedzibą centralnych władz rządowych i autonomicznych powiatu, należy mu się to stanowisko, lecz dlatego, że jest ogniskiem, w którym się skupia życie ekonomiczne, intelek-

tualne i moralne powiatu, że jest jakoby sercem, dającym życie fizyczne, mózgiem, dającym życie duchowe całemu powiatowi.

Miastu Sanokowi bez Posad, sanockiej i olchowskiej¹⁾, stanowiących jego przedmieścia, wymierzono w r. 1903. podatki bezpośrednie w następujący sposób:

podatek gruntowy w sumie	(1.348 K. 38 h.)
„ zarobkowy „	5.566 „
„ osob.-dochod. przeszło	18.000 „
od płac	143 „
od przedsiębiorstw obowiązków do skład. rach.	16.741 „
podatek czynszowy	32.416 „
„ 5-procentowy	9.399 „
Razem	83.613 K. 38 h.

Do sumy powyższej należy dodać nadto podatek rentowy, opłacany przez mieszkańców miasta.

Podatki bezpośrednie w r. 1883²⁾.

Powiat sanocki płacił następujące podatki bezpośrednie przed dwudziestu laty:

Podatek grunt. w kwocie	113.257 K. 80 h.
„ domowo-klas. „	42.148 „ 10 „
„ „ czynsz. „	15.008 „ — „
„ zarobkowy „	12.550 „ — „
„ dochodowy „	19.595 „ — „
razem	202.459 K. 90 h.

¹⁾ Natomiast wliczam do podatków opłacanych w mieście także podatki fabryki wagonów i maszyn.

²⁾ Prof. Dr. Tadeusz Pilat: Podatki bezpośrednie w Galicyi w latach 1881. 1882 i 1883. Tudzież wpływy zmian w tych podatkach na wysokość dodatków krajowych. Wiadomości statyst. Rocznik ósmy r. 1884.

Galicja płaciła w tym czasie:

Pod. gruntowy w kwocie K.	8,913.333·34
„ dom.-klasowy „ „	3,005.177·91
„ „ czynszowy „ „	3,043.762·00
„ zarobkowy „ „	1,631.284·00
„ dochodowy „ „	3,775·960·00
razem	K. 20,369.517·25

Suma podatków bezpośrednich wzrosła w ostatnim dwudziestuleciu w powiecie w porównaniu ze wzrostem jej w Galicyi bardzo znacznie, gdyż więcej niż o jedną trzecią część, podczas gdy w Galicyi wzrosła ona tylko o jedną piątą część. Podatek gruntowy w powiecie zwiększył się o dwa tysiące K. przeszło; w Galicyi natomiast zmniejszył się o przeszło 600.000 K.; podatek domowo-klasowy wzrósł w powiecie o 13.000 K., w Galicyi pozostał taki sam, czynszowy, doliczając do niego i pięcioprocentowy, wzrósł w powiecie aż o 42.000 K., w Galicyi przeszło o milion K.; zarobkowy pozostał w powiecie takim samym, w Galicyi wzrósł przeszło o milion K., dochodowy (dzisiejszy osobisto-dochodowy) wzrósł w powiecie o 11.000 K., w Galicyi zmniejszył się o 400.000 K. przeszło“.

Dodatki do podatków bezpośrednich.

Dodatki do podatków są krajowe, powiatowe i gminne. Dodatki krajowe wynosiły przed dwudziestu laty 27⁰/₀, przed dziesięciu 39⁰/₀, w r. 1900 już 65⁰/₀ podatków.

Dodatki powiatowe wynosiły w r. 1896 — 10⁰/₀ podatku, w r. 1897 — 11⁰/₀, od r. 1898 do 1900 — 12⁰/₀.

W r. 1900 największe dodatki powiatowe (40⁰/₀) widzimy w pow. turczańskim

i niskim, najmniejsze w powiatach przemyskim (5%) i stanisławowskim ($5\frac{1}{2}\%$).

Dodatki na cele gminne powiatu sanockiego, uchwalone podług budżetów na rok 1899., przedstawiają się w następujący sposób:

Gmin, pobierających dodatki do 20%	
podatków, było	81
gmin, pobierających dodatki od 21	
do 50% podatków, było	92
gmin, pobierających dodatki od 51	
do 100% podatków, było	7
gmin, pobier. dodatki od 101% wyżej	
podatków było	1
razem gmin z dodatkami gm. było	118
„ „ bez dodatków	12

Przeciętnie płaciły gminy 36% podatku jako dodatki gminne.

Największe dodatki gminne zauważyliśmy w powiatach grybowskim (przeciętnie 57%) i brzeskim (54%), najmniejsze w horodenieckim (11%), jarosławskim ($14\frac{1}{2}\%$), dąbrowskim (14%).

Gdy przypatrzymy się stosunkom panującym pod tym względem przed trzydziestu laty, więc w r. 1874, spostrzeżemy, że gmin, pobierających dodatki do 20% podatków, było	77 ¹⁾
gmin, pobierających dodatki od 21%	
do 50% podatków, było	31
gmin, bez dod. gm.	13

Przed trzydziestu laty dodatki do podatków w większej części gmin powiatu było o wiele mniejsze niż obecnie. Świadczy to przedewszystkiem o wzmożeniu się

¹⁾ Dr. J. Kleczyński: Życie gminne w Galicyi. Wiadomości statystyczne. Rocznik czwarty r. 1878 od str. 97 do 279. Praca bardzo sumienna i dokładna.

potrzeb gminnych, gdyż w tym czasie wzrosły wraz z oświatą wymagania kulturalne, którym gminy starają się zadosyć uczynić.

Wszystkie dodatki razem przewyższają sumę podatków bezpośrednich. Z powodu dodatków płacą więc gminy przeszło dwa razy więcej, aniżeli wynosi podatek bezpośredni przez rząd wymierzony.

Nim przystąpię do omówienia podatków pośrednich, chcę jeszcze kilka słów dodać o znaczeniu podatków bezpośrednich.

Siłę ekonomiczną powiatu dają nam poznać podatki bezpośrednie. Podatki pośrednie mają pod tym względem w powiecie podrzędne znaczenie, a to z następujących powodów: W powiecie żyje przeszło 103.000 ludzi. Miasta, z wyjątkiem Sanoka i chyba jednego jeszcze Rymanowa, są tak małe i ubogie, że mogą być zaliczone pod względem ekonomicznym do gmin wiejskich. Około 90.000 mieszkańców powiatu, to chłopci i drobni mieszczanie, trudniący się uprawą roli. Własność ziemska jest ich całym majątkiem, ona daje im utrzymanie, ona rozstrzyga o ich zamożności, jest ich całym kapitałem. A wartość kapitału złożonego w ziemi i w realnościach jest tak ogromną, że kapitał złożony we wszystkich innych przedsiębiorstwach, a więc także w browarach i gorzelniach, nie może iść w porównanie.

Licząc morg ziemi tylko po 200 K., otrzymamy przeszło czterdzieści kilka milionów K. jako wartość własności ziemskiej, dodawszy do tego wartość budynków,

otrzymamy około sześćdziesiąt milionów K. Cyfra ta jest z pewnością za niską, ale jest już tak wielką, iż zrozumiemy, że, wobec braku wielkiego przemysłu i handlu, siła ekonomiczna powiatu opiera się na własności nieruchomości. Nie zmienilby się stan rzeczy i wówczas, gdyby podatki spożywcze, opłacane głównie przez browar w Zarszynie i siedm gorzelń w powiecie, były o wiele wyższe, lub gdyby tych przedsiębiorstw było znacznie więcej.

Uwagi powyższe nie mają bynajmniej tego celu, by własności ziemskiej nadawać znaczenie, którego ekonomia nie może uznać. Własność ziemska i budynki mogą także przedstawiać tylko kapitał martwy. W życiu ekonomicznem kapitał taki nie odgrywa żadnej roli. Dopiero z chwilą, gdy własność ta i budynki są należycie wyzyskane i użyte dla celów kulturalnych, rozpoczyna się ich ważna rola.

Życie ekonomiczne wymaga ruchu a więc i pracy; i wówczas w następstwie wywołuje dobrobyt. Praca produkcyjna jest najważniejszym, można powiedzieć jedynym warunkiem każdego a przedewszystkiem ekonomicznego dobrobytu. Wartość ekonomiczna własności ziemskiej nie podniesie się, gdy w sztuczny sposób, przez ożywiony handel posiadłościami ziemskimi podniesiemy jej cenę, gdy równocześnie nie zwiększymy jej produkcji.

Co więcej, zbyt częsta zmiana właścicieli obniża wartość ekonomiczną własności ziemskiej, gdyż przerywa ciągłość pracy produkcyjnej i prowadzi często do gwałtownej i nadzwyczaj szkodliwej

eksploatacyi. W ogólnem życiu ekonomicznem ma handel majątkami tylko chwilowe znaczenie, gdyż wprowadza w ruch większe sumy pieniężne. Ruch ten w tym wypadku nie jest dla życia ekonomicznego zdrowy.

Przypomina to wpływ alkoholu na szybszy obieg krwi w organizmie ludzkim. I życie organiczne polega tylko na ruchu. I tu widzimy ustawiczną pracę produktywną, ciągłą przemianę materyi, tworzenie nowych tkanek i komórek. Ruch ten jest podstawą życia. Organizm jest zdrowy, gdy jego wewnętrzna praca produktywna nie napotyka na przeszkody. Pożywieniem i innymi środkami, przypisanymi przez higienę, staramy się ruch materyi naszego organizmu podnieść do największej dzielności i siły. Ale tak zwanych sztucznych środków należy używać tylko w razie choroby, więc w nadzwyczajnych wypadkach. Gdyby ktoś używał ciągle lub często sztucznych środków, zabiłby życie. Tak samo dzieje się w życiu ekonomicznem. Tak jak w życiu organicznem celem ruchu jest utrzymanie i wytworzenie naszych tkanek i komórek, tak i celem ruchu ekonomicznego jest tworzenie rzeczy, potrzebnych dla ludzi. Jak alkohol w organizmie, mimo że przyspiesza ruch życiowy, nie tworzy jednak nowych tkanek lecz niszczy, tak zbyt ożywiony i nie chwilowy handel posiadłościami ziemskimi nie podnosi produkcji ludzkiej, lecz ją obniża. I tylko w nadzwyczajnych wypadkach, w razie ogólnego zastoju w życiu ekonomicznem, wskazanemby było użyć tego środka jako lekarstwa.

Rzeczywista wartość własności ziemskiej w życiu ekonomicznem podnosi się wówczas, gdy wzrasta jej produkcya, a więc inteligentna i skrzętna praca na niej. Cena jej, gdy się stanie wówczas wyższą, wówczas nie będzie ona wygórowaną, i dlatego to tak ogromne są różnice ziemi tej samej jakości, ale różniące się pod względem staranności uprawy. Praca włożona w ziemię rozstrzyga w pierwszym rzędzie o jej cenie.

Martwym kapitałem pozostanie zawsze ziemia najurodzajniejsza, ale będąca pustkowiem nieuprawianem, a cena jej zawsze jest bardzo niską, a bywały liczne wypadki w dziejach, że można było nabywać ją prawie za darmo.

W powiecie sanockim było 4.045 ha ziemi takiej, która była wolną od podatków, a więc ziemi stojącej odłogiem. Stanowi to jednak tylko 3.27% ogółu gruntów powiatu, reszta powierzchni, jako produktywna, należy do siły ekonomicznej powiatu. Wartość jej stosunkowo nie jest wielką, gdyż produkcya jak świadczą o tem materyały zebrane w ustępie o własności ziemskiej, w porównaniu do obszaru nie jest wielką. Dlatego też po dałem tak niską ogólną cenę całej własności ziemskiej.

B) Podatki pośrednie.

Do podatków pośrednich należą przede wszystkim podatki spożywcze (konsumcyjne), a więc podatki od spirytusu, piwa, wina i moszczu, mięsa, cukru, drożdży prasowanych, a nadto od dystylacji oleju skalnego i t. p.

W powiecie wymierzone są podatki tylko od wódki, piwa, wina i mięsa i to w następujący sposób:

Podatek od wódki wynosił w r. 1903.	
w okręgu Sanok	56.898 K.
„ Rymanów	58.383 „
razem w powiecie	115.481 K., a więc
tyle ile podatek gruntowy.	

Podatek od piwa z opustem wynosił w powiecie 42.206 K.

Podatek od wina wynosił	
w okręgu sądowym Bukowsko	306 K.
„ „ Rymanów	1.430 „
„ „ Sanok	2.517 „
razem w całym powiecie	4.253 K.

Podatek od mięsa wynosił	
w okręgu sąd. Bukowsko	2.610 K.
„ „ Rymanów	5.050 „
„ „ Sanok	18.077 „
razem w całym powiecie	25.737 K.

Wszystkie podatki powyższe w powiecie wynoszą 187.677 K., a więc dwie trzecie części sumy podatków bezpośrednich.

Ze sumy powyższej przypadają	
na okręg sąd. Bukowsko	2.916 K.
„ „ „ Rymanów	64.863 „
„ „ „ Sanok	119.899 „

Więc nawet ze względu na podatki spożywcze, tym razem przypadkowo, okręg sądowy Bukowsko zajmuje ostatnie i bardzo podrzędne miejsce. Okręg sądowy Sanok płaci głównie z powodu browaru w Zarszynie prawie dwa razy więcej podatków, niż okręg rymanowski.

Gorzelnie znajdują się 1) w Rymanowie, 2) Klimkówce, 3) Besku, 4) Długiem,

5) Niebieszezanach, 6) Sanoczku, 7) Jurówcach; browar tylko w Zarszynie.

Dochody z podatków spożywczych w Galicyi w r. 1898¹⁾ były następujące: pod. od spir. przyniósł doch. 20,408.040 K.

„ „	drożdży prasowanych	43.104	„
„ „	wina i moszczu	193.688	„
„ „	piwa	3,893.440	„
„ „	mięsa	2,057.548	„
„ „	cukru	212.608	„
„ „	dystyl. oleju skaln.	6,800.000	„
„ „	innych pod. spoż.	1,319.364	„
uboczne dochody		30.112	„
razem		35,799.798	K.

Podatki spożywcze powiatu stanowią zaledwie sto ośmdziesiątą część ogólnej sumy dochodu z podatków spożywczych w Galicyi, a ponieważ powinny stanowić siedemdziesiątą część, dlatego jest udział powiatu w tych dochodach nadzwyczaj małym. I tak suma dochodu z podatku od spirytusu w powiecie stanowi sto siedemdziesiątą czwartą, od wina czterdziestą piątą, od piwa dziewięćdziesiątą drugą, od mięsa siedemdziesiątą dziewiątą część podatku odpowiednich artykułów w Galicyi. Tylko dochód z podatku od wina jest stosunkowo bardzo wielki, co świadczy o znacznej jego konsumpcyi w powiecie.

Gdy się przypatrzymy teraz powiatom sąsiadującym z powiatem sanockim, spostrzeżemy, że płacą one o wiele większe podatki pośrednie, niż powiat sanocki, jakkolwiek, z wyjątkiem powiatu jasielskiego, płacą one znacznie mniejsze podatki bezpośrednie.

¹⁾ O dochodach z tych podatków w r. 1903. patrz Dokończenie.

W powiecie krośnieńskim	
podatek od spirytusu wynosił	
w r. 1903. przeszło	11.000 K.
podatek od piwa wynosił w r.	
1903. przeszło	40.000 „
podatek od mięsa wynosił w	
r. 1903. przeszło	20.000 „
podatek od wina wynosił w r.	
1903. przeszło	3.000 „
podatek od dystylacji oleju	
skaln. (nafty) w r. 1903. przesz.	700.000 „
razem przeszło	774.000 K.

W powiecie liskim	
pod. od spiryt. wyn. około	40.000 K.
„ „ mięsa „ przeszło	22.000 „
„ „ wina „ około	3.000 „
„ dyst. ol. skaln. (nafty) przesz.	270.000 „
razem przeszło	335.000 K.

W powiecie brzozowskim	
pod. od spir. wyn. przeszło	425.000 K.
„ „ mięsa „ „	15.000 „
„ „ wina „ „	900 „
razem	440.900 K.

W powiecie jasielskim ¹⁾	
pod. od spiryt. wyn. przeszło	941.000 K.
„ „ piwa „ „	89.000 „
„ „ mięsa „ „	22.000 „
„ „ wina „ „	2.000 „
„ „ dest. oleju skaln. (nafty)	778.000 „
razem	1,832.000 K.

Zestawmy teraz ze sobą podatki bezpośrednie z r. 1900. i spożywcze z r. 1903., opłacane przez powiat sanocki i sąsiadujące z nim powiaty.

¹⁾ Powiat jasielski umieszczam tu dlatego, ponieważ leży w obwodzie Dyrekcji Skarbu w Sanoku.

Pod. bezp. pow. sanockiego	
wynosiły w r. 1900. przeszło	231.000 K.
pod. bezp. pow. krośnieńskiego	
wyn. w r. 1900. przeszło	192.000 K.
pod. bez. pow. liskiego	
w r. 1900. przeszło	150.000 „
pod. bezp. pow. brzozowskiego	
wyn. w r. 1900. przeszło	140.000 „
pod. bezp. pow. jasielskiego	
wyn. w r. 1900. przeszło	248.000 „
Pod. pośr. pow. sanockiego	
wynosiły w r. 1903. tylko	187.000 K.
pod. pośr. pow. krośnieńskiego	
wynosiły w r. 1903. aż	774.000 „
pod. pośrednie pow. liskiego	
wynosiły w r. 1903. aż	335.000 „
pod. pośr. pow. brzozowskiego	
wynosiły w. r. 1903. aż	440.000 „
pod. pośr. pow. jasielskiego	
wynosiły w r. 1903. nawet	1,832.000 „

Na podstawie powyższego zestawienia wynika, że, gdybyśmy przy ocenie siły ekonomicznej podatków pośrednim to samo znaczenie przypisywali, jak i bezpośrednim, musieliśmy tak ubogie powiaty jak liski i brzozowski, uważać za zamożniejsze niż sanocki. Dla skarbu państwa przedstawiają one rzeczywiście większą siłę podatkową, mają więc ważniejsze znaczenie.

Miarą jednak dobrobytu, a więc siły ekonomicznej powiatu, mogą być tylko podatki bezpośrednie.

Nie da się zaprzeczyć, że gorzelnie i browary, przyczyniając się w części do podniesienia produkcji rolnej, dając zatrudnienie pewnej liczbie robotników, mają pewne znaczenie ekonomiczne, ale sam produkt, nie mający w dodatku zbytu zagranicą, przedstawia małą wartość.

Prawdopodobnie spirytus znajdzie z czasem wielostronne zastosowanie w przemyśle, gdyż już teraz widzimy liczne usiłowania, zmierzające do tego celu, uwieńczone pomyślnym skutkiem. Wówczas też wzrośnie wartość ekonomiczna tego produktu. Teraz jednak jeszcze podatek wysoki, nakładany na produkcję spirytusu, mógłby wprowadzić w błąd tego, kto by chciał na tej podstawie wydawać sąd o znaczeniu jego dla gospodarstwa społecznego.

Porównajmy tylko podatek opłacany przez fabrykę wagonów w Sanoku z podatkiem opłacanym przez gorzelnię w powiecie. Na jedną gorzelnię wypadnie więcej podatku, niż go płaci fabryka wagonów. A fabryka ta, nie licząc rodzin, daje utrzymanie dostatnie kilkuset inteligentnym robotnikom i kilkudziesięciu urzędnikom, wyroby tej fabryki mają odbyć daleko po za granicami powiatu.

Nie znajdzie się nikt z pewnością, któryby jednej z gorzelni w powiecie przypisywał takie samo znaczenie ekonomiczne jak tej fabryce. Jeszcze lepiej poznamy różnicę między znaczeniem ekonomicznem gorzelni, a wysokością przez nie opłacanych podatków, gdy spostrzeżemy, że podatek od przeszło 200.000 morgów ziemi urodzajnej powiatu wynosi tyle, ile podatek od 7 gorzelni powiatu. Tych 7 gorzelni miałyby mieć tę samą wartość, co prawie wszystkie grunta powiatu.

Uwagi powyższe podaje nietylko z tego powodu, żeby uzasadnić powody, dla czego ocenę siły ekonomicznej oparłem na podatkach bezpośrednich, ale też dla-

tego, by nie przecenić udziału właścicieli gorzelń w podniesieniu tej siły. Właścicielami gorzelń są w powiecie właściciele obszarów. Gdybyśmy więc doliczyli podatki spożywcze przez nich opłacane do ich podatków bezpośrednich, mogłoby się zdawać, że mają oni o wiele większe znaczenie ekonomiczne, niż mieszczaństwo lub chłopci powiatu. Nie da się zaprzeczyć, że dotychczas w życiu ekonomicznem powiatu zajmowali właściciele obszarów przewodniczące stanowisko. Działo się tak dlatego, że wielki kapitał, względnie wielka własność, miała dotychczas przewagę nad niezorganizowanym, na drobne części rozbitym, małym kapitałem i własnością; z chwilą jednak tworzenia się najrozmaitszych związków i spółek gospodarczych i innych, znaczenie wielkich własności spada na poziom, odpowiadający realnej ich wartości ekonomicznej. Prawo bezwładności może ten proces jeszcze przez pewien czas powstrzymywać, ale już teraz mnożą się liczne oznaki upadku nie tylko w powiecie, ale i w kraju. Świadczy o tem i znaczne zmniejszenie się liczby obszarów dworskich w powiecie z powodu mnożących się ciągle parcelacyi. Drobni właściciele, a więc chłopci, łączą się zwykle razem, zbierają wielkie kapitały i kupują całe obszary dworskie.

Siła ekonomiczna obszarów dworskich może wzrosnąć tylko przez podniesienie produkcji rolnej, przez gospodarstwo trzeźwe, rozumne a nakładowe, a więc tylko za pośrednictwem pracy wyteżającej mogą właściciele obszarów, jako tacy, utrzymać grunt z pod nóg im się usuwający.

Gorzelnie i browary przyczyniają się do podniesienia produkcyi rolnej, a więc i one podnoszą znaczenie obszarów dworskich, nigdy jednak ani w przybliżeniu do tego stopnia, jakby o tem zdawały się świadczyć podatki z tego powodu spłacane. Ani gwałtowne podnoszenie ceny własności z powodu handlu, ani ogromne podatki opłacane od gorzelní i browarów, nie zmieniają rzeczywistego znaczenia ekonomicznego obszarów dworskich tak długo, dopóki nie podniesie się za pośrednictwem intensywniej pracy jej produkcyja rolna.

Inne znaczenie pod względem ekonomicznym może mieć przemysł naftowy, gdyby się w powiecie rozwinął tak, jak w powiatach krośnieńskim i jasielskim. Te powiaty po drohobyckim tworzą drugie wielkie centrum tego przemysłu w kraju. Już sam ten prokukt jest bez porównania pożyteczniejszym, niż wódka lub piwo. Nadto produkt ten znachodzi odbyt nawet za granicą, tym sposobem do powiatu napływa bardzo wiele obcych kapitałów.

Z chwilą gdyby w powiecie przemysł ten się rozwinął, musielibyśmy znaczenie jego ekonomiczne oceniać z podobnego punktu widzenia, z jakiego ocenialiśmy znaczenie fabryki wagonów w Sanoku.

Ponieważ nie możemy podać cyfr, odnoszących się do reszty podatków pośrednich, poprzednio nie wyszczególnionych, skończymy rozdział o podatkach następującemi zestawieniami sumarycznymi:

Podatki bezpośrednie w powiecie wynosiły w r. 1903. 289,459 K.

Podatki spożywcze w powiecie
wynosiły w r. 1903. 187,678 „
razem 477,137 K.

Dodatki gminne, powiatowe
i krajowe wynosiły około 300,000 „
razem 777,137 K.

Do tych podatków, opłacanych przez powiat w łącznej sumie około 800,000 K. (wypada więc prawie 8 K. na głowę), należy dodać cały szereg innych podatków pośrednich i dochodów państwowych. Są one jednak obliczone dla całego kraju do roku 1897. ale nie dla powiatu.

O wysokości ich, przynajmniej w pewnem, przybliżeniu mogą świadczyć cyfry zebrane dla Galicyi:

Podatki bezpośrednie dla Galicyi, ale już z niepomiernie wysokimi (bo wynoszącymi połowę sumy przypadającej na całą Austryę) dochodami egzekucyjnymi i procentami zwłoki, wynosiły w r. 1898. przeszło 25,000,000 K.

Podatki spożywcze wynosiły
w r. 1898. przeszło 35,000,000 „
razem 60,000,000 K.

Dochody z monopolu, cła, taks woj-
skowych, stempli, taks i należytości, ce-
chowania, opłat górniczych, loteryi, myta,
własności skarbowych i zakładów państwo-
wych około 40,000,000 K.

Razem dochody państwa z Galicyi
wynoszą przeszło 100,000,000 K. 60%
ogólnych dochodów państwa wypada na
podatki bezpośrednie i pośrednie, a 40%
na inne podatki i dochody. Ludność więc
powiatu płaci na rzecz państwa w przy-

blizieniu około 800000 K. rocznie, a doliczyszy do tego dodatki powiatowe, gminne i krajowe około 1,100.000 K. Jeśli obliczać będziemy te kwoty podług ich stosunku procentowego dla Galicyi, na jednego mieszkańca powiatu wypadłoby przeszło 10 koron rocznie, a na ojca rodziny 50 K. Suma ta ostatnia świadczy o tem, o ile są usprawiedliwione powszechne narzekania na ucisk podatkowy.

Budżety wydatków

powiatowych miasta Sanoka i gmin wiejskich, podlegających ustawie z r. 1866.

W Galicyi istnieje między gminami a krajem pośrednie ogniwo w organizacyi samorządu krajowego. Ogniwo tem są powiaty, które otrzymały samorząd. Używały one prawo nadzoru nad gminami i zarządu ekonomicznego powiatem, czyli pokrywania wspólnych potrzeb powiatu z zebranych w tym celu przychodów. Powiaty więc stały się także jednostkami gospodarczemi.

Przypatrzmy się gospodarstwu powiatu sanockiego, a więc budżetom, bo te dadzą nam obraz tego gospodarstwa.

Budżety powiatowe z przed dwudziestu laty więc w roku 1884. i z r. 1900. zawierały następujące rubryki dochodów i wydatków.

Wydatki.

	w r. 1884.	w r. 1900.
Koszta zarządu	6.436 K.	12.484 K.
Wyd. na cele oświat.	—	1.200 „
„ „ „ komunik.	10.556 „	79.068 „
„ „ „ gos. i przem.	—	340 „
„ „ „ san. i dobr.	—	4.500 „
„ „ „ inne	2.412 „	10.160 „
razem	19.404 K.	107.752 K.

Dochody.

	w r. 1884.	w r. 1900.
Zapas kas. z r. poprz.	320 K.	—
Przych. z zakładowego mająt., ulokowanych kapitałów i pożyczek	658 „	9.474 K.
Dochody na cele komunikacyjne	19.542 „	62.911 „
Dodatki na cele adm.	— „	27.727 „
Bonifikacya z fund. prop.	— „	9.962 „
Dochody rozmaite	572 „	6.341 „
razem	21.092 K.	107.415 K.

W Galicyi suma wydatków funduszy powiatowych w r. 1884. wynosiła 1,046.779 K.¹⁾, a w r. 1900. — 8,925.189 K.

W powiecie sanockim wydatki funduszu tego wzrosły w przeciągu szesnastu lat przeszło pięć razy, w Galicyi aż ośm razy.

Gospodarstwo powiatowe rozwinęło się szybko, a więc nietylko nie znajduje się w zastoju, lecz przeciwnie, gwałtownie wzrasta. Gospodarstwo to charakteryzują nam przedewszystkiem wydatki. Wydatki te wskazują, że najważniejszym działem gospodarstwa powiatowego jest budowa i utrzymanie dróg, na ten też cel przeznaczoną jest prawie we wszystkich powiatach więcej niż połowa wszystkich dochodów.

W następujących powiatach przewyższały wydatki powiatowe sumę 200.000 K.: 1) w brodzkim (260.000 K.), 2) jaroślawskim (228.672), 3) lwowskim (263.941),

¹⁾ A. D. Starzecki: Wydatki i przychody powiatów galicyjskich na podstawie zamknięć rachunkowych z r. 1884. Wiadomości statystyczne. Rocznik X. zeszyt II. Lwów 1888.

4) rzeszowskim (292.014), 5) tarnopolskim (218.950), 6) złoczowskim (201.777). Kwotę 300.000 K. przekroczyły wydatki w jednym tylko powiecie drohobyskim (338.564). Natomiast nie dochodziły do sumy 50.000 K. wydatki w powiatach 1) bohorodezańskim (34.700), 2) czortkowskim (49.886), 3) grybowskim (42.474 i 4) rudeckim (46.816).

Wydatki gmin wiejskich podlegających ustawie z r. 1866., w powiecie sanockim wynosiły w r. 1898. — 84.056 K.²⁾. Ponieważ gmin powyższych jest 121, więc na jedną gminę wypada około 700 K. Wydatki na cele administracji tych gmin wynosiły 30.580 K., a więc 36% ogółu wydatków. Największe wydatki miały w r. 1898. gminy powiatu lwowskiego (przeszło 187.000 K.), tarnopolskiego (przeszło 180.000 K.), bialskiego (167.000 K.), najmniejsze, gminy powiatu pilzneńskiego (przeszło 24.000 K.), bohorodeckiego (przeszło 26.000 K.) i starsamborskiego (przeszło 26.000 K.).

W Galicyi wynosił ogół wydatków gmin, podlegających ustawie z r. 1866, przeszło 5,600.000 K., na cele administracyjne wydano w tych gminach przeszło 2,200.000 K., czyli 40% ogółu wydatków.

Wydatki gmin miejskich powiatu sanockiego wynosiły w r. 1874, a więc przed 30 laty, 83.794 K., dochody — 88.392 K. Były one rozdzielone pomiędzy pojedyncze miasta w następujący sposób:

²⁾ Dr. Zbigniew Pazdro: Wydatki administracyjne w gminach, podlegających ustawie z r. 1866. Wiadomości stat. Tom XIX. zesz. II. Lwów r. 1903.

m. Sanoka	wyn.	wydatki	dochody
		77.010 K.	80.752 K.
„ Rymanowa	„	2.394 „	2.492 „
„ Jaćmierza	„	464 „	362 „
„ Nowotańca	„	136 „	134 „
„ Bukowska	„	2.066 „	2.496 „
„ Jaślisk	„	300 „	302 „
„ Mrzygłodu	„	950 „	1.372 „
„ Tyrawy woł.	„	114 „	118 „
„ Zarszyna	„	360 „	364 „

Ponieważ dochody Sanoka wynosiły 80.752 K., reszta miast powiatu miała dochodu tylko około 8000 K.¹⁾.

Dochody i wydatki miasta Sanoka były już w r. 1903 przeszło dwa razy większe niż w r. 1874, o tyle zwiększyły się dochody Bukowska; dochody Rymanowa, natomiast są obecnie prawie dziesięć razy większe. Ze względu na dochody zajmuje obecnie Sanok 25-te miejsce między miastami Galicyi. Jeśli pominiemy Lwów, Kraków, Stanisławów i Tarnopol, reszta miast ze względu na dochody przedstawi się nam w następującym porządku: Tarnów (757.839 K.), Przemyśl (633.066), Jarosław (584.094), Kołomyja (540.001), Rzeszów (498.128), Stryj (423.569), Podgórze (343.357), Biała (289.160), Nowy Sącz (258.928), Drohobycz (248.407), Sambor (243.471), Wadowice (230.008), Brody (213.484), Brzeżany (203.946), Żółkiew (200.479), Bochnia (190.549), Gródek (189.529), Jasło (176.716), Złoczów, a po Złoczowie Gorlice (148.000 K.), Jaworów (133.816), Krosno (131.483), Nowy Targ (150.721), Śniatyn (121.031), Sokal (160.703), Wieliczka (142.095).

¹⁾ Dr. J. Kleczyński: Życie gminne w Galicyi w r. 1878.

Ze względu na stan czynny majątku gminnego zajmuje Sanok 17-te miejsce między miastami Galicyi. Pierwsze miejsce między miastami pod tym względem zajmuje Lwów, drugie Kraków, trzecie Tarnów (4,654.004 K.), czwarte Jarosław (4,298.057), piąte Stanisławów (3,849.408), szóste Tarnopol (3,400.000), siódme Kołomyja (3,139.000), ośme Brody (2,797.000), dziewiąte Bochnia (2,778.000), dziesiąte Biała (2,420.000), jedenaste Trembowla (2,134.792), dwunaste Podgórze (2,100.000), trzynaste Żółkiew (1,886.534), czternaste Nowy Sącz (1,824.000), piętnaste Rzeszów (1,712.000), szesnaste Sambor (1,711.358), wreszcie siedemnaste Sanok (1,670.416). Po Sanoku największe majątki posiadają, Gródek (1,667.000 K.), Nowy Targ (1,652.000), a potem dopiero Przemyśl (1,541.573). Dochody Sanoka w czasie od r. 1874 do 1904. podwoiły się głównie dlatego, gdyż dochód z własności nieruchomości miast wzrósł ze sumy 20.356 K. w r. 1874. do sumy 45.000 K. w r. 1904, a dochody z propinacyi i opłat spirytusowych ze sumy 34.418 K. w r. 1874 do sumy 77.260 K. w r. 1904. Wydatki miasta Sanoka są obecnie prawie tak wielkie jak powiatowe i wszystkich gmin wiejskich powiatu razem wzięte.

Dokończenie.

Wyszedł obecnie z druku tom VII. podręcznika statystyki Galicyi¹⁾: Należy więc nam uzupełnić naszą pracę tam, gdzie okazała się tego potrzeba.

I tu musimy zaraz zaznaczyć, że ogólny obraz stanu powiatu, mimo niektórych nowych cyfr, nie uległ zmianom. Co więcej, nowe cyfry stwierdzają tylko te rezultaty, do których doszliśmy w pojedynczych częściach tej pracy.

Ważnym dla naszej pracy jest tylko podany w powyższym tomie statystyki Galicyi wykaz przedsiębiorstw przemysłowych powiatami wedle stanu z końcem r. 1900, na podstawie wykazów zakładu ubezpieczeń od wypadku. Takiego wykazu nie było w poprzednim tomie.

Tu dowiadujemy się, że:

1) przedsiębiorstw przemysłowych w powiecie było	75
	w Galicyi 8.541
2) urzędników w tych przedsiębiorstwach było	97
	w Galicyi 3.103
3) robotników w tych przedsiębiorstwach było	1.331
	w Galicyi 175.542
4) suma zarobków wyn. w pow.	857.344
	w Galicyi 27,064.572

¹⁾ Podręcznik Statystyki Galicyi, wyd. przez Krajowe Biuro statystyczne pod redakcją Dr. Tad. Pilata, Tom VII. Część I. r. 1903. Część II. r. 1904.

Przedsiębiorstw przemysłowych w powiecie w porównaniu z innymi powiatami było nie wiele, tak, że Sanok zajmuje pod tym względem dopiero 53 miejsce w rzędzie powiatów galicyjskich. Natomiast ze względu na liczbę urzędników, zatrudnionych w tych przedsiębiorstwach, należy się powiatowi sanockiemu 6-te miejsce. Najwięcej urzędników było 1) w mieście Lwowie (284), następnie 2) w powiecie bialskim (186), 3) drohobyckim (129), 4) w mieście Krakowie (103), 5) w powiecie stryjskim (99), 6) sanockim (97).

Ze względu na liczbę robotników, zajętych w przedsiębiorstwach przemysłowych, przypada powiatowi sanockiemu wprawdzie 16-te miejsce, z powodu jednak wysokości sumy zarobków tych robotników, zajmuje powiat 10-te miejsce w rzędzie powiatów.

Najwyższą sumę zarobków wykazują robotnicy: 1) w mieście Lwowie (3,643.615 K.), następnie 2) w powiecie bialskim (2,585.789), 3) drohobyckim (2,089.593), 4) w m. Krakowie (1,877.511), 5) w powiecie stryjskim (1,174.351), 6) chrzanowskim (1,153.808), 7) doliniańskim (1,088.600), 8) lwowskim (936.139), 9) krakowskim (867.123), 10) sanockim (857.344 K.).

Ze względu na fabryczne przedsiębiorstwa przemysłowe zajmuje więc powiat jedno z pierwszych miejsc w Galicyi, a zawdzięcza to jedynie i wyłącznie sanockiej fabryce wagonów.

Gdyby nie było w powiecie powyższej fabryki, pozostałby powiat sanocki pod względem przemysłu na szarym końcu.

Przedsiębiorstw rolniczych (motorów) było wprawdzie w powiecie 47, ale urzędników w tych przedsiębiorstwach było tylko 2. Ze względu na liczbę robotników w tym przemyśle (241) zajmuje powiat 54-te, ze względu na sumę zarobku (4.575) aż 60-te miejsce między powiatami Galicyi. Przemysł więc rolniczy powiatu ma obecnie stosunkowo małe znaczenie.

Reszta uzupełnień tej pracy nie ma już większego znaczenia. Tu należą takie, jak, że liczba parcel gruntowych wzrosła w r. 1901. do liczby 463.905, a liczba wywłaszczeń przymusowych w obrębie sądu obwodowego sanockiego z liczby 13 w r. 1898. aż do liczby 88 w r. 1899. i do liczby 123 w r. 1900.

Są pewne zmiany nieznaczne, dotyczące obszaru pod uprawę i zbiorów w r. 1901.

Stan rzeczy pod tym względem przedstawia się w następujący sposób:

	Pszenica	Żyto
Obszar pod uprawę	3.533 ha	7.655 ha
Zbiór ogółem	39.741 hl.	68.037 hl.
z hektara	11.3 „	8.9 „
waga	75.4 kg.	65.8 kg.
	Jęczmień	Owies
Obszar pod uprawę	4.307 ha	17.695 ha
Zbiór ogółem	44.489 hl.	147.388 hl.
z hektara	10.3 „	8.3 „
waga	56.5 kg.	41.8 kg.

Cyfry powyższe nie zmieniają podanego przez nas ogólnego stanu rolnictwa w powiecie, gdyż co roku muszą być wszędzie pewne zmiany w zbiorze.

Wreszcie podatki bezpośrednie Galicyi prelininowane były na r. 1903 w następujący sposób:

1)	Podatek gruntowy w sumie	7,880.000 K
2)	„ domowy „	7,615.000 „
3)	„ 5-procentowy „	668.000 „
4)	„ dotycz. zarobk. „	40.000 „
5)	„ ogóln. zarobk. „	2,366.000 „
6)	„ od przedsięb. „	2,580.000 „
7)	„ od handlu obnośn. „	9.000 „
8)	„ rentowy „	1,000.000 „
9)	„ osobisto-dochod. „	3,200.000 „
10)	„ od wyższych płac „	95.000 „
	razem	25,453.000 K

Podatki konsumcyjne podane są, jak następuje:

1)	Pod. od spiryt. w r. 1901	— 25,596.000 K
2)	„ „ wina „ 1903	— 222.000 „
3)	„ „ piwa „ 1901	— 4,168.000 „
4)	„ „ mięsa „ 1903	— 2,160.000 „
5)	„ „ cukru „ 1901	— 2,055.000 „
6)	„ „ oleju sk. „ 1901	— 8,458.924 „
7)	inne pod. spoż. „ 1903	— 1,410.500 ¹⁾

Ogół dochodu z podatków konsumcyjnych wynosił w r. 1903 — 44,294.656 K.

Gdy nie uwzględnimy podatku od spirytusu, piwa, cukru, olejów mineralnych tak, jak tego w tym wypadku nie uwzględniliśmy poprzednio w naszej pracy, cały dochód państwa z Galicyi wynosił w budżecie na r. 1903 — 104,818.775, a wraz z powyższymi podatk. około 150,000.000 K.

KONIEC.

¹⁾ Zwracam przytem uwagę, że cyfry podatków galicyjskich podane w Statystyce Galicyi z r. 1904. są i niezupełne i różnią się od cyfr podanych dla tych samych lat w Statystyce wyd. w. r. 1901.

